

2616

PUBLIKAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA PEDAGOGICA

JOHN LOCKE

No. 2

□ □

CATEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

□ □ □

PARTEA I

EDUCAȚIUNEA SUFLETULUI

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

4 Strada Umbrei, 4

1925

Lu 20

PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

JOHN LOCKE

□ □

CATEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

□ □ □

PARTEA I

EDUCAȚIUNEA SUFLETULUI

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

=====
BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

4 Strada Umbrei, 4

1925

RECIBO

NUMERO

C
7954

38021
542541

38021

re 50/07

12X

BCU-Bucuresti

C542541

Domnului

Edward Clarke de Chipley

Aceste idei asupra educațiunii, pe cari le dau acum publicității, de drept sunt ale d-tale, fiindcă ele pentru d-ta au fost scrise înainte cu mai mulți ani, și nu sunt altcevă decât aceia ce-ți spusese în scrisorile pe cari ți le-am trimis. Afară de rânduirea sistematică a celor ce ți le-am scris în diferite timpuri și cu diferite ocaziuni, am schimbat așa de puțin materialul încât cetitorul va cunoaște lesne din chipul familiar al expunerii, că scrierea aceasta a fost mai mult o convorbire între doi amici decât o discuțiune destinată publicității.

Stăruința prietenilor este cel mai obiciruit pretext de a justifică o publicațiune, despre care n'ai mărturisit cu drag că tu însuși ai dat'o luminii. Dar d-ta știi — asta o pot spune sincer — că aceste notițe ale mele ar fi rămas în singurătatea pentru care erau destinate, dacă anumite persoane, cari au auzit de ele, nu și-ar fi exprimat dorința de a le vedea și, mai târziu, de a le avea tipărite. De vreme ce însă acele persoane, a căror judecată este hotăritoare pentru mine, m'au asigurat

că sunt convinse, că această schiță negata ar fi de oarecare folos, dacă ar fi mai cunoscută, cu acest lucru ele au atins un punct care pentru mine va fi totdeauna hotărîtor, fiindcă eu țin că este o necondiționată datorie a ori și cui de a aduce ori și ce fel de serviciu patriei sale, și eu nu văd ce deosebire ar putea să facă între sine și o vită unul, care nu cunoaște acest adevăr. Subiectul este de așa de mare importanță, și un metod adevărat în educațiune e de un folos așa de general, încât eu n'aș fiav ut nici o nevoie de îmbărbătarea și stăruința altora, dacă ar fi fost de părerea că scrisul meu corespunde intențiunilor mele. Dar oricât de neînsemnate vor fi fiind aceste notițe și oricât de justificată neîncrederea mea într'însele, totuși rușinea de a fi produs așa de puțin nu mă va oprî de a-mi aduce și eu obolul meu, fiindcă, la urmă, nu mi se cere mai mult altceva decât să le dau publicității. Dacă vor mai fi și alți oameni de felul și de părerea acelora, căroră le-au plăcut așa de mult notițele mele încât le-au socotit vrednice de tipar, atunci mă pot mândri, că ele n'au fost scrise degeaba pentru ori și cine.

Insumi eu, în timpul din urmă, am fost întrebat de sfat de foarte mulți oameni, cari mi-au mărturisit că sunt în mare nedumerire, cum trebuie să-și crească copiii și timpuria corupție a tineretului a devenit acum o tânguire așa de generală, încât nu poți zice că ar fi o întreprindere precoce, dacă unul dintre noi aduce la ordinea zilei discuțiunea asupra acestei chestiuni și dacă vorbesc de ea, fie chiar și numai spre a îmboldi pe alții și spre a da ocaziune de a propune îmbunătățiri. Pentrucă erorile în educațiune nu trebuie trecute cu vederea

niciodată. Precum greșelile din prima decoctiune¹⁾ nu se pot îndreptă niciodată în decoctiunea a doua și a treia, tot așa greșelile în educațiune târâsc cu ele toată viața, și în toate stările vieții, corupția care nu se mai poate înlătură cu nici un chip.

Eu sunt așa de departe de gândul că aş putea pune vr'un deosebit preț pe cele ce le expun aici, încât mi-ar părea foarte bine, dacă — tocmai în interesul d-tale — s'ar găsi unul, cu mult mai destoinic și mai capabil pentru o problemă ca asta, care să îndrepteze rătăcirile pe cari le-am făcut, arătându-le într'o disertațiune completă asupra educațiunii, cu privire la clasele mai bune din Anglia. Căci eu cu mult mai tare doresc să ni se arate cel mai bun drum pentru cultivarea și educațiunea tinerilor noștri (lucru care ar putea sta la inima fiecăruia) decât doresc ca părerile mele asupra acestei chestiuni să fie biruitoare. Dealtfel d-ta îmi poți fi martor, că metoda propusă aici a avut un succes cu totul neobicit la fiul unui aristocrat pe care nu-l avusesem în vedere²⁾. Eu nu tăgăduesc că la asta au putut contribui mult și bunele aplicări ale copilului, dar eu gândesc, că și d-ta și părinții acestuia sunteți convinși că un tratament contrar — corespunzător educațiunii obișnuite la noi — n'ar fi promovat acele bune apli-

¹⁾ Locke zice «concoction» care înseamnă și împreunarea sucurilor și mistuire, sau cum zice Bacon: Gradele schimbării unui corp într'altul dela starea brută până la desăvârșirea concoctiunii [«fierberea mai multor materii la un loc»]. E termin din medicină.

²⁾ Acest tânăr e Francisc Mascham, născut la 1686. In casa părinților acestuia trăia Locke tocmai pe timpul, când Francisc era în vârstă de școală.

cări și că, mai departe, copilul n'ar fi fost adus până acolo încât să-i fie dragă cartea și să-și facă o petrecere plăcută din învățatură și — ceiace într'adevăr s'a întâmplat la acest copil — să ceară a fi instruit în mai multe lucruri decât găseau părinții săi, că ar fi potrivite pentru el.

Dar nu e intențiunea mea să-ți recomand această scriere d-tale a cărui părere o cunosc de mult, și nici prin aprobările și favorul D-tale s'o recomand lumii. E o datorie și un interes așa de mare al părinților să-și crească bine copiii, și bună starea ca și prosperitatea națiunii atârnă așa de mult de acest lucru, încât eu aș dorî ca fiecare să-și ia pe inimă cestiunea de care vorbim și după o studiere amănunțită și un discernământ al lucrurilor pe cari ni le arată în anumite cazuri mintea, obicei-nuința și capriciul, să dea mână de ajutor spre a promovă pretutindeni acel mod de educațiune care — cu privire la feluritele vârste ale copilului — să fie cel mai scurt și mai lesnicios și care să aibă mai multă perspectivă de a forma bărbați virtuoși și utilizabili și destoinici pentru feluritele lor cariere. Pentrucă oamenii de poziție mai bună, dupăce odată prin educațiunea lor au fost puși pe drumul cel adevărat, atunci toate celelalte se vor găsi de sine-și.

Eu nu știu dacă într'această scurtă a mea scriere am pus pentru scopul acesta mai mult decât buna mea voință; lumea acum o are, așa cum este, și dacă ea va află ceva într'însa ce ar fi vrednic de a fi primit din partea ei, atunci numai d-tale are să-ți mulțumească. Devotamentul meu față de d-ta a fost primul motiv că am scris-o, și e o bucurie pentru mine, că pot lăsa lumii vii-

toare acest semn al prieteniei dintre noi. Pentru că eu nu știu ce bucurie mai mare și ce amintire mai bună ar fi în viața asta, pe care s'o lași posterității, decât prietenia îndelungată cu un bărbat onorabil, dibaciu și vrednic și care este o mândrie a patriei sale. Rămân

Al D-tale devotat și credincios
servitor

John Locke.

7 Martie 1692.

Principiile Educațiunii.

1. Dacă purtăm cuvenita grijă de a ținea trupul copilului puternic și vânjos așa ca să fie în stare de a ascultă de suflet și de a împlini poruncile lui, cel mai apropiat și mai de căpetenie interes al nostru trebuie să ne fie educațiunea sufletului său, spre a-i fi la toate ocaziunile aplesat de a lucră numai ceiace este potrivit cu demnitatea și importanța unei făpturi inteligente.

2. Dacă este adevărat ceiace am spus într'alt loc — lucru de care eu nu mă îndoiesc — anume, că deosebirea ce se observă în deprinderile morale și în aptitudinile oamenilor își are cauza în educațiune mai mult decât în orice alta, atunci am tot temeiul să trag concluzia. că trebuie să purtăm multă grijă de a formă sufletul copilului și de a-i da de bună vreme direcțiunea care are să-i influențeze întreaga viață viitoare. Pentru că lauda și hula se îndreptează după felul cum sunt faptele lor, bune ori rele; și dacă ei, cu cine știe ce prilej, nu se poartă frumos, gura lumii o să spuie că, după cum au fost ei educați, nu poți așteptă altcevă dela ei.

3. După cum tăria trupului stă cu deosebire în putința de a suportă greutatele, tot așa și tăria sufletului. Da, adevărata temelie a oricărei virtuți și a oricărei valori stă tocmai într'asta, că omul e în stare de a-și refuză dorințele proprii, de a se opune propriilor porniri și de a urmă numai ceiace mintea sa îi dovedește că e mai bine, cu toate că pofta îl pleacă spre altă parte oarecare.

4. Rătăcirea cea mare, pe care am observat'o la părinți în educarea propriilor copii, este tocmai că nu învrednicesc în deajuns această cestiune la timpul cuvenit: că nu fac sufletul a fi ascultător minții și gata de a servi educațiunii, cu toate că el încă în vârsta copilăriei este încă moale cu totul și este așa de lesne a-l încovoia. Părinții, căroro natura le-a hotărit așa de înțelepțește a-și iubi copiii, sunt foarte dispuși să prefacă iubirea lor într'o adevărată maimuțarie, dacă nu cumvâ rațiunea vine să supravegheze foarte cu atențiune această pornire naturală. Ei își iubesc copiii, aceasta e datoria lor; dar adeseori, deodată cu copiii, ei răsfată și greșelile lor. În nimic să nu li se facă împotrivire, în toate să li se facă pe voie. Și fiindcă ei, cu vârsta lor, nu sunt capabili de vicii mai mari, deaceia părinții cred că pot lăsă fără nici o grijă să treacă toate micile lor nesupuneri și neorândueli, și înșiși fac haz de acele drăguțe necuviințe, cari — zic părinții — le șed așa de bine în vârsta lor cea nevinovată. Solon însă a răspuns foarte bine unui părinte sentimental, care nu voiă să-și mustre copilul pentru o necuviință, ci o scuză că este un lucru fără însemnătate:

«Necuviința da, însă deprinderea nu este fără însemnătate».

5. Copilul desmierdat trebuie învățat să bată și să puie nume, el trebuie să aibă ceiace cere și să facă tot ce vrea. Astfel părinții, prin trecerea cu vederea și prin răsfățuri, strică în copiii lor tot temeiul firii, și apoi se miră după aceia că ei trebuie să guste apă amară, deși înșiși ei au otrăvit izvorul. Căci, după ce au crescut copiii și, cu ei deodată, și relele lor deprinderi, și după ce copiii ajung în vârsta când nu-i mai poți desmierdă și părinții nu-i mai pot trată ca pe niște jucării, atunci se tânguesc părinții că ticăloșii lor de copii sunt răi și le răstoarnă casa. Atunci părinții se supără de încăpățânarea copiilor și se simt scârbiți de acele rele porniri pe cari înșiși ei le-au infiltrat și le-au crescut mari; atunci, poate preă târziu, ar fi bucuroși să poată plivî buruenile pe cari le-au semănat înșiși ei cu mâna lor, și cari acum au rădăcini prea adânci ca să le poți plivî cu ușurință. Dacă unul a fost deprins să aibă toate lucrurile după voia sa, câtă vreme eră în haine de copil, de ce să ne mirăm că el, acum în haine de om mare, năzuește și cere să le aibă toate ca și atunci? Intr'adevăr, cu cât se apropie copilul de vârsta bărbăției, cu atât i se dau pe față tot mai mult și greșelile, așa că puțini părinți sunt așa de orbi încât să nu le vadă, și puțini așa de nesimțitori încât să nu prevadă relele urmări ale propriei lor neglijențe. Copilul a fost stăpân pe doica sa, înainte de a putea vorbi și umblă; el a fost stăpân peste părinții săi, decând a început să rupă vorbe; și acum, când e mare, când e mai tare și mai cu pricepere de cum eră

atunci, dece să fie pus dintr'odată în frâu și dece să fie bătut? Dece să piardă el în anul al șaptelea, al patrusprezecelea, ori al douăzecilea, privilegiul pe care până acum părinții săi i l-au recunoscut fără nici un fel de limită? Probează cu un câine, cu un cal ori altă oarecare făptură și vezi dacă ți-e lesne să-l desveți, când e mare, de relele și supărătoarele deprinderi ce și le-a însușit de tânăr. Și cu toate acestea nici una dintre aceste ființe nu e nici pe jumătate așa de îndărătnic de-a ținea la cele ce știe, așa de fudul și așa de încăpățânat de a fi stăpân peste sine și peste alții, cum este omul.

6. Noi suntem destul de înțelepți să începem cu acele animale pe când sunt încă tinere, și să dresăm de timpuriu făpturile, cari ne pot fi folositoare la ceva și trebuincioase. Numai pe proprii noștri născuți îi neglijăm în această privință, și după ce am făcut dintr'înșii niște copii răi, așteptăm nebunește ca ei să fie bărbați cu minte. Dacă fiul tău trebuie să aibe struguri și bomboane, de îndată ce simte poftă, căci altfel sărmanul copilăș o să țipe și o să aibă toane rele: dece să nu i fac pe voie și când e mare, dacă poftele îl trag spre vin și spre femei? Acestea sunt lucruri cari corespund poftelor unor oameni mai bătrâni, tot așa cum acele pe cari le cere copilul cu țipăt corespund dorințelor unui copil. Nu zace greșala în faptul că ai dorințe cari corespund noțiunilor și gustului acelor felurite vârste ale vieții, ci în faptul că nu le-ai aservit legilor și disciplinei minții. Și, mai departe, deosebirea nu zace într'asta, că ai ori nu poftă, ea zace mai mult în puterea de a te stăpâni, și, prin ele, a te nega pe tine însuși. Cine nu se

obicinuește, încă de mic, a-și supune voința proprie rațiunii altora, acela cu greu va pricepe să și-o supuiască rațiunii proprii, când va fi în vârstă în care ar putea să facă uz de rațiune. E lesne de prevăzut cum se va dovedi ca bărbat un copil crescut așa.

7. Aceasta este miopia generală a acelor cari par a-și da toată străduința de-a educa bine pe copiii lor. Dar dacă vom observa obișnuitul tratament al copiilor, vom avea temei destul să ne mirăm că, cu toată completa stricăciune a moravurilor, de cari se plânge lumea, au mai rămas încă urme de virtute. Eu aș vrea să știu care viciu mi-l mai poți numi, pe care părinții sau aceia cari se ocupă cu copiii nu l-ar fi infiltrat în copii obișnuindu-i cu el de îndată ce acestia au fost în stare să-l facă? Eu nu înțeleg cu asta numai exemplul pe care li-l dau, și modelul pe care li-l pun înaintea ochilor — ceiace prin sineși e destulă ațătare spre păcat — ceiace vreau să observ aici este că învățăm deadreptul pe copii viciul și că într'adevăr îi abatem din calea virtuții. Înainte de a putea să umble, le punem la inimă violența, dorul de răzbunare și cruzimea. «Bate-mă, ca să te bat și eu», asta e o învățătură pe care o aud zilnic cei mai mulți copii și asta se ia întru nimic, fiindcă mâinile lor n'au atâta putere ca să producă dureri. Dar eu vă întreb: Nu le strică asta sufletul? Nu acesta e drumul silniciei și al violenței pătimase, pe care îndrumăm copilul în felul acesta? Și dacă-i deprindem din copilăria lor să bată pe cineva prin mijlocirea unui al treilea, și să-i facă rău, și dacă îi aducem în poziția să se bucure de răul pe care l-au pricinuit

altora și să fie mulțumiți că văd pe alții suferind: nu-i pregătim cu asta să facă tot așa când vor fi destul de tari, ca înșiși să-și arate puterea și înșiși să poată bate cu o intențiune oarecare?

Hainele, al căror scop este să ne apere de intemperii și să ne acopere goliciunea, devin prin nebunia și păcătoșenia părinților lucruri fără nici un scop. Ele ajung obiecte ale vanității și ale ambiției. Obişnuim copilul să dorească un nou rând de haine numai că-i şade așa de bine cu el, și când fetița e îmbrăcată ca o păpușe în noul ei vestmânt, gătită la cap, ce poate face mamă-sa mai bine decât s'o învețe să se admire singură, în timp ce o numește «mica mea regină și principesa mea». Astfel învățăm pe copii să fie trufași de hainele lor, înainte chiar de ce să știe cum să și-le îmbrace. Și de ce apoi în viitor să nu se ție oameni de valoare în societate numai pentru eleganța lor exterioară, care de altfel au s'o mulțumească numai croitorului ori modistei, dece nu, dacă așa i-au învățat părinții lor încă de mici!

Minciuni, supterfugii și scuze cari se deosibesc numai puțin de minciună, toate le punem în gura copiilor și le recomandăm ucenicilor și școlarilor, câtă vreme ele sunt spre folosul maistrilor și al stăpânilor. Putem acum să ne închipuim, că acel care vede cum se scuza păgubirea adevărului, ba se vede chiar provocat s'o facă aceasta, câtă vreme aduce știu eu ce serviciu stăpânului său prin mințirile lui, putem crede că nu va întrebuintă și pentru sineși acest privilegiu, când îi va fi spre folosul său propriu?

Oamenii mai de rând sunt staviliți, prin puți-

nătatea mijloacelor lor, de a deprinde pe copii cu necumpătul, zic: de-a le da mâncări ispititoare sau obișnuindu-i să mănânce mai mult decât le trebuie. Dar răul exemplu al lor, când dau și ei vreodată de prisos, arată că nu neplăcerea de a se îmbătă și de a se îndopă îi ține departe de excese, ci lipsa de mijloace. Dar dacă ne uităm în casele acelor pe cari soarta i-a favorizat puțin, vedem că ei fac așa de mult din mâncare și băutură ocupațiunea principală a vieții și fericirea ei, încât ei și-ar ține de neglijanți copiii, dacă n'ar lua și ei parte vitează la îndopătură. Sosuri și fripturi și mâncări, pregătite astfel prin arta culinară încât nu le mai recunoști a fi mâncări, trebuie, după ce li-e îndopat stomacul, să le mai ațâțe gâtlejul cu picanteria lor; iar dacă te apucă grija că pcate le-ai încărcat stomacul, atunci ai destul pretext să le mai dai și al doilea pahar de vin, ca să le înlesnească mistuirea, cu toate că printr'asta sporești numai încărcarea stomacului.

Dacă vreodată copilul e puținel indispus, prima întrebare e: Ce vrea să mănânce drăguțul tatei? Ce să-i aduc eu puiului? Și apoi trage-i cu mâncare și băutură, și fiecare trebuie să-și frământa creerii ca să afle ceva ce ar fi destul de gustos și de pofticios spre a-i readuce apetitul — pe care natura, foarte înțelepțește, l-a rânduit la începerea boalelor, ca un scut contra progresării lor, ca astfel ea, liberă de obișnuita trudă de-a mai mistui o nouă povară în stomac, să afle timp de-a preface sucurile rele și a le face nesticăcioase.

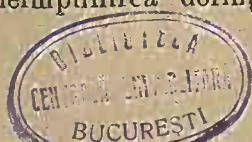
Chiar și acolo unde copiii sunt așa de fericiți supt supravegherea părinților, încât vederile sănătoase ale acestora îi scutesc de îndoparea peste

măsură la masă și-i țin în cumpătarea unei hrane naturale și simple, totuși și acolo cu greu pot fi scutiți de contagiunea care le otrăvește sufletul. Cu toate că prin cumintele tratament, câtă vreme sunt supraveghiați de educatorul lor, sănătatea le merge poate destul de bine, totuși poftele lor trebuie în mod fatal să asculte de preceptele ce li se dau pretutindeni asupra acestei părți a epicureismului. Vreau să zic, că marele preț ce se pune pe o *mâncare bună*, trebuie să fie negreșit o ațătare lucrătoare pentru poftele lor naturale și să-i deprindă în curând cu prețuirea și luxul unei mese boerești. Căci doară asta se chiamă, chiar și pentru urgisitorii viciilor, *a trăi bine*. Și ce mai îndrăsnește morocănoasa rațiune să zică împotriva mărturiilor publice? Poate ca să mai afle ascultare, când numește destrăbălare lucrul care e așa de prețuit de oamenii claselor celor mai înalte și care este în obiceiul tuturor?

Necumpătul acesta întinzându-se a devenit un viciu așa de mare și are așa de puternice sprijinuri în favoarea lui, încât eu nu știu dacă el nu ridică pretenția de a se numi virtute, și dacă ridicarea vocii împotriva ei nu este privită ca o nebunie ori ca o lipsă de cunoaștere a lumii? Ba, eu tare mă tem, că toate câte le-am spus aici, mi sa' r putea imputa ca o satiră care nu-și are locul aici, dacă nu le-aș fi spus cu intențiunea de a deșteptă îngrijorarea și vegherea părinților în educația fiilor lor, când vor vede că aceștia sunt înconjurați de toate părțile nu numai de ispitiri, ci și de călăuze spre viciu, și că aceste călăuze sunt tocmai aceia pe cari i-au crezut că le sunt garda de siguranță.

Nu vreau să mai zăbovesc la acest obiect, și cu atâta mai puțin să intru în amănunte, cari ar putea dovedi câtă trudă ne dăm înșine noi întru a ne strică copiii și a-i porni pe drumul viciilor. Dar aş dorî dela părinți să se gândească serios, dacă mai este vr'o imoralitate sau vr'un viciu cu care să nu-și deprindă pe față copiii lor și dacă nu e o chestiune a înțelepciunii și a datoriei lor de a-i porni spre alte învățături.

8. Mie mi se pare evident, că temeiul oricărei virtuți și excelări zace în putința de a ne refuza înșine nouă mulțămirea acelor fapte ale noastre pe cari rațiunea nu ni le aprobă. Această putință trebuie câștigată și întărită prin obișnuință, pe care lesne o dobândim prin deprinderi de timpuriu. Dacă aş află ascultare, v'aș da sfatul să obișnuieți copiii — contrar felului știut pâuă acum — a-și înăbuși poftele și a renunța la plăcerile lor, chiar înainte de leagăn. Primul lucru ce-ar aveà să-l învețe ar fi să știe că lor niciodată nu li se împlinește o dorință, fiindcă lor le place așa, ci numai fiindcă noi găsim potrivit cu ei a li se împlini dorința. Dacă li s'ar acordà numai ceiace corespunde trebuinții lor, și dimpotrivă nu li s'ar acordà niciodată ceiace o cer fie și cu țipăt, ei s'ar învăța să se mulțumească și fără de asta, ei n'ar căută prin urlete și prin înbufnare să scoată la capăt ceiace și-au pus în cap, și n'ar mai fi nici pe jumătate așa de nesuferiți și pentru alții și pentru ei, precum de obicei sunt, fiindcă n'au fost tratați așa dela început. Dacă nu li s'ar împlini niciodată dorința din cauza neastâmpărului pe care-l au pentru neîmplinirea dorinții, atunci

tot așa de puțin ar țipă după vr'un lucru oarecare, cum țipă și după lună.

9. Cu asta nu vreau să zic că nu trebuie să facem nimic pe voia copiilor, sau că așa așteptă ca ei să aibă mintea și purtarea unor consilieri de stat. Eu îi privesc așa cum sunt, copii, cari trebuie tratați cu gingășie, cari trebuie să se joace, și să aibă jucării. Ceiace vreau să zic, este asta: Să nu le promitem să facă ori să aibă, numai fiindcă sunt mici și doresc, ceiace rațiunea ne spune că nu e bine, nici să aibă, nici să facă. Nu, ci tocmai când sunt mai atâruiitori pentru ceva, ei trebuie să știe cu siguranță că li se refuză cererea tocmai din motivul acesta. Eu am văzut la masă copii, cari — orice s'ar fi adus pe masă, — nu cereau niciodată nimic, ci primeau mulțămii numai ce li se da; altădată însă am văzut pe alții, cari urlau după toate câte le vedeau și poșteau să aibă din toate bucatele și, încă, ei înaintea tuturor. De unde veniă această mare deosebire, dacă nu din faptul că unii fuseseră obișnuiți să capete tot ce doreau și cereau, cu zbierete, iar ceilalți fuseseră deprinși să se înfrâneze? Cu cât sunt mai mici, cu atât mai puțin trebuie să le împlinim poștele necumpătate și nebunești; și cu cât au mai puțină minte, cu atât mai mult trebuie să stea supt puterea și disciplina acelora într'a căroră grijă stau. Concluziunea ar fi, după cum o și mărturisesc, că în jurul lor ar trebui să avem numai oameni cu judecată sănătoasă. Dacă lumea de obicei procedează altfel, eu n'o pot îndreptă cu umărul. Eu spun ceiace ar trebui să fie, după a mea părere; dacă acestea ar fi intrate în obiceiurile noastre, eu n'aș mai aveă nevoie să luminez lumea cu aceste ale

mele deslușiri asupra cestiunii acesteia. Dar nu mă îndoiesc, dacă chibzuesc bine lucrul, că vor mai fi și alții de părerea mea, că, într'adevăr, cu cât vom procedă mai de timpuriu cu copiii astfel, cu atât va merge lucrul mai lesne atât pentru ei cât și pentru institutori, și că trebuie să privim ca un principiu neclintit că, dacă le-am refuzat odată ceva, să nu le dăm răgaz să ne biruească prin stăruință și țipete. Bine înțeles, afară de cazul când înșine noi am aveà intențiunea de a-i face nerăbdători și încăpățânați, prin faptul că le răsplătim încăpățânarea și neastâmpărul ce-l au.

10. Deaceia toți acei ce au dorința sinceră de a-și educa băeții, trebuie să înceapă cu ei încă de când sunt foarte mici, și să fie cu mare atențiune ca ei să fie cu totul-tot supuși voinții părinților. Dacă vrei ca fiul tău să te asculte, când va fi mare, atunci fă să-ți stabilești în chip neclintit autoritatea ta de părinte, de îndată ce copilul e în stare să fie supus și de îndată ce poate cunoaște într'a cui putere stă. Dacă vrei să aibă respect de tine întipărești-i-l din copilărie; iar când se apropie de vârsta bărbăției, strânge-l tot mai mult în legăturile încrederii tale. Astfel vei aveà într'însul, după cum se cuvine, un supus ascultător cât timp e copil, și un prieten devotat când va fi mare. Pentrucă, după a mea socotință, greșesc foarte mult în tratamentul cuvenit copiilor aceia, cari sunt indulgenți și intimi cu ei până sunt mici, iar după ce sunt mari îi țin departe și sunt reci cu ei. Indulgența și familiaritatea nu pot fi priincioase copilului: din cauza lipsei lui de judecată, e absolută nevoie de disciplină și de restricțiuni, pecând dimpotrivă e foarte rău lucru să tratezi au-

toritar și sever pe omul care are însuși destulă minte, ca să se conducă. Tu trebuie să țințești numai la aceia, ca fiii tăi, când vor fi mari să nu fie sătui de tine și să zică în tăcere: „Când o să mori odată, tată?”

11. Eu cred că oricine găsește că e lucru cuminte asta: copiii, până sunt mici, să privească pe părinții lor ca stăpâni și conducători cu puteri absolute și deci, să aibă față de ei respectul cuvenit acestora; iar după ce ajung în ani mai vârstnici, să-i privească întocmai ca pe singurii și intimii lor prieteni și să-i iubească și să-i stimeze ca atari. Iar modul pe care l-am relevat eu este, dacă nu mă înșel, singurul care duce la scop. Noi trebuie să privim copiii noștri, când sunt mari, ca pe oameni întregi ca și noi, încărcăți cu aceleași patimi și cu aceleași pofte. Noi voim să trecem drept făpturi inteligente și s'avem libertatea noastră; noi nu putem suferi să fim scoși din concepțiile noastre prin veșnice muștrări și dojeni și nu ne putem împacă cu răceala suverană și cu caracterul autoritar al aceluia cu care venim în contact. Cine e tratat astfel ca bărbat, acela negreșit va căuta altă societate, alți amici, alt contact, unde se poate simți mai liber și mai acasă. Deaceia să ții copiii dintru'nceput cu mână aspră, și ei vor deveni supuși și vor ascultă în toată liniștea, fiindcă n'au învățat niciodată altceva; iar după ce vor ajunge într'o vârstă mai cuminte, să slăbești mereu severitatea cârmuirii, în măsura în care o merită, așa ca fruntea ta să devie, tot mai netedă și depărtarea dintre tine și copil tot mai mică. Atunci severitatea de mai înainte a părintelui va spori iubirea copiilor, când ei vor cunoaște că ea n'a

fost decât o bunăvoință către ei și numai o părin-tească grijă de a-i face capabili de a-și câștiga favorul părinților și stima tuturor celorlalți oameni.

12. Acestea sunt principiile generale după cari ai să-ți stabilești autoritatea ta asupra copiilor. Frica și sfiala trebuie să-ți asigure prima putere asupra sufletului lor: iubirea și prietenia să ți-o susție în anii mai vârstnici. Pentru că trebuie să vie un timp când ei vor fi prea mari pentru corecțiune și nuia, și dacă atunci ei nu te iubesc îndeajuns spre a-ți fi supuși și credincioși datorriilor, și dacă iubirea de virtute și de onoare nu-i va ținea pe cărări cinstite, atunci te întreb: ce puteri mai a-i tu spre a-i cârmui unde trebuie? Teama, că tu le poți micșorâ partea de moștenire, dacă te vor mâhnî prin purtarea lor, îi poate face, firește, sclavi ai averii tale, însă pentru aceia ei nu vor încetâ de a fi tot răi și ticăloși și, apoi, nici tu nu-i poți ținea veșnic în frâu cu amenințarea aceasta. Fiecare, mai de vreme ori mai târziu, trebuie să ajungă să se conducă singur, pe sineși și ale sale, iar un bărbat bun, virtuos și folositor trebuie pregătit de bună vreme pentru asta. Deaceia trebuie să înrădăcinăm de timpuriu în el obișnuințele cari au să-i stăpânească și să-i influențeze viața — obișnuințe adânc înfipite în sufletul său și nu o purtare fățărită, spre a scăpâ momentan de furiata tatălui, care l-ar putea desmoșteni.

13. Dupăce principiile acestea generale ne-au desvăluit drumul pe care trebuie să apucăm, cred că e locul potrivit aici să studiem puțin în amănunte mijloacele de disciplinare pe cari avem să le întrebuițăm. Eu am spus de atâtea ori și așa de mult, că trebuie să stăpânim copiii cu mâna

aspră, încât lesne pot fi bănuite că eu nu vreau să țin seamă îndeajuns de cele ce se cuvin vârstei fragede și trupului gingaș al lor. Dacă mă veți ascultă puțin înainte, o să pierdeți părerea aceasta, pentru că eu sunt aplicat să susțin că severitatea prea mare în pedepse aduce puțin bine în educație, ba poate o mare daună, și cred că acei copii cari, de altfel într'aceleași împrejurări analoge, au fost bătuti mai mult, arareori au devenit bărbații cei mai buni. Totul, la ce am ținut eu până acum, a fost *severitatea*, întrucât ea poate fi de nevoie orișicând, și cu cât copii sunt mai tineri; dar că severitatea, când ea printr'o aplicare corectă și-a făcut efectul așteptat, trebuie micșorată mereu și însfârșit chiar schimbată cu un procedeu mai blând de conducere.

14. Dacă prin stăruința părinților s'a ajuns la o supunere și flexibilitate completă a voinții copiilor, înainte chiar de ce copiii ar avea o memorie spre a-și aminti când s'a început aceasta, atunci lor li se vor părea acestea ca lucruri înăscute în ei, și mai târziu ele vor lucra într'înșii ca și când ar fi atari într'adevăr, prevenind orice ocazionări la nesupunere și murmur. Numai trebuie să băgăm de seamă, să începem de timpuriu și să urmăm fără șovăire până ce respectul și stima le va deveni un obicei și până ce nu se va mai arăta nici un fel de opunere a voinții lor. Când respectul acesta va fi odată așa de înrădăcinat — iar asta trebuie să se întâmple de timpuriu, sau redobândirea lui va costă bătae și durere, și anume cu atâta mai multă, cu cât se va fi amânat lucrul — atunci *prin el*, totdeauna amestecat cu atâta indulgență câtă e numai de nevoie ca să nu fie

abuz, vom cârmui mai departe copiii, și nu prin bătaie, ceartă și alte pedepse înjositoare.

15. Cum că așa este, ne putem convinge lesne, dacă vom judecă serios cari sunt scopurile spre cari tindem într'o educație serioasă și cari sunt punctele asupra cărora trebuie luminați.

Cine nu e stăpân pe pornirile sale, și cine nu știe să se împotrivescă năvălirii momentane a plăcerii ori a nêplăcerii, spre a ascultă de rațiunea care-l sfătuește ce să facă, acela e lipsit de adevărata temelie a virtuții și a năzuințelor și, deci, e în veșnic pericol de a nu fi bun de nimic. De-aceia trebuie să ne agonisim de cu bună vreme această dispozițiune contrară cu totul naturilor indocile; acest obicei, ca adevărata temelie a fericirii viitoare și a viitoarelor destoinicii trebuie sădit în copii pecăt se poate de timpuriu (chiar din primele începuturi de deșteptare ale conștiinței și puterii lor de pătrundere) și astfel întărit în ei prin acei ce au să le supravegheze educațiunea.

16. 2) De altă parte însă, dacă prea demolim și prea umilim sufletul copiilor, dacă le înăbușim și le ucidem duhul vieții printr'o cârmuire prea tirană, atunci ei își pierd toată puterea și năzuința și ajung într'o stare mai ticăloasă decât ceilalți. Pentucă tinerii destrăbalați, având vioiciune și spirit, câteodată mai pot ajunge pe adevăratul drum și devin oameni folositori și însemnați; însă sufletele stoarse de vlagă, cari sunt timide și șovăitoare, și temperamentele moi cu greu se pot ridică vreodată și numai rar ajung la creanga verde. Arta cea mare e tocmai asta, să știi ocoli pericolul de amândouă părțile, iar cine a găsit drumul de a păstră sufletul unui copil totdeauna

liber, nestăvilit, energic, și totuș într'aceiași vreme de a-l ține departe de multe lucruri spre cari se simte atras, și de a-l atrage spre alte lucruri cari lui nu-i sunt plăcute — cine pricepe, zic, să împace contrastele acestea, acela a găsit, după a mea părere, adevărata taină a educațiunii.

17. Obișnuitul drum, comod, și scurt, al corecțiunii și al nuelei — unicul mijloc de disciplinare pe care îl cunosc de obicei educatorii, sau cel care le vine mai curând în minte — este cel mai impropriu pentru scopurile educațiunii, pentru că duce spre amândouă relele arătate cari, precum dovedirăm, sunt Scila și Caribda, cele două primejdii ce aduce ori de o parte, ori de alta, pierirea aceluia ce s'abat din dreapta cale.

18. 1) Acest soi de corecțiune nu ne ajută nimic întru stăpânirea pornirilor noastre naturale de a ne da cu totul plăcerilor corporale și momentane și de a ocoli cu ori ce preț neplăcerea, ci mai ales le promovează și întărește în noi aceia este oarecum rădăcina tuturor acțiunilor imorale și a neorânduvelilor vieții. Spuneți, care alt motiv, dacă nu al plăcerii sensuale și al neplăcerii împinge pe un copil care în contra aplicării sale se chinuște la o carte, sau care numai și numai de frica nuelei renunță la un măr necopt pe care ar dori să-l mănânce? Cu asta el preferă simpla plăcerea corporală, și ocolește neplăcerea corporală. Ce însemnează acum, a decide pe cinevâ la acțiuni și a-i formă moralul prin asemenea motive, ce însemnează alta, zic, decât a cultivâ în el tocmai acea direcțiune pe care datoria noastră ne impune s'o dărâmăm și s'o nimicim? Deaceia nu pot privi ca priincioasă pentru educație nici un fel de co-

reciune în care e mai puternică durerea decât rușinea de a suferi pentru o greșală.

19. 2) Acest soi de corecțiune naște, în chip firesc, o ură a cărei direcțiune este tocmai spre acele puncte pentru cari ar trebui să aibă copilul aplicare. Cât de apropiată e observațiunea că orice copil la urmă prinde ură pe anumite lucruri, cari mai înainte i-au fost dragi de îndată ce bagă de seamă că-l batem, îl certăm și-l chiuuim ca să le facă! Iar asta nu trebuie să ne mire la copii, pentru că nici oamenii mari nu pot înțelege dragoste cu sila. Cine nu și-ar pierde pofta pentru ori și ce plăcere nevinovată, care i-a fost indiferentă prin sineși, când fără să aibă chef la asta s'ar vedeà silit prin bătăi și ocări, să-și petreacă? asta zace în natura lucrurilor. Accidentele neplăcute strică deobiceiul lucrurile inocente cu cari sunt împreunate; ba chiar privirea unei cești, din care ne-am obișnuit a luă o doftorie ce-ți face scârbă, ne produce în stomac o turburare, încât nimic nu ni se pare cu gust bun, de ar fi ceașca oricât de curată și de frumoasă și făcută din cel mai scump material.

20. 3) O atare disciplină de sclav naște un caracter de sclav. Copilul se supune și fățărește ascultare, câtă vreme are înaintea ochilor frica de nuia. Dacă îndepărtăm frica și dacă poate copilul, fugind de supraveghere, să spereze că ștregăriile nu-i vor fi pedepsite, atunci își dă frâu liber cu atâta mai mult pornirilor firești ale lui, iar acestea, în chipul acesta nu numai că nu se vor schimbă, ci dimpotrivă vor crește și vor sporì izbucnind deobiceiul după o astfel de disciplină cu o îndoită violență.

21. 4) Sau, chiar dacă severitatea dusă până la extrem biruește și aduce o momentană vindecare a nesupusului suflet, asta se întâmplă adeseori numai spre răul copilului, căci înloc de-o vindecare totală pricinuește o boală cu mult mai rea și mai primejdioasă, căci enervează sufletul.

Și atunci, în locul unui tânăr nesupus, vom avea o ființă melancolică și imbecilă care cu nefireasca sa trezvie poate să placă poporului de rând — căci acesta iubește copiii tăcuți și lipsiți de energie, fiindcă nu le fac gălăgie și nu le pricinuesc neajunsuri — dar cari la urmă se va dovedi cunoscuților săi ca un biet om tot atâta de neîmbucurător, pecăt de nefolositor își va fi și singur sie-și și societății toate zilele vieții sale.

22. Dacă avem de gând să creștem bărbați buni, înțelepți și nobili, bătaia și toate celelalte feluri de pedepse corporale și animalice nu sunt deloc mijloace de corecțiune, cari să ne ducă la scop. Tocmai deaceia ele trebuie aplicate numai rar și anume numai la prilejuri însemnate și în cazuri neobișnuite. Dar, de altă parte, tot cu atâta grije trebuie să ne ferim de a linguși copiii, răsplătindu-i cu lucruri pe cari ei bucuroși ar vrea să le aibă. Cine dă copilului său, pentruca să-și învețe lecțiile, fie mere ori bomboane ori altele de acestea, cari îi fac mai ales plăcere, acela nu face alta decât să întărească în copil iubirea de plăceri și astfel îi sporește acea primejdioasă aplecare, pe care tocmai ar trebui s'o înăbușe și s'oucidă prin toate mijloacele. Niciodată nu poți spera să-l crești așa ca să fie stăpân pe aceste patimi, când pentru restricțiunile cari pe de-o

parte îi se opun poftelor, noi îi punem pe de altă parte în vedere îndeplinirea altor poște.

Dacă vrem să creștem un bărbat bun, înțelept și virtuos, atunci e indicat, ca el să învețe a se împotrivi poftelor, iar aplicările sale spre o viață luxoasă și risipitoare precum și îndestulările stomacului său să le renege ori de câte ori mintea îl sfătuește să facă dimpotrivă. Dar dacă tu îl împingi să facă ce e corect, prin făgădueli de bani, sau dacă truda de-a învăța lecțiile tu i-o răsplătești cu bomboane și cu alte lucruri dulci, sau dacă spre a-și împlini cine știe care dintre măruntele sale obligațiuni, tu-i promiți o jucărie ori un nou rând de haine: ce faci tu alta prin răsplătirile acestea, decât că întărești în copil convingerea, că tocmai acestea sunt lucrurile cele bune spre cari el trebuie să năzuiască, și astfel sporește într'însul pofta să le aibă și-l obișnuiești să afle numai în ele mulțumirea vieții. Astfel oamenii — spre a face pe copiii lor să fie sârguitori în învățarea gramaticii' ori a dansului ori a altor lucruri nu prea importante pentru fericirea și bună starea vieții — le sacrifică virtutea, prin răsplătirii și pedepsiri rău înțelese, răstoarnă ordinea educațiunii și-i învață a iubi luxul, mândria și poștele. Pentrucă lingușind în chipul arătat relele acestei aplicări, pe cari ar trebui să le restrângă și să le înăbușe, ei pun temelia acestor viitoare vicii, cari nu se pot ocoli altfel decât numai împotrivindu-te poftelor și obișnuindu-te de cu bunăvreme să te supui rațiunii.

23. Părerea mea nu vrea să zică însă că trebuie să ținem copiii departe de orice plăceri și dorințe, cari într'adevăr nu le-ar putea strică nici

sănătății nici virtuții. Dimpotrivă, eu unul aş vrea să le facem plăcută și mulțumită viața, pe cât e cu putință, împlinindu-le toate plăcerile cari le pot aduce o nevinovată bucurie, dacă se va avea în vedere, că aceste împliniri ale dorințelor lor ei trebuie să le socotească totdeauna numai ca o urmare a aceluia raport intim de respect și de favoare întru care ei stau cu părinții și învățătorii lor. Dar niciodată să nu li se puie în vedere, ba nici măcar să nu-i lăsăm să simtă, că noi le împlinim dorințele drept răsplătire pentru vr'o treabă deosebită, cine știe ce, pe care au făcut-o, pe care însă ei fără de imboldul nostru nici nu s'ar fi gândit s'o facă sau pentru care arată de altfel silă a o face.

24. Dar — o să ziceți — dacă tu deoparte ne oprești nuiua, iar de alta nu ne lași acele mărunte îndemnuri cu cari putem alipî copiii de noi, cum trebuie să conducem atunci copiii? Dacă și frica de pedeapsă și speranța răsplătirii ne-o iai, s'a sfârșit cu educațiunea. Zic și eu, că mulțumirea și durerea, sau, altfel, răsplătirea și pedeapsa, sunt singurele motive pentru o ființă cu rațiune: ele sunt pîntenul și frâul prin care se pune în mișcare și se conduce tot neamul omenesc, și deaceia trebuie să facem uz de ele și la copii. Eu sfătuesc pe părinți și pe învățători să aibă totdeauna în vedere, că copiii trebuie tratați ca ființe cu rațiune.

25. Conced, că dacă voim să influențăm asupra copiilor, ei trebuie negreșit să aibă meren înaintea ochilor și răsplata și pedeapsa. Greșala de care vorbesc eu, este că ne alegem rău pedepsele și răsplătirile pe cari deobiceiu le întrebui-

țăm. Plăcerea și durerea corporală, așa cred eu, au urmări rele, când facem din ele răsplătire și pedeapsă, numai ca să avem cu asta mijloace de-a înduplecâ pe copii. Pentrucă ele, cum am mai spus, servesc numai spre sporirea și întărirea acelor aplicări, pe cari avem datoria să le supunem și să le stârpim. Ce virtute poți tu sădî într'un copil, când abați un rău printr'alt rău: când îi cumperi renunțarea la o poftă prin făgăduiala, că-i vei împlinî altă poftă? Cu asta dai numai teren mai larg poftelor lui și-l deprinzi să nu mai cunoască măsura. Când un copil țipă cerând vreo poamă neșănătoasă și primejdioasă, tu-i cumperi liniștea dându-i o bomboană ori cine știe ce lucru dulce, care e mai puțin primejdios. Bine, pentru sănătatea lui poate să fie mai bun, însă îi strică sufletul și cu asta îl scoți și mai mult din buna-i rânduială. Căci ce-ai făcut tu? Ai schimbat numai obiectul, deci pofta lui tot ai împlinit-o și astfel ai consimțit că trebuie să faci pe voie copilului acelea cari, după cum am arătat, sunt rădăcina răului. Copilul pentru moment poate va renunța, va fi liniștit și se va supune, însă boala n'ai vindecat-o. Prin acest procedeu hrănești și sporești într'însul aceiace este tocmai izvorul întregului rău, care negreșit la cea mai apropiată ocaziune o să izbucnească cu mai multă violență, lui o să-i insufle o și mai nepotolită poftă și ție o să-ți pricinuiască un neajuns cu mult mai mare.

26. Deaceia pedepsele și răsplătirile cu cari vom putea ține în ordine copiii, sunt cu totul de alt soi și de atâta tărie, încât, dacă vom putea odată să le punem cu folos în practică,

toată problema e deslegată și toate greutățile sunt biruite. Stima și *disprețul* sunt cele mai puternice îndbolduri pentru cel ce a învățat odată să le prețuiască. Dacă am adus copiii până într'atâta, că pot prețui numele bun, că se tem de rușine și caută onoarea, atunci am așezat într'înșii ade-vărata temelie care va fi de acum statornică și lucrătoare, spre a-i conduce la cele drepte. Dar o să întrebați, cum se poate face asta? Mărturisesc, că punctul acesta, la prima vedere, nu e lipsit de anumite dificultăți; însă, gândesc, că nu e fără de folos să căutăm drumurile și, aflându-le, să pornim pe ele ca să ne conducă la ceiace eu numesc marele secret al'aducațiunii.

27. Întâi, copiii sunt foarte simțitori — poate mai de timpuriu decât credem noi — în ce privește lauda de recunoașterea vredniciei lor. Li se înalță sufletul, când se văd prețuiți și recunoscuți mai ales de părinții lor și de acel de care atârnă. Deaceia când tata îi desmiardă și-i laudă dacă s'au purtat bine, și dimpotrivă când se uită la ei rece și cu dispreț, când s'au purtat rău, și când mama lor și cu ea toți ai casei, se îndreptează după purtarea tatălui, negreșit că în scurtă vreme copiii vor observă deosebirea. Și, dacă tatăl va urmâ să facă regulat așa, nu mă îndoiesc deloc că aceasta va folosi cu mult mai mult decât amenințările și bătăile cari își pierd puterea de îndată ce devin obișnuite și cari nu ajută nimic, când nu sunt urmate de rușinarea copilului, și tocmai deaceia trebuie să le părăsim și să nu le întrebuițăm niciodată, afară de cazul despre care voi vorbi mai peurmă.

28. Al doilea. Ca să putem sădî cu atâta ma'

adânc sentimentul de stimă și de dispreț, și așa să-i dăm cu atâta mai mare însemnătate, negreșit trebuie ca aceste felurite stări să fie însoțite regulat și de alte lucruri plăcute ori neplăcute, nu însă ca răsplătiri și ca pedepse îndeosebi ale cutărei ori cutărei acțiuni, ci ca lucruri cari cu necesitate și fără excepție îi se cuvin aceluia care prin purtarea sa a ajuns singur prin sineși într'o stare de dispreț ori de stimă. Dacă vom trata astfel copiii, ei vor ajunge în curând să vadă că toți aceia cari sunt lăudați și stimați, fiindcă s'au purtat bine, trebuie negreșit să fie iubiți și prețuiți de ori și cine, și că toate celelalte favoruri de cari se bucură sunt numai o urmare naturală a acestui lucru. Și că dimpotrivă, dacă unul din reaua sa purtare a căzut în dispreț și nu se gândește să-și apere bunul nume, negreșit el trebuie să fie urgisit și disprețuit de toți, și că, în starea aceasta, trebuie să renunțe la tot ce i-ar fi plăcut ori dorit. Intr'acest chip facem ca obiectele poftelor lor să devie promotorii virtuții, fiindcă experiența repetată învață pe copii să vadă, că lucrurile de cari se bucură ei mai mult, li se cuvin cu dreptul numai acelor cari sunt vrednici de stimă. Dacă am ajuns odată, într'acest chip, să facem pe copii să-și lepede greșelile, de rușine — pentrucă afară de pedeapsa asta, a rușinei, eu n'aș dori să mai existe altă, — și să știe prețui plăcerea de a fi stimați și cu nume bun, atunci îi putem conduce după vrerea noastră, și toate drumurile virtuții le vor fi dragi.

29. Greutatea de căpetenie aici, după cum mi se pare, zace în nebunia și perversitatea servitorilor, cari cu greu pot fi împiedicați de a nu

încruciașă intențiunile părinților. Copiii, dojeniți de părinții lor, află deobicei refugiu și mângâiere în resfătăturile acestor lingușitori ușurateci, cari dărâamă printr'asta tot ce se trudesc părinții să clădească. Când tata ori mama își privește copilul neprieteneste, fiecare din casă ar trebui să-i arate întocmai aceiași răceală, și nimeni să nu îndrăznească a-l încuraja pânăce rugarea de iertare și îndreptarea greșelii nu-l va pune iarăș în poziția de a-și fi câștigat stima de mai 'nainte. Dacă acest lucru s'ar observă cu statornicie, n'ar mai fi nevoie, cred eu, de atâta bătaie și ocară: copiii, prin însăși starea lor de mulțumire și de bună aflare, ar învăța încurând să-și agonisească laude și să se ferească de ceiace văd că este dezaprobat de toți și pentru care ar aveà negreșit să sufere, chiar și când nu sunt bătuti și dojeniți.

Printr'asta ar învăța modestia și rușinea, și în curând ar ajunge să simtă o repulsiune naturală pentru tot ce le poate aduce nemulțumire și dispreț din partea ori și cui. Dar cum ar fi de îndreptat acest rău pe care ni-l fac servitorii, asta, firește, trebuie s'o las în grija și în buna chibzuală a părinților. Numai atât zic, că cestiunea aceasta e de mare însemnătate, și țiu de foarte fericiți pe aceia, cari pot aveà împrejurul copiilor lor oameni de înțelegere.

30. Bătaia ori ocară deasă trebuie, deaceia, ocilită cu mare băgare de seamă, pentrucă acest fel de corecțiune nu aduce nici un bine, câtă vreme ea nu servește spre a provocă *rușine* și scârbă de greșala care a pricinuit acea corecțiune. Dar când neplăcerea pedepsei nu zace în conștiința, că ei

n'au lucrat corect, și nici în sentimentul că ei și-au atras meritata desaprobară a celor mai buni prieteni ai lor, atunci durerea nuelii va aduce o vindecare nedeplină. Durerea acopere numai buba pe o clipită și lasă pielea să crească pe deasupra, dar nu pătrunde în adâncul bubei. Numai rușinea sinceră și frica de dispreț sunt adevăratele mijloace de corecțiune. Numai acestea trebuie să aibă frânele în mâini și să ție copilul pe adevărata cale. Inșă pedepsele corporale nu fac alta decât să nimicască negreșit acest efect și să tâmpească sentimentul rușinii, când ele se repetază des. Rușinea la copii e tocmai ca la femei: nu se mai poate păstră, dac'ai păcătuit de mai multe ori împotriva ei... Teama de desaprobară din partea părinților, inșă, își va pierde încurând toată însemnătatea, când semnele acestei desaprobări se șterg repede și când vr'o două trei palme sunt în stare s'aducă o deplină ispășire. Părinții trebuie să chibzuiască bine, cari greșeli ale copiilor lor sunt așa de însemnate încât să fie vrednice de manifestarea mâniei lor; dar când nemulțumirea lor a ajuns totuș să se manifesteze așa încât ea să cuprindă în sineși și o pedeapsă, atunci asprimea feței lor nu trebuie să și-o îmblânzească numai decât, ci să stăruiască de a întoarce numai cu mare greutate favorul pe care l-a pierdut copilul, și să amâne deplina împăcare până ce supunerea și buna purtare, mai exemplară decât deobicei, nu vor adevărî cu totul îndreptarea copilului. Dacă părinții nu vor purcede așa, pedeapsa va deveni, prin obișnuință, ceiace e de sine înțeleș pentru copil, și va pierde orice influență: o greșală pe care o pedepsești și apoi o ierți, va părea tot așa de naturală

și adusă de necesitate, ca și cum vine una după alta seara, noaptea și dimineața.

31. Intru ce privește numele bun, vreau să observ numai atâta, că el deși nu e adevăratul temeiu și adevărata măsură a virtuții, totuși el e cel mai apropiat de ele. Fiindcă el reprezintă mărturia și aplauzul pe care mintea altor oameni îl dă, ca printr'o obștească potrivire de păreri, acțiunilor corecte și virtuozose, numele bun este cea mai proprie călăuză și o îmboldire fără sminteală pentru copii, până ce ei devin capabili de a nemeri înșiși o hotărâre și de a afla prin propria lor rațiune ce este corect.

32. Aceste considerațiuni ale mele pot arăta părinților cum trebuie să se poarte, când dojenesc ori când laudă pe copiii lor. Dojana și ocara, pe cari câteodată cu greu le poți ocoli trebuie aă se facă nu numai serios, liniștit și cu vorbe fără patimă, ci și numai între patru ochi și în tăcere; însă lauda, pe care o merită copiii, să li se dea în fața altora. Aceasta e o îndoită răsplătire, fiindcă lauda se răspândește. Inșă străduința părinților de a nu da în lume greșelile copilului, îl face pe acesta să pue mai mare preț pe buna sa reputație și-i dă îndemn să păstreze cu atâta mai zelos buna părere a oamenilor despre dânsul, pe care el crede că ei într'adevăr o au. Când însă el, expus rușinii prin darea în vileag a greșelilor lui, trebuie să piardă toate acestea, iat-o atunci înlăturată bariera care-l opreă, și el se va interesă cu atât mai puțin de a-și păstră buna părere a oamenilor, cu cât se va îngriji mai mult că buna sa reputație e pătată în ochii lor.

33. Dar dacă am procedă corect cu copiii, n'am

avea de întrebuințat obișnuitele răsplătiri și pedepse așa de des, pecăt ne închipuim și dupăcum prin uzul general s'a făcut regula. Pentrucă tot răsfățul lor, jocurile și purtarea lor copilărească, întrucât se împacă cu respectul ce li se cuvine celor de față, ar trebui lăsate cu totul libere și fără de-a li se pune margini, și s'avem cea mai largă indulgență cu ele. Dacă am așteptă — după cum ar trebui să se întâmple — ca timpul, exemplele bune și anii mai vârstnici să vindece aceste greșeli, cari de altfel sunt proprii ale etății copilărești mai mult decât ale copiilor înșiși, atunci ar dispărea multe dintre zadarnicele și fals întrebuințatele corecțiuni, cari ori nu sunt în stare să biruiască aplicările naturale ale copilăriei (și astfel prin obișnuință micșorează efectul, iar într'alte cazuri îl zădărnicesc cu totul), ori când sunt destul de energice ca să înăbușe veselul neastâmpăr al acestei vârste, nu servesc la alta decât să le ruineze constituția fizică și cea psihică. Dacă vreodată zgomotul și uruiala jocului lor, neliniștind societatea și locul unde s'au aflat, a fost prea din cale-afară — iar asta se poate întâmpla numai în cazul când se află și părinții lor acolo — atunci o privire ori un semn al tatălui ori al mamei (dacă aceștia și-au întărit respectul, așa cum se cuvine) e deajuns, ca să-i îndepărteze ori să-i aducă la liniște. Pofta lor de joc, pe care natura a adaptat-o așa de înțelepțește vârstei și constituțiunei lor, ar trebui mai de grabă atârțată decât înăbușită și restrânsă, tocmai pentru a le păstră dispoziția sufletească și a le întări puterea și sănătatea. Ba, arta cea mare stă tocmai într'asta:

să facem așa, ca tot ce au de făcut, să le fie spre joc și trecere de vreme.

34. Iar acum să-mi fie iertat să amintesc o împrejurare, pe care eu o țin de cea mai mare greșală în educația de pân'acum, anume că încărcăm în toate ocaziunile memoria copiilor cu regulile și precepte pe cari de cele mai multe ori nu le pricep și regulat le uită tot așa de iute, precum li s'au și dat. Dacă îi punem să facă vr'un lucru, ori să-l facă altfel, și ei uită să-l facă ori îl fac în chip stângaciu, atunci să-i punem să-l facă iarăș și iarăș până ce-l fac cum se cade. Printr'asta ajungem la două foloase: Intâi, vedem dintr'asta dacă lucrarea cerută dela ei a fost o lucrare pe care ei pot într'adevăr s'o facă, sau pe care putem cu bună dreptate s'o așteptăm dela ei (pentru că uneori li se impun copiilor lucrări pentru cari, punându-i la probă, îi găsim incapabili, deci ar fi trebuit să-i învățăm și să-i deprindem mai întâi aceste lucruri, înainte de a-i sili să le facă. Inșă, vezi, că pentru educator e cu mult mai ușor să poruncească decât să dea învățătură!) Al doilea câștig este, că prin repetarea aceleiași lucrări pânăce ea le devine obicei, executarea lucrării nu mai atârnă de memorie și de reflexiune (cari sunt tovarășe ale înțelepciunii și ale bătrâneții, nu ale copilăriei), ci ea le devine a doua natură. Pecât de firesc lucru este răsufierea, tot așa este printr'o necurmată deprindere, pentru un om bine crescut, a se înclină în fața unui domn care-l salută și a i-se uită în față când vorbește cu el: pentru asta el n'are trebuință nici de meditare, nici de aducere aminte. Dacă tu îndreptezi vr'o greșală a copilului tău în chipul acesta, ea va fi

îndreptată pentru totdeauna, și astfel tu poți să le plivești pe toate una după alta, și să sădești deprinderile pe care le vrei tu.

35. Eu am văzut părinți cari au încărcat memoria copiilor cu atâtea reguli, încât bietilor de ei nu le eră cu putință să ție în cap nici măcar a zecea parte din ele, necum să le și urmeze. Cu toate acestea ei au fost pedepsiți fie cu dojană, fie cu bătaie pentru călcarea perceptelor celor date așa de în de-avalma și adeseori cu totul nepotrivite.

Urmarea naturală a acestui lueru a fost, că copiii nu mai dădeau nici o atențiune la cele ce li se spuneau, fiindcă vedeau bine că toată atențiunea de care erau capabili nu eră în stare să-i scutească de călcarea perceptelor și de pedeapsa ce urmă.

Caută deci, și dă fiului tău cât se poate de puține reguli, sau mai de grabă mai puține decât prea multe, și numai ce ar fi absolut de nevoie. Pentrucă dacă-l îneci în prea multe reguli, e fatal să se întâmpile una din două: ori vei trebui să-l pedepsești foarte adesea, (ceiace e cu urmări rele, pentrucă face pedeapsa prea deasă și prea obișnuită) ori vei fi nevoit să lași nepedepsită călcarea unora dintre perceptele tale, iar printr'asta ele firește devin fără valoare și autoritatea ta a început să scază în ochii lui. Dă-i numai puținele legi, dar după ce le-ai dat, vezi să fie păzite. Ani puțini cu legi puține; iar dupăce va mai crește, atunci poți, dacă o regulă s'a întărit bine prin deprindere, să mai adaogi altă regulă.

36. 1) Dar nu trebuie să scăpăm din vedere, că copiii nu trebuie educați prin reguli cari le fug

neconținut din memorie. Ceiace, după a ta judecată, ei trebuie negreșit să facă, asta întărește-o în ei prin neobosită deprindere oridecâte ori și se dă ocaziunea, și, dacă e cu puțință, creiază-ți însuși ocaziunea. Printr'asta se naște în ei obiceiul, care, înrădăcinat odată, lucrează de sineși pe nesimțite și în mod natural, fără de ajutorul memoriei. Însă aici trebuie să-ți indic două măsuri de precauțiune. Una este: întru deprinderea lucrării pe care o voim să devie obicei într'înșii, să-i îndemnăm cu vorbe prietenești și cu dojeni blânde, cași când am voi să le amintim ceva ce-au uitat, nu însă cu muștrări aspre și cu vorbe de ceartă ca și când ei ar fi făcut într'adins o greșală. A doua este să nu încerci a sădi într'înșii prea multe deprinderi deodată, ca nucumvâ prin varietatea lor să se nască o confuziune și astfel să n'ajungi la niciun rezultat cu niciuna. Când o deprindere le-a devenit ușoară și cu totul naturală, atunci poți să treci la alta.

2) Acest chip de a învăța copiii prin deprindere repetată — adică de a-i pune să facă aceiași lucrare iarăș și iarăș, sub ochii și sub conducerea educatorului, până ce s'au obișnuit s'o facă bine — și nu celalt chip care se bazează numai pe precepte ce li se încred memoriei — are atâtea avantagii, ori din care parte vrei să-l privești, încât eu nu pot decât să mă mir (dacă te mai poți miră de relele obișnuite fie în orice lucru ar fi) cum a fost cu puțință să fie așa de neglijat. Eu am să mai arăt și alt chip, care tocmai acum îmi vine în minte. Printr'acest metod vom vedea, dacă ceiace cer educatorii dela copil este potrivit aptitudinilor sale și dacă e conform înclinărilor

naturale și constituțiunii copilului; pentru că și asta trebuie s'o avem în vedere când e vorba de o advărată educațiune. Noi nu putem speră să schimbăm cu totul natura copiilor, sau să facem dintr'unul vesel un serios și un meditativ, dintr'unul melancolic un svânturat, fără ca să nu-i stricăm. Dumnezeu a imprimat fiecărui om un anumit temperament, pe care, poate, ca și forma trupului, i-l putem puțin îmbunătăți, dar pe care cu greu putem să i-l schimbăm cu totul sau să i-l transformăm într'unul protivnic.

3) Cine are de a face cu copiii, trebuie să le studieze bine și firea și aptitudinile și să încerce prin probe dese care e direcția naturală a lor și ce le este mai potrivit. El ar trebui să judece ce le lipsește, și dacă sunt capabili prin străduință să-și însușiască ce n'au și să se facă îndemânateci prin deprindere, și dacă încercările lui au să-i răsplătească truda. Pentru că în multe cazuri singurul lucru pe care-l putem face și spre care tindem este să întrebuițăm în chipul cel mai bun darurile naturii spre a abate greșelile și viciile către cari năzuesc acest soi de suflete, și de a le desvoltă toate destoiniciile de cari sunt capabile. Inclinarea naturală a fiecăruia ar trebui dezvoltată așa de mult, pecăt e numai cu puțință; însă încercarea de a-i altoi cuivă o înclinare se va dovedi numai ca o trudă zadarnică, iar ceiace este spoit în chipul acesta, va fi în cel mai bun caz, un lucru ne-la-locul său și totdeauna va avea neplăcuta înfățișare a silniciei și a afectării.

4) Afectarea, o mărturisesc, nu este un timpuriu defect al vârstei copilărești, nici productul unei naturi necultivate. Ea nu ține de clasa bu-

ruenilor cari cresc prin pustietăți sălbatice și neștiutoare de plug, ci în straturi de grădină sub mâna neglijentă sau îngrijirea nepricepătoare a unui grădinar. Indemânare și știință și un anumit simț pentru nevoia unui trai bun, acestea sunt cele de trebuință pentru a naște într'un om înclinarea spre afectarea care veșnic se trudește să îmbunătățească defectele naturale și veșnic are lăudabila năzuință de-a plăcea, cu toate că totdeauna își greșește ținta. Cu cât își dă mai multă străduință de-a dobândi aparența drăgălășiei, cu atâta ea se depărtează de dânsa. Din cauza aceasta, afectarea trebuie veghiată cu foarte multă grijă, pentrucă ea este un deosebit defect al educațiunii — al unei educațiuni răsturnate cu susul în jos, firește — dar al uneia care prinde foarte multe jertfe în mreaja ei, fie din cauza propriei rătăcirii a afectatului, fie dintr'a relei conduceri a acelor cari s'au ocupat cu dânsul.

5) Cine vreă să știe ce este drăgălășia cea care totdeauna place, va află că ea se naște din potrivirea cea firească ce s'arată între respectiva lucrare și acea dispoziție sufletească dintru care a pornit.

O ființă prietenoasă, îngăduitoare și totdeauna amabilă trebuie să ne placă totdeauna, oriunde am întâlni-o. Un temperament liber, stăpân pe sineși și pe acțiunile sale, nu cu porniri josnice și iubitor de nimicuri, nu semet și uitându-se numai de sus, și nepătat cu nici un defect care să-ți sară în ochi, unul ca acesta captivează pe oricine. Tot așa ne plac și lucrările ce pornesc dintr'un temperament așa de bine întocmit, ca semnele cele mai limpezi ale lui, și fiindcă ele sunt până la un punct o naturală revărsare a dispozițiilor

sufletești și a constituțiunii psihice, și ele trebuie să fie tot așa de naturale și de nesilite. Intr'asta mi se pare mie că stă acea frumusețe care se manifestează în lucrările unor anumiți oameni și dă o vază la orice fac, și pe toți de cari ei se apropie, îi captivează, fiindcă ei printr'o continuă deprindere și-au format astfel purtarea în societate, și toate acele mărunte dovezi de stimă și de politețe pe cari le dezvoltă natura ori conveniența, ei și le-au și însușit așa de îndemânic, încât ele nu ne par studiate ori artificiale, ci o naturală manifestare a unui temperament plăcut și a unei dispozițiuni fericite.

6) La rândul ei însă, afectarea este o imitare silită și respingătoare a unei purtări care ar trebui să fie naturală și nesilită, și deaceia e lipsită de frumusețea care însoțește naturalul; pentru că aici e o veșnică contradicere între lucrarea exterioară și dispoziția internă a sufletului, și anume într'aceste două direcțiuni: 1. Orică unul vrea să arate, prin exteriorul său, o dispoziție sufletească pe care el tocmai în vremea aceasta n'o are, ci se trudește numai printr'o purtare silită să arate că ar fi având'o, însă într'asă chip, încât sila ce și-o impune se trădează singură. Astfel fac uneori oamenii, ca și când ar fi triști ori veseli ori prietenoși, pe când ei într'adevăr nu sunt.

7) Intr'al doilea caz ei nu se trudesesc să arate dispoziții sufletești pe cari nu le au, ci își manifestează pe acelea pe cari le au printr'o purtare care nu e conformă cu ele. În felul acesta sunt, în societate, toate mișcările silite, acțiuni, vorburi, priviri, cari într'adevăr ar trebui să exprime în fața societății stimă ori delicateță, ori mulțumire,

ori plăcere de-a fi în mijlocul ei, însă nu sunt semnele cele adevărate și naturale nici pentru una nici pentru alta, ci mai de grabă dovedesc că nouă ne lipsește ceva sau că ne-am înșelat. La asta vina cea mai mare o poartă adeseori imitarea altora, fără de-a deosebi ce este la aceștia drăgălaș și ce este propriu numai caracterului lor. Însă afectarea de orice fel ar fi, și ori de unde și-ar lua nașterea, este respingătoare, pentru că noi din natura noastră urim ce este imitat și dezaprobăm pe aceia cari nu pot face nimic mai bun spre recomandarea lor.

8) O natură simplă și neartificială, e cu mult mai bună decât necuviințele artificiale și toate aceste feluri studiate ale unei purtări sucite. Lipsa vr'unei dibăcii ori un defect în purtarea noastră, care nu corespunde regulilor severe ale buneii cuviințe, scapă de multe ori și de privirile noastre și de dojană. Însă afectarea în vr'un punct al purtării noastre, ne pune în lumină deplină defectele și niciodată nu întârzie de a atrage atențiunea tuturor spre noi, ca și când am fi lipsiți de sinceritate și de cuminenție. Deaceia educatorii trebuie să poarte cu atât mai mare grije de asta, pentru că afectarea, cum am arătat, este o urâtenie câștigată, pe care o pricinuim printr'o educație rău înțeleasă, și de care se fac vinovați numai puțini și numai aceia cari au pretențiunea de a fi cu totul «cavaleri» și cari odată cu capul n'ar îngădui să fie înșirați printre acei ce n'ar fi știind ce se cuvine prin saloane și ce pretinde «bon-tonul». Ba, dacă nu greșesc, afectarea își are începutul în comodele povețe ale acelor cari dau reguli și aduc exemple, fără ca să însoțească

instrucțiunile lor cu deprinderea și fără ca să puie pe elevi să repete în fața lor respectivele mișcări, ca să puie frâu celor ce le fac necuviincios sau silit, și astfel să desvolte în ei dibăcii cuviincioase și potrivite firii lor.

37. 1) Așa numitele maniere, pentru cari copiii sunt așa de adeseori chinuți și trebuie să asculte așa de multe muștrări cu bune intenții ale prea înțeleptelor bone și ale educatricelor, ar trebui învățate, după părerea mea, mai mult prin exemple decât prin reguli; atunci și copiii, bine înțeleși ținându-i departe de societățile rele, și-ar face o mândrie din faptul că se poartă cum-se-cade și în felul altor oameni, fiindcă ar băga de seamă că pentru asta ei sunt iubiți și lăudați. Dacă însă, printr'o neglijență în punctul acesta, copilul n'ar ști cum trebuie să scoată pălăria ori să facă un compliment mai drăgălaș, maestrul de joc o să îndrepteze acest defect și o să îndepărteze toate acele asprimi ale naturii, pe cari lumea cea de sus le numește țărănești. Și fiindcă mie-mi pare că nimic nu dă copiilor atâta siguranță și bună-cuviință și nimic nu-i face mai dibaci pentru contactul cu cei mai bătrâni, decât dansul, deaceia cred că trebuie să-i lăsăm să învețe a dansa, de îndată ce sunt în stare să învețe. Pentrucă, deși dansul stă numai în drăgălășia exterioară a mișcărilor, totuș el dă copiilor, în felul său propriu, mai mult decât orice alta o bărbăție a gândirilor și a purtării. Dealtfel, eu aș vrea să nu chinuim pe copii cu prea multe nimăcuri și parfumerii deșarte ale «bon-tonului».

2) Să nu ne îngrijim niciodată de acele defecte la copiii, despre cari știm, că bătrânețea

are să le îndrepteze. Deaceia lipsa de adevărată politeță în purtare, când politețea nu lipsește din inimă — pentrucă în inimă trebuie să ne îngrijim ca să fie sădită cât de devreme — nu trebuie să ne cauzeze nici cea mai mică grije, câtă vreme sunt mici copiii. Când sufletul lor gingaș este pentru părinții și institutorul lor plin de venerațiune (care se întemeiază pe iubire, stimă și pe teama de a nu-i ofensă) și când ei arată stimă și sentimente bune către fiecare, atunci acest respect îi va învăța de sineși chipurile în cari trebuie să se manifesteze, adică într'acelea pe cari ei, după propria-le observațiune, le-au văzut că sunt mai iubite. Să păstrăm în copil numai principiile bunătații naturale și a purtării prietenoase, să i le facem acestea prin laude și răsplătiri și prin amabilitățile ce răsar dintr'acest fel de relații să-i devie năravuni, și dupăce odată ele vor prinde rădăcini în suflet și prin exercitare se vor fortifica, atunci să n'avem nici o grije: podoaba bunelor moravuri în societate și formalitățile manierelor de salon se vor arată totdeauna la timpul potrivit, dacă vom purta grija ca ei să treacă — dupăce vor ieși de sub paza bonelor — în supravegherea unui bărbat bine crescut, care va avea să fie educatorul lor.

3) Câtă vreme copiii sunt mici, trebuie să fim indulgenți cu ori și ce faptă nerrespectuoasă, care nu poartă semnele mândriei vanitoase și a răutății; acestea însă trebuie combătute fără cruțare, de îndată ce s'arată în cine știe ce acțiune a lor, prin mijloacele arătate mai sus. Celea ce le-am spus despre maniere n'aș voi să fie înțelese așa, ca și când eu n'aș permite aceloră, cari sunt

destul de inteligenți pentru asta, de-a aduce cu încetul la forma cea adevărată mișcările și purtările copilului câtă vreme e încă mic. Pentru copii ar fi un mare avantaj dacă ar avea pelângă ei, de când încep să facă primul pas, oameni cari ar fi destul de dibaci într'asta și ar pricepe să afle adevăratul drum. Eu mă plâng de altcevă, mă plâng că lumea, în punctul acesta, umblă anapoda. Copii, căroră niciodată nu li s'a vorbit despre bunacuviință și altele asemenea, sunt adeseori certati — mai ales când sunt străini de față — că ei ba într'asta ba în ceia ar fi greșit cine știe ce împotriva «bunei purtări» în societate, și de-aceia trebuie bieții să sufere ocări și să asculte, precepte asupra chipului cum trebuie să salute, cum trebuie să facă un compliment ș. a. asemenea, Cu toate, că respectivii părinți au nutra că ar fi voind să îndrepteze pe copii cu aceste dojeni, ei fac într'adevăr de cele mai multe ori numai spre a-și acoperi propria rușine, și ei aruncă — de multe ori cu destulă patimă — vina pe bieții copii, ca s'o abată dela ei, și astfel, străinii cei de față să nu ascrie reaua purtare a copiilor tocmai lipsei de grijă și de atențiune a părinților.

4) Pentrucă, întrucât privește copiii, ei prin acest soi de predici ocazionale nu se îndreptează nici cât un fir de păr. Noi trebuie să le arătăm alte dăți ce au de făcut și prin exercitare repetată să le întărim obiceiul de-a se purtă cum se cuvine, nu însă să-i ucidem așa dintr'odată cu discursuri spre a face bieții ceiace n'au știut cum trebuie s'o facă așa cum ar fi trebuit, fiindcă nu i-am obișnuit niciodată s'o facă. A-i certă și a-i cicăli la orice ocaziune, asta nu însemnează a-i

învăță, ci a-i chinuî și a-i martiriză fără nici un scop. Mai bine să-i lăsăm cu totul în pace, ca și când n'ar fi făcut nimic, decât să-i ocărîm pentru o greșală care nu este proprie a lor și pe care ei nu sunt în stare s'o îndrepteze, oricât am vorbi cu ei despre asta. Ba, ar fi cu mult mai bine ca neatențiunea naturală și copilărească și nepurtarea lor de grije să o lăsăm în grija anilor mai vârstnici, decât să aruncăm asupra lor dojeni așa de dese și de neîntemeiate, cari nu le dau și nu le pot da o purtare mai drăgălașe. Dacă li-e firea bună și înzestrată cu principiile unei bune purtări, atunci timpul și experiența va rotunzi mare parte din asperitățile cari, din lipsa unei mai bune povățuiri, le-au rămas lipite de laturea exterioară a sa. Bine înțeles, numai când ei vor fi crescuți într'un mediu bun; dacă vor crește într'un mediu rău, atunci toate regulele depe lume, toate povățuirile cu putință nu vor fi în stare să le dea o mai bună purtare. Pentrucă trebuie să privim ca un adevăr incontestabil, faptul, că societatea în care se învârtesc și felul în care se poartă cei cari le stau prinprejūr, au cea mai mare influență asupra purtării lor, în ciuda tuturor învățătorilor celor mai buni și a regulelor celor mai bine formulate. Copiii — ba, și oamenii mari — se lasă a fi conduși de exemplu, în cele mai multe lucruri. Noi suntem cu toții un fel de cameleon care își schimbă culoarea totdeauna după lucrurile cari îl înconjoară; tocmai deaceia nu trebuie să ne mirăm de copii că ei înțeleg mai bine ceiace văd, decât ceiace aud.

38. Am vorbit mai sus de un mare rău care li se aduce copiilor din partea servitorilor, prin

aceia că aceștia prin lingușirile lor slăbesc și nimicesc bunele povește ale părinților și printr'astele micșorează autoritatea ¹⁾). Aici s'arată acum alt rău și mai mare, care face să sufere copiii prin relele exemple ce le văd la servitorii cei mai de jos.

Copiii trebuie ținuti departe, dacă e cu putință, de o atare societate, pentru că molipsirea prin exemplele rele ale servitorilor strică îngrozitor și otrăvesc copiii, oridecâteori vin în atingere cu ei, atât ce le privește purtarea cât și virtutea. Dela servitorii imorali și inculți ei învață adeseori vorbe rușinoase, ștregării răutăcioase și vicii, pe cari, poate, ei n'ar fi avut ocaziunea să le cunoască toată viața lor.

39. E greu să ne păzim cu totul de această calamitate. Tu vei avea mare noroc, dacă n'o să ai niciodată vr'un servitor bătăran și vicios, și dacă fiii tăi nu vor fi molipsiți cu nimic dela dânsul. Dar trebuie să facem tot ce putem spre a ține, cât e cu putință, copiii în societatea părinților lor și a aceloră în grija cărora sunt dați. Spre scopul acesta nu trebuie să le facem o povară prezența părinților; să le permitem toată libertatea potrivită vârstei lor și toată voia, și să nu-i ținem, când sunt sub ochii părinților și ai institutorului, sub un regim sever de care n'ar fi nevoie. Dacă pentru ei aceasta e o închisoare, nu e de mirat, că lor nu le place într'însa. Nu trebuie să-i oprim de-a fi copii, de-a se jucă și de-a se purtă copilărește; trebuie să-i oprim numai de-a nu face rele. Toată cealaltă libertate s'o aibă.

1) § 29.

Apoi ca să iubească societatea părinților, numai aici și numai din mâna lor au să primească toate cele plăcute pe cari le obișnuim a le da copiilor. Servitorilor să le fie oprit a se linguși pelângă copiii, dându-le băuturi tari, vin, poame, jucării și altele de-acestea, cari îi fac să le fie dragă societatea servitorilor.

40. 1) Fiindcă am adus vorba despre societate, mai că-mi vine s'arunc condeiul și să nu te mai supăr cu acest subiect. Fiindcă ea poate mai mult decât regulile, preceptele și povețele, mi s'ar părea că poate ar fi cu totul zadarnic să-ți dau explicații lungi asupra altor lucruri, câtă vreme asupra acestui subiect trebuie să vorbesc aproape fără niciun folos. Pentrucă mulți au să mă întrebe: Ce să încep eu cu băiatul meu? Dacă îl voi țineă tot în casă, mă tem că are să ajungă tiranul meu; iar dacă-l trimet deacasă, cum să pot eu să-l păzesc de molipsirea brutalității și a viciilor cari sunt așa de obștești? În casa mea, poate, va rămâneă mai nesticat, dar și mai prost în ceiace privește lumea; fiind în casă lipsit de variația societății și obișnuit absolut numai cu aceleași fețe, când va ieși în lume va fi un excentric ori un cască-gură.

2) Eu mărturisesc, că ambele laturi au inconvenientele lor. Contactul cu lumea externă are să-l facă negreșit mai îndrăzneț și mai propriu de-a se mișcă între copiii de vârsta lui și de-a se măsură cu ei; emulațiunea între colegii de școală aduce adeseori viață și zel în tinerii oameni. Inșă până ce vei află tu odată o școală, în care învățătorul are puțința de a se interesă de moravurile elevilor săi, o școală care poate arătă tot așa de mari succese în truda ei de-a formă sufletele spre virtute

și purtare corectă în viața socială, cât de mari succese poate arăta în exercitarea gurii copiilor în rostirea limbilor clasice: până atunci trebuie să mărturisești că tu nu cunoști valoarea lucrurilor, dacă limba Grecilor vechi și a Romanilor o pui mai presus decât virtuțile acelea cari au făcut pe popoare să fie așa de vrednice. Vreau să zic dacă, tu îți că ești just să vinzi nevinovăția și virtutea copilului tău pentru puținică grecească și latinească. Pentru că ce se țin de acea îndrăzneală și vioiciune a spiriului, pe care și-o însușesc tinerii între colegii lor de joc la școală, se știe că ea are o doză așa de mare de brutalitate și de obrăznicie nesuferită, încât acest chip necuviincios și ne nobil de a te strecură prin lume trebuie mai târziu părăsit, și toate spoelile acestea ale școlii trebuie spălate, spre a face loc unor principii mai bune și acelor moravuri cari fac pe bărbatul cu adevărat vrednic. Cine stă să judece, cât de negrăit de deosebită este arta de a trăi corect și de a-ți îndeplinii toate datoriile în lume așa cum se cuvine unui bărbat, cât de deosebită este, zic, de acea manieră nerușinată, brutală și plină de șiretlicuri, care se învață între băeții de școală, acela o să ajungă la concluziunea că e mai bine să preferi educațiunea în casă și va purta grija să păstreze în casă nevinovăția și singurătatea fiului său, fiindcă aceste două sunt cele mai apropiate de acele însușiri cari fac pe bărbatul capabil și vrednic și conduc mai lesne spre ele. Nici un om nu crede și nici nu se teme, că sfiiciunea naturală și modestia în care a fost crescută fată-șă o vor face o femeie mai puțin căutată și mai puțin capabilă. Când va intra ea în lume, contactul cu societatea

îi va da încurând o siguranță cuviincioasă; iar ce privește, bărbații, tot ce este la ei manieră sgomotoasă și brutală, poate lipsi. Pentru că statornicia și curajul, după cum le înțeleg eu, nu stau în brutalitate și în obraznicie.

3) Virtutea să câștigă mai cu greu decât cunoștința lumii, și, dacă ea îndată s'a întins într'un suflet tânăr, rar se mai recâștigă. Sfiiciunea și necunoștința lumii, cele două defecte cari i se impută educațiunii în casă, nu sunt urmările fatale ale acestei educațiuni, și chiar dacă ar fi, nu sunt rele fără vindecare. Viciul e un rău cu mult mai îndărătnic și deci mai primejdios decât aceste două, și tocmai deaceia trebuie să te ferești în prima linie de el. Dacă trebuie să ne păzim cu multă grijă de acea moliciune idioată, care enervează adeseori pe copiii ce au fost răsfățați în casă, asta o facem mai ales de dragul virtuții, ca nu cumvâ un temperament așa de lasă-mă-să-te-las să nu fie prea primitiv de influențe vicioase și ca nu cumvâ băiatul, novice în lume, să fie lăsat pradă stricăciunii. Un tânăr, înainte de a părăsi casa părintească și supravegherea educatorului său, trebuie înarmat cu statornicie de caracter, și cu cunoștințe despre oameni și lume, asigurându-i astfel virtuțile, spre a nu fi dus pe o cărare primedioasă sau spre o prăpastie fără mântuire înainte de ce ar fi cunoscut îndeajuns pericolele contactului cu oamenii și înainte de a avea destulă tărie de a nu se da biruit de orice ispită. De n'ar fi pentru asta, atunci n'ar fi nici o nevoie așa de mare de a preîntâmpina de timpuriu tâmpenia și necunoștința de lume a tânărului. Contactul cu lumea i-ar vindecă în mare parte aceste defecte; dar dacă bănuim că aceasta poate ar

dăinuî prea mult, atunci educatorul are un temei destul de urgent de a îndreptă defectele acestea în casă. Pentru că dacă trebuie să ne dăm silința de a-i da de timpuriu siguranță și purtare de bărbat, asta trebuie s'o facem mai ales pentru a-i protejă virtutea pe timpul cât va fi în lume singur de capul său.

4) Deaceia e lucru pe dos când în schimbul unei purtări încrezute și a unei anumite îndemânări de a se ști strecură prin lume, îi sacrificăm nevinovăția, prin contactul cu copiii rău crescuți și vicioși. E pe dos, fiindcă scopul de căpetenie al acelei statornicii, al acelei conduceri de capul său este tocmai păstrarea virtuții. Dacă încrederea și îndemânarea se întovărășesc cu viciul și toate trei îl ajută pe drumul rătăcirilor, atunci fiul tău cu atât mai sigur e pierdut; atunci tu trebuie ori să-l dezveți de tot ce a învățat dela colegii săi de școală ori să-l lași să se piardă. Tinerii vor învăța negreșit siguranța purtării în lume, dela bărbații cu cari vor veni în contact, atunci când va fi timpul, iar aceasta e totdeauna destul de timpuriu. Până atunci modestia și supunerea sunt cu mult mai potrivite ca mijloace ale învățămîntului, și deaceia să nu-ți faci multă bătaie de cap de a-l înarmă înainte de timp cu încredere. Ceiace ne cere mai mult timp, mai multă trudă și stăruință, este a le sădî principiile și exercitarea virtuții și a bunei purtări: cu aceste arme trebuie înzestrați băeții, arme cari nu li se vor tocî așa de lesne și nici așa decurând.

5) Voi încercă s'arăt într'alt loc¹⁾ cum trebuie

¹⁾ § 64 la sfârșit și § 40, aliniatul ultim.

tinerii formați pentru contactul cu oamenii și cum trebuie introduși în lume când sunt maturi pentru asta. Inșă cum ar putea un băiat care trăește în mijlocul unei bände amestecate de copii ștregari și care la jocul oinei pricinuește mereu gâlcevi și la asvârlirea gologanului învață să înșele, cum ar putea acesta, prin apucăturile acestea să devie capabil de o purtare mai aleasă și just în afacerile sale, asta eu n'o pot pricepe. Și iarăș, e greu de priceput, ce însușiri, dintre acelea pe cari deobiceiu le găsește la o ceată de tovarăși de joc — așa cum școala îi adună dela părinți de toată mâna, — ce însușiri și-ar putea dobândi un copil, încât tatăl său să dorească câștigarea lor. Cine poate suportă cheltuelile unui institutor în casă, acela cu siguranță poate da fiului său o purtare mai frumoasă, gânduri mai bărbătești și un sentiment pentru tot ce e vrednic și cuviincios — pelângă un mai mare progres în învățământ — decât oricare altul în școală. O spun asta, nu pentru că aș avea de criticat în punctul acesta pe învățătorii publici, sau că aș fi de părerea că asupra lor trebuie să aruncăm vina. E mare deosebire între doi sau trei copii dintr'aceiași casă și între trei ori patru duzini de copii cari locuesc unii aici, alții dincolo; de-ar fi zelul și dibăcia învățătorului oricât de mare, totuș e cu neputință pentru el să ție în ochi cincizeci ori o sută de școlari peste timpul cât ei stau împreună în clasă. Și nici nu e de așteptat dela el ca să-i învețe cu succes altceva decât lecțiile din carte; nu, pentru că cultivarea sufletului și a moravurilor cere o atențiune necurmată și o ocupare specială cu fiecare copil în deosebi, ceiace e cu neputință la o

gloată aşă de mare, şi i-ar fi absolut cu neputinţă — chiar de-ar aveà destul timp — să studieze şi să îndrepteze greşelile speciale şi pornirile rele ale fiecărui individ, câtă vreme copilul e lăsat cea mai mare parte din cele 24 de ceasuri singur de capul său şi pradă preaputernicei molipsiri a camarazilor săi.

6) Ştiu că sunt părinţi, cari fac observarea că oamenii îndrăsneti şi neastâmpăraţi au cele mai mari succese adeseori, în ce priveşte favorul sorţii şi deaceia ei văd cu drag pe fii lor că sunt de timpuriu obraznici şi vioi, privesc aceasta ca un bun augur că dragii lor copii ca bărbaţi vor face carieră, şi consideră toate ştrengăriile pe cari le fac camarazilor lor de şcoală, sau pe cari le învaţă dela aceştia, ca adevărate progrese în arta de-a trăi şi de-a înainta în lume. Imi iau totuş voia să observ că oricine, care pune temelia fericirii fiului său în virtuţi şi într'o educaţie bună, îşi alege unicul drum sigur şi veghiat. Nu ştrengăriile răutăcioase şi neruşinate, după cum se obişnuesc între copiii de şcoală, nu purtarea lor mitocănească între dânşii, nu bine-conceputul plan de-a devastă împreună o grădină cu poame, nu aceasta fac pe bărbatul vrednic, ci principiile dreptăţii, a sentimentelor nobile şi a trezviei în legătură cu străduinţa şi cu prudenta, toate însuşiri cari după a mea judecată nu le prea învaţă şcolarii unul dela altul. Dacă însă un tânăr de familie bună, crescut în casă, n'a învăţat aici mai mult decât ar fi putut să înveţe în şcoală, atunci tatăl său şi-a ales foarte nimerit educatorul. Ia un băiat din băncile cele dintâi ale unei şcoale latineşti şi altul de aceiaşi vârstă, care a fost crescut în

familia tatălui său, așa cum trebuie, și du-i deodată într'o societate bună și vezi apoi care dintre doi va dovedi o purtare mai bărbătească și care va convorbî cu străinii având o mai sigură îndemănare? Aici, cred eu, purtarea încrezută a băiatului din școală nu-i va fi de nici un folos, ori îl va face de rușine: dacă siguranța care o are e de așa fel că-l face dibaciu numi în contactul cu băieții, atunci mai bine ar fi să n'o aibă deloc.

7) Dacă e să credem tânguiri generale, viciile astăzi progresează așa de repede și răsar în oamenii tineri așa de timpuriu, încât e cu neputință să păzești pe un copil de molipsirea ce crește mereu, dacă-l lași expus tuturor primejdiilor în gloata de afară, sau dacă lași ca întâmplarea sau propriile-i porniri să-i aleagă societatea din școală. Prin ce fatalitate au sporit între noi așa de tare viciile în anii aeești din urmă, și prin ce mâini au crescut până la o stăpânire așa de nețarmuită asta o las să o cerceteze alții. Eu aș dori numai, ca acei ce se tânguesc de groaznica scăpătate de pretutindeni a evlaviei creștinești și a virtuții și cari se plâng de lipsa de educațiune potrivită și de oameni cu învățătură în clasele cele distinse ale generației noastre, aș vrea, zic, să înceapă a chibzui cum le-am putea restaura pe toate în generațiile viitoare. Pentrucă un adevăr stă neclintit: că dacă temelia restaurării nu vom pune-o în educațiune și în cultivarea tineretului, toate opintirile noastre cealalte au să fie zadarnice. Dacă nu purtăm grije și nu preîntâmpinăm corupțiunea, moliciunea și ticăloșia tineretului nostru, e ridicol să mai așteptăm ca acei ce au să apară încurând pe scena vieții să fie împodobiți cu acea cultură

și cu acele virtuți și destoinicii, cari au adus atâta onoare Angliei până acum în lume. Mai că aș fi adăogat pelângă ele și curajul, cu toate că pe acesta îl privim ca o moștenire naturală a Englezilor. Cele ce se vorbesc despre niște lupte navale mai decurând, purtate în așa fel încât strămoșii noștri s'ar fi mirat de ele ca de un lucru necunoscut, îmi dau ocaziunea să constat că prin corupțiune scapătă curajul în oameni și că virtutea rar mai poate subsista, când desfrâul a stins în suflete sentimentul pentru adevărata onoare. Ba, eu știu că nu e cu puțință să-mi numești vr'o națiune — oricât de vestită ar fi fost pentru vitejia ei — care și-ar fi păstrat mai departe onoarea sa militară sau s'ar fi făcut de spaimă între vecini, dupăce odată corupțiunea a rupt barierile disciplinei și dupăce viciile au crescut la atâta înălțime, încât ea să se fi putut arată cu fața necoperită fără să se zăpăcească de rușine.

8) Virtutea deci, dreapta virtute este partea cea mai grea și mai de preț pe care năzuim a o câștiga prin educațiune, ea, și nu neastâmpărata obrăznicie ori alta oricare dintre măruntele arte ale înțelepciunii lumești. Virtuții trebuie să-i facă loc toate celelalte valori și calități și să-i dea prioritatea. Ea este bunul cel adevărat și trainic, asupra căruia educatorul n'are să ție numai conferințe și discursuri, ci trebuie să muncească serios spre a înzestră sufletul copilului cu virtuți și să nu înceteze până ce tânărul n'a dobândit o aplicare adevărată spre virtuți și nu și-a pus în ele tăria sa, onoarea și mulțumirea.

9) Cu cât tânărul va face mai mari progrese într'asta, cu atâta îi va fi cu timpul, mai nete-

zit drumul pentru celelalte desăvâșiri. Pentru că cine e obișnuit a se supune virtuții, acela nu va fi încăpățânat și turbulent la nici un lucru dintre câte i se cuvin a le face. Deaceia eu nu pot da întâietatea decât educațiunii în casă, sub ochii părintelui, și al unui bun educator, fiindcă ea este drumul cel nemăsurat mai bun și mai sigur spre această țintă mare și cea mai de căpetenie a educațiunii, dacă, peste tot, putem avea o educațiune așa cum ar trebui să fie. Casele distinse arareori sunt lipsite de-o societate variată: aici ar trebui obișnuiți fiii noștri cu toate acele fețe străine cari se adună, aici ar trebui să vină în contact cu bărbați de talent și cu educație, de îndatăce sunt capabili pentru asta. Eu nu pot înțelege de ce oamenii cari trăesc la țară să nu-și ia cu ei copiii, când fac pela vecini vizite de politețe. Una însă pentru mine stă neclintită: părintele care-și crește în casă fiul, are, de o parte, priincioasa ocaziune de a-l avea mai mult în societatea sa proprie și de a-i da îmboldirile cari i se par lui mai potrivite, de altă parte îl poate ține departat cu mult mai bine de corupțiunea din partea servitorilor și a claselor de jos ale poporului, decum îl poate ține când îl crește afară din casă. Negreșit însă, cele ce sunt de hotărât în cazuri speciale, ele atârnă în fond de poziția și relațiunile părinților, și de ocaziunile ce le au; dar eu cred că cea mai ticăloasă gospodărie casnică o face părintele care nu-și calcă puțin pe inimă pentru educația fiului său, pentru că educația este — oricare i-ar fi starea socială și materială — cea mai bună moștenire ce-o poate lăsa fiului său. Iar dacă, după toate acestea, tot vor mai fi unii cari au părerea că educația în

casă oferă prea puțină societate, iar cea din școalele obișnuite nu este așa cum i s'ar cuveni unui tânăr din familie bună, eu cred că tot sunt destule alte căi de a ocoli inconvenientele și de-o parte și de alta.

41. Fiindcă am început aici s'arăt cât de mare e înriurirea societății și cât de aplecați suntem noi cu toții — mai ales copiii — spre imitare, îmi iau voia să mai pun la inima părinților un lucru și anume: cine vreă ca fiul să aibă respect de el și de poruncile sale, acela trebuie să aibă însuși mare stimă față de fiul său. *Maxima debetur pueris reverentia* ¹⁾. Înaintea lui să nu faci nimic ce n'ar putea și el să facă imitându-te. Dacă ție îți va scăpa o vorbă, un gest, o faptă, pe care o privești ca greșală la dânsul, el cu siguranță își va acoperi greșala cu exemplul tău, și o va acoperi așa încât n'o să-ți fie lezne a te apropia de el și a-i îndrepta greșala în chipul cel adevărat. Dacă tu-l vei pedepsi pentru un lucru pe care-l vede că tu însuși îl faci, el n'o să creadă că asprimea pedepsei tale izvorește din bunavoința care ia aminte să îndrepteze într'însul greșala, ci va fi dispus s'o ia ca o toană rea și ca o tiranie volnică a unui părinte care fără temeii refuză copilului său libertatea și plăcerile pe cari sieși și le permite. Iar dacă tu îți îndreptățești libertatea ce ți-ai permis-o, arătându-i-o ca un privilegiu cuvenit anilor mai vârstnici, spre care copilul n'are voie să năzuească, atunci, în loc s'o dregi, mai rău o strici, fiindcă dai numai importanță mai mare

1) Din *Juvenal*, Sat. XIV, 47. Copiilor li se cuvine cea mai mare consideratiune.

exemplului tău și, deci, îi recomanzi fapta ta cu atât mai vârtos s'o imiteze. Tu trebuie să ai totdeauna în vedere, că băieții vreau să fie mari mai înainte decum gândim noi, și că ei vreau pantaloni nu pentru croiala și comoditatea lor, ci pentru că a purta pantaloni este un semn al bărbăției sau cel puțin o treaptă a ei. Ceiace spun eu despre purtarea părinților cu copiii, trebuie să se întindă asupra tuturor aceluia cari au vre-o putere oarecare asupra lor sau de cari să aibă copiii oarecare respect.

42. Dar să ne întoarcem iarăș la capitolul răsplătirilor și pedepselor. Fiindcă, precum am spus, toate acțiunile copilăroase, orice purtare incorectă, precum și tot ce timpul și bătrînețea are să îndrepteze în copil, sunt lucrări cari trebuie scoase din împărăția nuelei, deaceia noi n'avem nici o nevoie să batem copiii așa de des cum în deobște suntem obișnuiți. Dacă vom luă ca stând sub acelaș privilegiu și învățarea cetirii, a scrierii, a danțului, a limbilor străine, atunci foarte rar se va ivi într'o educațiune cu adevărat nobilă prilejul de a întrebuiță nuiăua ori sila. Cel mai bun chip de a-i învăța toate acestea, este să le aducem plăcere și iubire spre cele ce li se dau de învățat, iar astea două au să le sporească zelul și străduința. Lucrul acesta nu e așa de anevoios, cred eu, dacă tratăm copiii așa cum trebuie și dacă întrebuițăm cu mare grijă răsplătirile și pedepsele mai sus arătate ¹⁾, observând totodată și următoarele câteva regule în ce privește metodel învățământului.

1) § 26 și următorii.

43. 1) Nimic din cele ce au de învățat să nu li se pară copiilor o povară, și să nu li se impue ca o muncă. Tot ceiace li se impune în felul acesta, le aduce desgust. Ei prind un fel de ură, chiar dacă lucrările ce au să facă le-au fost până atunci indiferente, ba chiar plăcute. Poruncește unui copil să bată cu biciul sfârleaza zi cu zi, la un timp anumit, ori are plăcere ori nu: să i să impue ca o datorie, pe care trebuie s'o împlinească atâtea și atâtea ceasuri și înainte și după amiază, și vei vedeà că ai să-l faci să urască pentru totdeauna jocul acesta. Par'că la oamenii mari e altfel? Ceiace fac de sineși cu multă plăcere, le devine numai decât plicticos și nu pot s'o suferi, de îndată ce bagă de seamă că li se cere s'o facă de sila datoriei. Copiii țin tot așa de mult s'arate că ei sunt liberi, că acțiunile bune ale lor pornesc numai dela ei, că și ei sunt independenți și de sine stătători ca ori și care dintre voi, bărbaților conștienți de faptele voastre, ori și ce ați binevoit a gândi despre dânșii.

44. 2) O urmare a acestora este, că ei, când n'au plăcere și dispoziție, nu trebuie puși să facă nici chiar acele lucruri pentru cari li s'a infiltrat o dragoste de a le face. Cine citește cu drag, ori serie, ori cântă cu vr'un instrument, are anumite momente când nu poate aveà nici un gust să facă aceste lucruri, și dacă într'un timp ca acesta el totuș se opinteste să le facă, negreșit că se va trudi fără nici un folos și se va amărî degeaba. Așa e și la copii. Schimbarea dispoziției lor trebuie observată cu multă grijă, ca să putem întrebuința cu folos momentele favorabile ale destoiniciei și ale plăcerii. Iar dacă aceste momente nu s'arată

des, trebuie să le provocăm noi înșine prin convorbiri, ca să aibă dispoziția trebuincioasă înainte de a-i pune la vr'un anumit lucru. Eu cred că asta nu e năstiu ce lucru greu, pentru un educator inteligent, care a studiat temperamentul elevului său și cere-și dă puțină osteneală să-i umple capul cu idei potrivite, așa ca să-i facă plăcută ocupațiunea momentană. În chipul ce-am arătat s'ar economisi multă trudă și mult timp, pentrucă un copil învață de trei ori mai mult când e în «dispoziție»; de altă parte, pierde de două ori mai multă vreme și se trudește îndoit mai mult când își face lucru fără voie și nu cu toată inima. Dacă s'ar urmà astfel, precum ar trebui, am putea permite copiilor să se joace până nu mai pot de oboseală și totuș ei ar avea destulă vreme să-și învețe ceiace e potrivit cu priceperea vârstei lor. Dar, cu o educațiune ruginită cum le-o dăm acum, nimeni nu se gândește la lucruri de acestea și nici nu poate să se gândească. Barbara educație a nulei e întemeiată pe alte principii, ea n'are nici o putere de atracție în sine, nu vrea să știe în ce dispoziție sufletească se află copilul și nu caută niciodată momentele favorabile ale plăcerii. Intr'adevăr, dacă odată sila și nuiaua au deșteptat în copil desgust de lucru, ar fi ridicol să așteptăm ca el să-și lase de bunăvoie jocul și să-i pară bine că iarăș vine timpul învățării! Dacă lucrurile ar fi întocmite cum trebuie, învățarea oricărui obiect pe care au să-l învețe, s'ar putea face pentru copii tot așa de bine o recreație a jocului, precum jocul este o recreație a învățării. Și de o parte și de alta, încordarea lor este aceeași. Dar asta nu-i supără, căci ei vreau să fie ocupați

mereu, și tocmai schimbarea și variația este pentru ei un deliciu natural. Singura deosebire e asta: în jocul lor — sau în ceiace numim noi așa — ei lucrează cu absolută libertate, și întrebunțează fără silă toată încordarea puterilor de care dispun; însă la învățatură îi strigăm, îi împingem, și-i ducem cu deasila. Tocmai asta îi sperie din capul locului, și-i răcește: ei își simt pierderea libertății. Trebuie să procedăm cu ei așa, încât ei însuși să roage pe profesorul lor să dea lecții, întocmai cum fac ei între ei când se joacă, dar nu să-i cheme profesorul la învățatură cu sila, și atunci ei vor avea plăcutul sentiment că și la învățatură pot să lucreze tot așa de liberi ca și într'alte lucrări și, deci, vor porni tot cu aceiași plăcere, și astfel nu vor găsi nici o deosebire între învățatură și celelalte petreceri ale jocului lor. Dacă vom urma metoda aceasta cu grijă, o să aducem copii până la atâta încât înșiși să ceară a fi instruiți în ori și ce lucru în care avem de gând să-i instruim. Mărturisesc, că acest lucru e mai greu cu cei dinții sau cu cel mai bătrân dintre copiii tăi, dar dacă ai dus lucrul la bun sfârșit cu aceasta, atunci îți va fi foarte lesne să conduci printr'însul pe ceilalți oriunde vei voi.

45. Cu toate că nu e nici o îndoială că timpul cel mai potrivit de a învăța al copiilor este atunci când sunt bine dispuși și au voință (deci, când nici o deprimare a minții nu-i face neîndemânateci ori fără voie, nici vre'o încordare a spiritului nu le duce mintea într'alte părți, totuș trebuie să avem în vedere două lucruri: 1. Se poate întâmpla că ori nu băgăm în seamă acele momente de dispoziție și, deci, nu le întrebunțăm când ele

se reîntorc, ori că ele nu se reîntorc—tocmai așa de des după cum ar trebui. Pentru asta, însă, într'amândouă cazurile, nu trebuie să neglijăm cu totul educația copilului, ca să nu-l întărim înșine noi în această lipsă de dispoziție care poate deveni o lene obișnuită; 2. Cu toate că alte lucruri le învață rău copilul, când spiritul lui ori nu e dispus, ori e întors într'altă parte, totuș e de mare însemnătate și lucru vrednic de truda noastră să obișnuim spiritul copilului de a și dobândi o stăpânire asupra sa și de a fi în stare să-și întoarcă atențiunea după propriul său plac dela orice alt obiect, care-l urmărește cu stăruință și să și-o îndrepteze cu ușurință și cu plăcere spre alt obiect, spre care vreă el. Cu alte vorbe, să fie în stare în orice timp să-și scuture trândăvia și să se ocupe hotărît cu lucrurile spre care-l îndreptează mintea sau sfatul altora. Asta trebuie s'o facem cu copiii așa că, uneori când prin neactivitatea ei au devdnit trândavi sau când gândurile lor sunt îndreptate într'altă direcție, noi trebuie să-i ispitim cu vorba și să încercăm a-i însufleți spre a face lucrul ce li se cere. Când spiritul lor ajunge, pe drumul acesta, să dobândească o stăpânire statornică asupra sa, așa ca să poată alungă gândurile și ocupațiunile pe cari îi le aduce ocaziunea și, în schimb, să poată a se întoarce, fără împotrivire și fără de-a se indispune, spre ocupațiuni nouă și mai puțin plăcute: acest lucru e un câștig de-o însemnătate cu mult mai mare decât latina și logica și cele mai multe dintre obiectele ce se dau de învățat copiilor.

46. Fiindecă în vârsta aceasta copiii sunt mai porniți spre activitate și făptuire decât în oricare

altă epocă a vieții, și fac bucușoși tot ceiace pot face, când li se cere, deaceia cred că și danșul și jocul în ichiuri ar fi pentru ei o groază, când li s'ar face aceiași silă și spaimă ca și la învățatură. Ceiace-i sperie mai mult (și poate numai aceasta) și-i depărtează de cele ce le sunt date să le învețe, este — după cât am observat — împrejurarea că noi îi silim la învățatură, că le facem dintr'însa o obligațiune, și din cauza asta îi chinuim și certăm. Astfel, ei fac cu frică și cu cutremur ce au de făcut; iar dacă vre'odată ei se apucă de buna lor voie să lucreze, noi îi ținem prea mult încordați, până ce-i vedem obosiți cu totul. Printr'asta se restrânge prea mult acea libertate naturală pe care ei pun nespuse de mult preț. Tocmai libertatea aceasta dă obișnuitelor jocuri ale lor plăcerea cea adevărată și dreapta bucurie. Intcarce foaia și vei vedeă că zelul lor o să ia altă direcțiune, mai ales când vor vedeă exemplul altora, pe cari ei îi stimează și pe cari îi țin ca stând mai pre sus decât ei. Dacă lucrurile pe cari le văd făcându-le alții, ar fi astfel întocmite încât să aibă pentru ei ceva atrăgător (chipul, ca un privilegiu al unei vârste sau stări mai presus decât a lor), atunci ambițiunea și dorința lor de-a ajunge tot mai departe și tot mai sus și de-a fi asemenea cu cei ce stau mai presus decât ei, îi va înflăcăra și le va da și hotărîre de-a munci și plăcere. Înțeleg plăcerea spre acele lucruri pe cari ei le-au început din propria lor dorință, iar întru asta nu le va fi un neînsemnat imbold libertatea cea așa de iubită de ei. Dacă la toate acestea le vom mai adăoga mulțămitorul sentiment, că ei sunt stimați și respectați, atunci,

după cum cred eu, nu vom avea nevoie de niciun fel de altă îmboldire spre a le atâta zelul și stăruința. Mărturisesc, că spre a ajunge numai decât la acestea, e nevoie de răbdare și îndemânare, de atențiune, de un tratament blând și de o conducere înțeleaptă. Dar dacă n'ar fi nevoie de opiniri și trudă, atunci la ce să mai ținem instituții? Dacă însă am ajuns odată să le punem acestea în practică, toate celelalte vor urma dela sine cu mult mai lesne, zic cu mult mai lesne decât în oricare altă educație mai severă și mai tiranizatoare. Eu sunt convins că nu e nici o greutate de a câștiga acest punct; cu siguranță nu e greu, acolo unde copiii nu au exemple rele înaintea ochilor. Pericolul cel mare, mă tem eu, vine numai dela servitori și dela alți copii din serviciu ori dela alți asemenea oameni stricați și simpli, cari nu numai prin exemplul relei lor purtări strică pe copii, punându-le în față depravatele lor moravuri, dar mai ales prin aceia că le acordă cele două lucruri pe cari copiii n'ar trebui să le aibă nici când pe amândouă deodată: plăcerile nepermise și lauda.

47. Precum nu trebuie să corectăm copiii decât foarte rar cu bătaia, tot așa să nu-i corectăm cu muștrări dese și mai ales pătimase, căci și acestea mi se pare, au aproape tot așa de rele urmări. Ele scad vaza părinților și respectul datorit lor de către copii, pentrucă ei—vă rog să vă fie asta mereu aminte — fac deosebire foarte de timpuriu între rațiune și patimă. Și fiindcă în toate împrejurările, ei trebuie să aibe respect de tot ceiace este o lucrare a rațiunii, negreșit că trebuie să se desvolte în ei un dispreț de tot ce este o lucrare

a patimei. Sau și dacă aceasta din urmă o să-i intimideze momentan, încurând o să-și piardă efectul, și instinctul natural o să învețe încurând pe copii să disprețuiască acea momâie, care face numai sgomot fără să aibă minte întrânsa. Fiindcă copiii trebuie ținuți în frâu numai dela acțiunile rele — iar acțiuni de acestea sunt foarte puține în anii lor cei fragezi — părinții ar trebui să-i mustre numai printr'o privire sau printr'un semn, când nu se poartă bine; sau, când e nevoie și de vorbe uneori, să fie serioși în cuvinte, prietenoși și fără patimă și să le arate limpede răul și necuviința greșelii lor, înainte de a-i certă cu violență pentru ea. Pentru că nu poți deosebî în deajuns, într'un caz ca acesta, dacă el nu pune mai mult preț pe supărarea ta decât pe greșala lui. Dojenile pătimase sunt deobicei făcute cu vorbe aspre și rele, iar acestea au mai departe drept urmare rea că și copiii le învață, și au motiv a și-le justifică. Da, ei nu vor șovăi și nu vor simți rușine să dea și altora numirile injurioase pe cari părinții și institutorii le-au dat lor, fiindcă pentru întrebuințarea lor ei au un precedent așa de temeinic.

43. 1) Eu prevăd că mi se va obiectă: «Ce? Tu ceri, așa dară, să nu batem și să nu dojenim niciodată copilul pentru greșeli? Cu asta am da frâu liber tuturor soiurilor de destrăbălare». Nu așa de mult cum vă închipuiți, numai să fi apucat din capul locului pe adevăratul drum în ce privește tratamentul temperamentului lor și sădirea în ei a respectului față de părinți, precum arătam mai sus ¹⁾. Observând mai de aproape, o să

1) § 14 și mai târziu.

aflăm că bătaia folosește foarte puțin, câtă vreme pedepsitul nu se teme de altceva, sau nu simte altceva în pedeapsa sa decât durerea bătăii, pentru că efectul pedepsei se pierde foarte curând deodată cu amintirea. Și cu toate acestea este un defect, însă numai acesta unul, pentru care copiii trebuie bătuiți, după a mea părere, iar acesta este încăpățânarea sau răsvrătirea. Dar și aici aș vrea dacă se poate, să potrivim lucrurile așa încât rușinea de pedeapsă și nu durerea corporală să fie partea esențială a pedepsei. Rușinea de a fi făcut un lucru rău și de-a merită pedeapsa, iată unica și adevărata silnicie care poate însoți virtutea. Durerea nuelii, când nu o însoțește și rușinea, încetează foarte repede, se uită lesne și-si pierde încurând, prin obișnuință, toată grozăvia. Eu știu de copiii unei persoane din clasele de sus, că puteau fi ținuți în respect numai prin simpla amenințare că li se vor scoate ghetetele, tot așa de mult ca alții prin nuiua ce le vâjâe pela urechi.

O pedeapsă în felul acesteia eu o țin cu mult mai bună decât bătaia, pentru că — dacă voim în ei un suflet cu adevărat nobil — rușinea că au făcut rău și spaima de disprețul ce însoțește o faptă rea trebuie să le producă mai multă groază decât durerea. Însă îndărătnicia sau neascultarea încăpățânată trebuie stăpânită cu puterea și cu bătaia; contra ei nu este alt mijloc. Că a făcut asta, ori n'a făcut-o, toate sunt de mai puțină importanță decât asta una: să ai siguranța, că el îți dă ascultare; în punctul acesta nu încapă nici trecere cu vederea, nici împotrivire. Pentru că, dacă ar ajunge odată lucrul la o probă sau și la o ceartă între voi ca să se știe cine e stăpânul, (iar

acest caz se întâmplă, când tu poruncești, iar copilul se opune), atunci tu trebuie să câștigi cu orice preț, chiar dacă ar trebui să-i tragi o bătaie cât de strașnică, după ce ai văzut că nici semnele tale, nici vorbele n'ajută nimic; dar să te porți așa, încât nu numai acum, ci totdeauna și fără excepție copilul să simtă suveranitatea tă. O mamă înțeleaptă și blândă, dintre cunoștințele mele, s'a văzut silită într'o împrejurare ca asta să-și bată fetița ei adusă dela doică într'aceiași dimineață de opt ori una după alta, până ce-a putut să-i stăpânească îndărătnicia și a făcut-o să-i dea ascultare într'un lucru de tot neînsemnat și indiferent. Dacă ar fi încetat cu bătaia mai timpuriu și n'ar fi bătut-o și a opta oară, ea și-ar fi stricat copila pentru totdeauna și prin bătăile fără efect i-ar fi întemeiat numai îndărătnicia care ar fi fost după aceia foarte greu s'o vindece. Inșă fiindcă a stăruit înțelepțește până ce i-a biruit neșupunerea și și-a făcut-o ascultătoare voinții sale — ceiace este unicul scop al corecțiunii și al înfruntării — ea și-a stabilit în ochii fetiței dela prima ocaziune vaza, și de atunci a găsit la dânsa o absolută supunere și alipire, pentru că asta a fost cea dintâi bătaie și, cred eu, și cea din urmă.

3) Dacă ne-am pune acestea la inimă, oamenii ar fi mai precauți cu întrebuințarea nuelii și a bățului și nu s'ar hotărî așa de repede să tie bătaia drept mijloc de educațiune universal și infailibil, pe care îl poți pune în practică după bunul plac la orice ocaziune. Asta e sigur: dacă n'ajută, bătaia strică foarte; dacă n'ajunge până la suflet și dacă nu înmoaie voința copilului, ea îndârjește numai pe cel vinovat, așa că, orișice

durere ar suferi acesta, ea n'are alt efect decât să-l facă să ție cu atâta mai dârj la îndărătnicia lui, care de data aceasta i-a câștigat o victorie și-l îndeamnă ca și pe viitor să se certe și să-și puie speranța în îndărătnicie. Astfel, eu nu mă îndoiesc, că printr'o corecțiune ne-la-locul ei mulți copii învață a fi încăpățânați și dârzi, copii cari într'alte împrejurări ar fi fost foarte ascultători și supuși. Căci, dacă pedepsim un copil așa, încât să pară că pedeapsa ar fi numai spre a răsbună o greșală făcută care a stârnit mânia noastră, ce efect poate ea să aibă asupra sufletului, tocmai unde e nevoie de îndreptat? Dacă greșala lui n'a fost însoțită de încăpățânare și de toane nebu-nești, ea n'a meritat severitatea bătaii. O mustrare prietenoasă ori serisoasă e de ajuns să vindece greșelile neatențiunii, ale uitării ori ale slăbiciunii, și atâta e totul ce le trebuie. Dar când greșala e din rea voință, când ea dovedeste o intențio-nată și hotărâtă neascultare, atunci pedeapsa nu trebuie măsurată după importanța ori neimportanța lucrului, ci după împotrivirea de care s'a făcut vinovat în ce privește supunerea și stima dato-rită poruncii părintești. Această supunere trebuie pretinsă totdeauna cu severitate, iar bătaia să o aplici în răstimpuri atâta vreme, până ce vei ajunge la suflet și vei aveà semne de adevărată întristare și de adevărată rușine în copil și de neclintită supunere.

4) Asta însă pretinde, firește, ceva mai mult dela noi decât a da copilului o ocupațiune și apoi a-l bate așa din senin dacă n'a putut-o scoate la capăt, ori a scos-o altfel decum așteptam noi. Asta pretinde grijă, atențiune, observație și un studiu

exact al sufletului copiilor și o cântărire amănunțită a greșelilor lui, înainte de ce-am întreprinde acest fel de pedepsire. Dar nu e mai bine așa, decât să ai veșnic în mână nuiua ca singurul mijloc de corecțiune și prin deasa ei întrebuițare să aplicăm pe dos și fără efect acest ultim și eficace mijloc de vindecare acolo, unde ar fi într'adevăr nevoie de el? Pentrucă ce poți așteptă alta, dacă întrebuițezi nuiua fără deosebire la ori și ce abateră cât de mică? Dacă o greșeală de concordanță în frază, ori o pozițiune falsă la declamare, aduce tot cu atâta siguranță pedeapsa nuelii la un copil sânguitor și cu purtare bună, ca și abateră intenționată a unui păcătos încăpățânat și stricat, cum ne putem așteptă ca un astfel de metod de corecțiune să aibă un efect salutar asupra sufletului copiilor și să-i îndrepteze într'adevăr? Și doară tocmai acesta este singurul scop ce trebuie să-l avem în vedere; dacă am ajuns aici, atunci vin de sine toate celelalte câte le mai putem pretinde.

49. Unde nu e rea voință care cere o repede îndreptare, bătaia poate să lipsească. Toate celelalte greșeli, când sufletul copilului e integru și când ele nu stau în conflict cu vaza și autoritatea părinților or a institutorului, toate sunt numai scăpări din vedere și pot rămâne adeseori nedojenite, sau au nevoie numai de blândul mijloc al sfatului, al poveții și al muștrării prietenești, cât timp intenționata repetare a lor nu ne dovedește că ele sunt pornite din temperamentul copilului și că o manifestă reavoință este rădăcina nesupunerii lor. Inșă dacă odată s'a arătat îndărtnicia, acea îndărtnicie, care fiind o răsvrătire pe

față, nu trebuie trecută cu vederea și nici neglijată, ci înăbușită din capul locului și stârpită cu totul, atunci numai atâta trebuie: să băgăm de seamă ca să nu greșim și să știm cu siguranță că avem de-a face cu un caz de îndărătnicie și nu de altceva.

50. Fiindcă, pe cât e cu putință, trebuie să ne ferim de a pedepsi, și mai ales de a bate, eu gândesc că trebuie să facem așa încât să nu fie prea des nevoie de-a ajunge până la pedeapsă. Dacă respectul, de care vorbii, a prins rădăcini trainice în copil, eu cred că o privire a părintelui e deajuns în cele mai multe cazuri. De altă parte apoi, nu trebuie s'așteptăm dela copiii mai mici aceiaș purtare și seriozitate și aceiaș sânguință ca dela copiii în vârstă mai înaintată. Trebuie, cum am spus, să le mai trecem cu vederea purtarea copilăroasă și nebunească. Neatențiunea, nepăsarea și veselia sunt semnele distincte ale acestei etăți. Eu susțin că severitatea de care am vorbit nu trebuie să se întindă până la restricțiuni așa de ne-la-vreme. Nici ceiace este un produs natural al etății lor și al sufletului, nu trebuie explicat numaidecât ca îndărătnicie și nătângie. La asemeni greșeli în purtare trebuie să le sărim în ajutor și să-i ducem spre îndreptare, cași pe oamenii slăbănogi cari au vre'un defect natural: și chiar dacă i-am făcut atenți, nu trebuie privită orice recidivă ca o adevărată îndărătnicie și deci nu trebuie arătată ca atare. Negreșit, greșelile slăbiei vârstei nu trebuie să le trecem nici odată cu vederea fără de-a atrage atenția copilului asupra lor; însă când nu sunt pornite din voință, să nu le exagerăm sau să le dojenim prea aspru.

ci să le desrădăcinăm cu mâna blândă, dupăcum ne permite timpul și vârsta lor. În felul acesta copiii vor ajunge încetul cu încetul să priceapă înșiși care e anume răul principal și aducător de neplăcere în ori și ce greșeală pe care o fac, și se vor deprinde a-l ocoli. Aceasta îi va încuraja să-și ție voința în frâu, și tocmai acesta e scopul de căpetenie al educațiunii; pentrucă ei vor vedea, că stăpânirea voinții îi apără de ori și ce neplăcere mai mare și că la toate celelalte abateri ale lor găsesc mai lesne ajutor și povață prietenoasă decât mânie și muștrări pătimase din partea institutorilor și a părinților. Să-i ferim de vicii și de aplicările vicioase; atunci fiecare pedeapsă potrivită vârstei, va aduce cu sine o astfel de purtare la copil cum e mai potrivită cu vârsta lui și cu societatea în care trăește, și cu cât va crește, cu atât copilul va deveni mai atent și mai sârguitor. Dar ca să aibă cuvântul tău totdeauna greutate și putere—când tu cu cine-știe-ce ocaziune poruncești copilului să nu facă cine-știe-ce lucruri fie chiar neînsemnate — tu trebuie să fii sigur de succes și să nu-l lași să te stăpânească el pe tine ¹⁾. Și cu toate acestea, zic eu, părintele, după a mea părere, chiar și în cazuri de acestea nu trebuie decât rar să intervie cu autoritatea și cu porunca sa, sau cel puțin numai atunci când ies la iveală aplicări spre deprinderi vicioase. Eu susțin că avem mai bune mijloace de-a ajunge cu ei la scop; o înduplecare blândă printr'o înțeleaptă convorbire ajută mai mult, de cele mai multe ori

1) Rousseau, Emil II, § 57, «Cea mai ticăloasă educație o faceți, când permiteți copilului să șovăească între voința lui și a voastră și astfel se naște vecinică ceartă între voi și el, cine să fie stăpân».

bineînțeleas când primul punct e câștigat, adică supunerea lui la vrerile tale.

51. Poate vă veți miră, că eu vorbesc de convorbiri raționale cu copiii, și cu toate acestea eu țin că acesta e adevăratul chip în care trebuie să comunicăm cu ei. Ei pricep asta tot așa de încurând cum pricep și limba, dacă am observat just, lor le place foarte mult să fie tratați ca făpturi inteligente, și încă mai devreme decât s'ar crede. Aceasta e mândria pe care trebuie să le-o alimentăm și pecăt e cu puțință, să o facem drept instrumentul cel mai de căpetenie prin care să influențăm asupra lor.

Insă când vorbesc de convorbiri inteligente, eu înțeleg numai acele cari sunt potrivite aptitudinilor și puterii de pricepere a copilului. Nimeni să nu înțeleagă că ar trebuî unui copil de trei ori de șapte ani, să-i desfășurăm cestiuni ca unui om mare. Explicările lungi și argumentările filozofice zăpăcesc pe copil, în cazul cel mai bun, dar nu-l instruesc. Deaceia dacă zic, că trebuie să-i tratăm ca făpturi inteligente, înțeleg cu asta că prin blândețea procedurilor noastre și chiar prin liniștita întrebuintare a corecțiunilor să-i facem să priceapă că tot ceiace trebuie să facem este inteligent pentru noi și deci folositor pentru ei și trebuincios, și că dacă le poruncim ceva ori îi oprim dela ceva, asta nu o facem din patimă, ori din capriciu, ori din te-miri-ce. Asta ei pot să o și înțeleagă; și după a mea părere nu e nici o virtute spre care trebuie să-i înflăcăram, și nici o greșală dela care trebuie să-i abatem, pe care să nu putem să le-o facem evidentă până la convingere. Insă aceasta trebuie să se facă, negreșit, printr'astfel de

argumente pe cari ei cu vârsta și cu priceperea lor le pot pătrunde; și totdeodată să le expunem argumentele limpede, în vorbe foarte puține și foarte simple. Temeliile pe cari sunt edificate felurile datorii, precum și isvoarele din care iese dreptul și nedreptul, sunt lucruri pe cari numai cu greutate le pot pricepe chiar și oamenii mari, mai ales cei ce nu sunt obișnuți să aibă alte idei decât acele ale mulțimii și cari iin la prejudițiile tradiționale. Cu atât mai puțin pot copiii să priceapă explicările prea adânci. Ei nu pot înțelege puterea argumentărilor lungi. Motivele cari au să-i miște, trebuie să fie absolut evidente și potrivite inteligenței și felului lor de-a fi, așa ca ei—dacă mă iertați să zic așa—să le poată pipăi și prinde cu mâinile. Dacă vom aveâ în vedere vârsta, aplicările și psihicul lor, nici când nu ne vor lipsi motivele cari ajung de a-i convinge. Iar dacă nu avem altele, mai potrivite într' anumit caz, totuș rămân valabile și cu efect, spre a-i speria de viciile ce încep să se arate la ei, motivele acestea: necinstea, disgrația și urgisirea ce o vor găsi la tine pentru viciile lor.

52. Inșă chipul cel mai simplu, cel mai lesnicios și mai cu efect dintre toate câte le avem spre-a învăța pe copii și de a le forma moravurile, este să le punem înaintea ochilor *exemple* în orice lucruri pe cari ei trebuie să le facă ori să le evite. Dacă le vom da ca exemplu purtarea oamenilor pe cari îi cunosc, făcându-i atenți la frumusețea ori la necuvința acțiunilor lor, aceste lucrează mai cu putere asupra copiilor, spre a-i îndemna la imitare ori spre a-i îngrozî, decât

toate cuvântările lungi ce le-am ținea asupra cestiunii. Prin nici un fel de cuvinte nu le putem pune în evidență, spre a le pricepe, virtuțile și viciile, ca prin acțiunile altora, dacă le îndreptăm atențiunea spre ele și-i facem să observe cutare ori cutare însușire rea ori bună. Frumusețea ori necuviința multor lucruri, la o purtare bună ori rea, se învață cu mult mai bine prin exemplul altora și face o impresie mai adâncă, decât s'ar putea întâmpla prin ori câte reguli și povețe prin vorbe.

Acest metod trebuie întrebuintat nu numai câtă vreme copiii sunt tineri, ci necurmat tot timpul cât stau sub supraveghearea sau conducerea cuivă. Ba, ei nu știu dacă nu e cel mai bun mijloc pe care trebuie să-l aplice un părinte în orice ocaziune i se pare potrivită, spre a îndreptă la fiul său tot ce-ar dorî să îndrepteze. Pentrucă nimic nu scoboară mai adânc și mai cu blândețe în sufletul omului decât exemplul. Orice răutate pe care la tine o treci cu vederea și o suferi, trebuie să-ți provoace rușine și scârbă, când o vezi în fața ta la alții.

53. În privința bătăii, când ea e absolut de trebuință ca un ultim mijloc, poți să ai nedumerire: în ce timp și de cine să se aplice? Să bată însiși părinții pe copiii lor? Și numai decât după făptuirea greșelii, cât timp ea e proaspătă în amintire? Ce privește timpul, aș crede, că nu trebuie bătuti numai decât, ca nu cumvă să-i batem cu patima mâniei și, trecând astfel peste dreapta măsură, să n'ajungem la un efect contrariu, pentrucă și copiii deosebesc când făptuim ceva cu

patimă ¹⁾. Dimpotrivă, cum am zis mai înainte, cel mai mare efect asupra lor îl face tocmai ceia-ce pare a veni cu totul pe îndelete, dintr'un raționament al părinților. Ei știu să deosebească aceasta foarte bine. Ce se ține de celălalt punct, dacă ai cumvâ vr'un servitor inteligent, care are priceperea și însărcinarea de a-ți educă fiul—căci dacă ai un institutor, lucrul e limpede — eu cred că e mai bine să lași pe acesta să-l bată, cu toate că îl va bate numai din porunca părinților, cari trebuie de altfel să fie și ei de față. Intr'acest chip, deoparte autoritatea părinților rămâne neștirbită; de alta, ura copilului, în urma durerii ce-o suferă, se îndreptează mai totdeauna asupra persoanei care i-a produs deadreptul durerea. Căci au as vrea ca un părinte să bată rar pe copilul său, numai când e neapărată nevoie și ca ultim mijloc; dar atunci e poate potrivit să facem așa, ca să nu uite copilul încurând pedeapsa.

54. Dar, precum am spus mai înainte, bătaia, este cel mai ticălos și deaceia cel din urmă mijloc ce trebuie aplicat în educația copilului, și anume numai în cazuri extreme dupăce am probat cu toate mijloacele mai blânde și ni s'au dovedit fără efect. Dacă vom ține seamă de acest lucru, o s'avem foarte rar nevoie de-a bate. Și iată de ce: Intâi nu putem presupune că un copil o să ridice des obiecții — dacă, în genere, le ridică — în anumite cazuri, împotriva respicateri porunci a părintelui. Al doilea, fiindcă tatăl nu-și poate pune în joc necondiționata-i

1) Kant: „Pedepsele pe cari le aplicăm cu semne de mânie, au un efect fals. Copii atunci le văd numai ca urmări, iar pe ei înșiși ca obiect al patimii altuia“.

autoritate cu precepte nerăsturnabile, când e vorba numai de acțiuni copilărești ori indiferente în cari copilul vrea să aibă libertatea sa, sau când e vorba de învățatură la carte și de progres, unde nu trebuie să aplicăm silă. Atunci rămâne numai paza de anumite acțiuni incorecte, prin cari copilul dovedește că e aplicat spre îndărătnicie și deaceia ar merita bătaie; iată deci, că rămân foarte puține ocaziuni în cari un părinte, chibzuitor al împrejurărilor și doritor de a-și crește copilul așa cum se cuvine, ar fi silit să aplice bătaia. Dacă scoatem din socoteală minciuna și anumite ștregării răutăcioase, de ce viciu se poate face vinovat un copil în primii șapte ani ai vieții, de ce viciu a cărui făptuire repetată cu toată oprirea părintelui său, ne poate da dreptul să aflăm pe copil vinovat de îndărătnicie și, deci, să-l corectăm cu nuiua? Dacă tratăm așa cum trebuie orice aplicare rea a copilului la prima ivire, așa că întâi să arătăm mirarea noastră, iar apoi, dacă se repetează lucrul, la a doua ivire, copilul e întâmpinat de privirea severă a tatălui, a institutorului și a tuturor ai casei și e tratat de toți potrivit cu starea de neplăcere izvorită din greșala lui, și dacă vom continua astfel până ce el își va recunoaște greșala și va simți rusine, cred, că atunci nu vom avea nevoie de alte mijloace de educație și nici nu ni se va da ocaziune să aplicăm bătaia. Nevoia unei astfel de corecțiuni este deobicei numai o urmare a neglijențelor și a trecerilor cu vederea anterioare; dacă am supraveghea dintru început toate aplicările lor rele și am corecta prin numitele mijloace blânde toate abaterile

rezultate dintr'acele aplicări, n'am aveà decât rar de-a ne luptà cu mai multe rele deodată decât cu unul. Asta s'ar puteà face așà de lesne fără de ceartă și de strigăt, și n'ar fi nevoie de-o corecțiune așà de aspră ca bătaia. Dacă le-am observà dintru început relele porniri, ne-ar fi lesne să le stârpim una după alta, după cum s'ar ivi, fără să rămâie semn ori amintire că ele au existat vr'odată. Ei, dar noi lăsăm prin trecerea noastră cu vederea și prin răsfățarea greșelilor, să sporească și să crească relele porniri pânăce se înmulțesc cu totul și prind adânci rădăcini, așà că urâtenia lor ne produce rușine și supărare. Iar atunci, de mare nevoie, noi punem mâna pe plug și pe grapă; sapa și târnăcopul trebuie să intre adânc ca să ajungă la rădăcină, și toată violența, toată grija și înțelepciunea ce-o aplicăm deabea va fi în stare să curețe ogorul năpădit de burueni și deabea va mântui fructele, cari la timpul lor ar trebui să răsplătească truda noastră.

55. De ne vom țineà de acest procedeu, atât tatăl cât și copilul vor fi scutiți de neplăcerea atâtor înfruntări repetate și a numeroaselor precepte de ce au să facă ori să nu facă. Pentrucă părerea mea este, că dintre acele acțiuni cari duc la deprinderi imorale — și numai la acestea trebuie părintele să intervie cu autoritatea și porunca sa — să nu interzicem copiilor niciuna pânăce ei nu s'au făcut vinovați de ele. O prevenire ne-la-timpul său, chiar dacă nu aduce cu sine alt rău, totuș ea îi învață pe copii a face greșelile de cari cauți să-i ferești; și e destul rău că tu presupui că ei ar puteà să le facă. Cel mai bun mijloc însă de a pune stavilă este, după cum am spus, să ne arătăm uimirea și

mirarea de acele acțiuni în care zace o pornire imorală, îndată le-am observat la copii. Dacă, de exemplu, am observat de prima oară o minciună ori o faptă răutăcioasă, primul mijloc este să vorbim cu copilul despre fapta lui ca despre ceva surprinzător și straniu pentru noi, ca și când nu ne-am fi putut gândi măcar că se poate întâmpla așa ceva, și astfel prin rușinare desvătăm pe copil de-a o mai face.

56. Ni se poate face obiecțiunea, că toate sunt bune câte le spun eu depre putința de-a cârmui copilul și despre eficacitatea acelor mijloace blânde, a rușinării și a îmboldirii, dar cu toate acestea sunt atâția și atâția copii, cari niciodată nu-și dau silința să puie mâna pe carte și să învețe ce au de învățat, până ce nu-i silim cu bătaia. Eu tare mă tem că această obiecțiune este numai a școalelor de moda veche și a celor cu deprinderi ruginite, cari nu concep deloc o încercare și cu alt chip de educație pe care l-am putea aplica. De ce la învățarea limbii latine și a celei elene e nevoie de nuia, dar la franceză și la italiană nu? Copiii învață și nebătuți danțul și scrima, ba chiar și la aritmetică și la desen se străduiesc destul și fără de bătaie. Acestea pot deșteptă în noi bănuiala, că trebuie să fie ceva străin în școalele latinești, fie în lucrurile ce li se cer, nenatural și respingător pentru vârsta aceasta, fie în metodele aplicate acolo, fiindcă nu-i putem face să învețe fără de asprimea nuelii și chiar cu aceasta merge foarte cu greu, ori, în urmă, că este o rătăcire să credem că ei n'ar putea învăța limbile străine fără de bătaie.

57. Dar chiar să și concedem că unii copii sunt

așă de nepăsători și de leneși încât cu ajutorul mijloacelor mai blânde, pe cari le-am propus, nu-i poți face cu nici un chip să învețe — pentru că știu și eu că poți găsi copii de toate temperamentele — totuș nu urmează dintr'asta că trebuie să aplicăm tuturora aspra corecțiune a nuelei. Tot așă, la nici un copil să nu tragem concluziunea din capul locului că el n'ar putea fi cârmuit prin mijloace mai blânde de educațiune, câtă vreme nu le-am probat la el pedeplin. Când acestea însă nu au efectul dorit de a-l face să-și puie toate puterile și să se opintească la învățătură, da, atunci eu nu mai pierd nici un cuvânt spre a-i apăra îndrăgălnicia. Pentru unul ca acesta bătaia este adevăratul mijloc; însă, o bătaie aplicată într'alt chip nu în cel obișnuit. Un copil care negligează intenționat cartea și care refuză cu încăpățănare să facă ceiace poate să facă și ceiace tată-său i-a poruncit cu toată seriozitatea, acesta nu trebuie pus la locul lui cu două ori trei ghionturi date cu patimă, și nici să nu-și primească aceiași porție de bătaie la ori și ce greșală de acest fel. Nu, ci dacă lucrurile au ajuns la atâta, că nesupunerea este evidentă și cere neapărată corecțiune cu bătaia, atunci, cred eu, corecțiunea trebuie să fie ceva mai întârziată și cu atât mai aspră, iar bătăile, alterând cu admonestările, să fie continuuate așă înainte până ce efectul lor asupra sufletului se va putea ceti în fața copilului, în vocea și supunerea lui, și până ce ne vom convinge că el simte mai puțin durerea decât răul greșelii făcute și că într'adevăr el simte căință și mâhnire de greșala sa. Dacă vom încerca o corecțiune ca asta numai de câteva ori în răstimpuri potrivite

și vom duce severitatea până la extrem, în vreme ce tatăl își va arăta tot timpul scârba sa, și dacă totuș nu ne vom ajunge scopul, și copilul tot nu-și va fi mutat gândurile și nu dă semne de o viitoare îndreptare: atunci ce să mai așteptăm dela nuiă, și cu ce scop să mai aplicăm bătaia? In cazul acesta bătaia, fiindcă nu e de prevăzut nici un folos dela ea, ar semăna mai mult cu o furie a unui dușman scos din fire decât cu bunavoință a uuui prieten compătimitor. Ințr'o corecțiune ca asta zace numai o întărătare fără nici o perspectivă de îndreptare. Dacă un părinte e așa de nefericit să aibă un copil așa de stricat și de neascultător, atunci într'adevăr eu nu mai știu ce să facă altceva pentru el, decât să se roage lui Dumnezeu. Inșă susțin, că dacă vom trată dintru început copiii în felul cel corect, vom găsi printre ei numai foarte puțini de felul acestora; și dacă mi-ai arătă, cu toate acestea, exemple de copii răi, ei nu trebuie luați ca regulă în educațiunea acelora care au o fire mai bună și căroră trebuie să le aplicăm un tratament mai omenesc.

58. Dacă poți găsi un institutor în casă, căruia să-i încredințezi toate grijile tale și să-l lași să-ți ție locul, și care știe să prețuiască aceste lucruri și din capul locului își dă silința să le puie în practică, atunci el mai târziu o să-și găsească foarte ușoară munca, iar tu vei găsi precum cred. în scurtă vreme la fiul tău mai mari progrese în bunele moravuri și în învățământ, decum le-ai crezut poate. Dar el să nu bată niciodată pe copil fără de învoirea și porunca ta, cel puțin nu înainte de a te fi convins de tactul și de temperamentul lui. Dar, ca să-i ții neștirbit respec-

tul în fața elevului său, nu trebuie să arăți nu mai prin tăcere că el n'are dreptul de a pedepsi cu nuiava; nu, ci trebuie să ai ca principiu de a-l trata cu cel mai mare respect, și asta s'o impui întregii case. Pentrucă nu poți aștepta ca fiul tău să aibă respect de un om pe care-l vede tratat de tată-său și mamă-sa cu foarte puțină considerație. Dacă tu-l crezi vrednic de-a nu fi băgat în seamă, atunci tu ai făcut o rea alegere; și dacă-i arăți pe față oarecare dispreț, cu greu acest lucru va scăpa neobservat de fiul tău. Iar dacă s'ar întâmplă aceasta, atunci în ochii fiului tău el și-a pierdut toată valoarea ce trebuie s'o aibă în sineși și toată capacitatea pentru serviciul său, și niciodată după aceia virtuțile institutorului nu vor putea da roade.

59. Dar după cum exemplul tatălui trebuie să insuflă în copilul său respect față de institutor, tot așa exemplul institutorului trebuie să conducă pe copil la acțiunile acelea pe cari el le cere dela dânsul. Felul său de viață să un stea în contradicere cu preceptele sale, dacă nu vrea să-și strice elevul. Pentru institutor e un lucru fără nici un scop de-a vorbi de înfrânarea patimilor, dacă el însuși dă frâu liber cine știe cărei patimi și el se va trudi degeaba de-a stăvilii la elevul său un viciu ori o necuviință pe care o are el însuși. Exemplele rele află, oricari ar fi împrejurările, mai multă imitare decât preceptele bune; deaceia el trebuie să păzească pe elev de influența modelelor rele, mai ales de cel mai periculos dintre ele, de exemplul servitorilor, de-a căror societate copilul trebuie ținut deoparte, nu prin porunci, căci acestea numai l'ar întărâta de-a căuta servi-

torii, ci prin alte mijloace de cari am vorbit ma înainte ¹⁾).

60. Pe întreg tărâmul educațiunii nu este nici o cestiune așa de nebagată în seamă, niciuna, a cărei cuvenită îndeplinire ne-ar putea pricinui mai multe dificultăți, decât ceiace vreau s'arăt acum, anume că, de îndată ce încep a vorbi, copiii ar trebui să aibă pelângă ei un bărbat pricepător, precaut și înțelept, a cărui grije să fie de a-i feri de tot răul, mai ales de molipsirea prin societate stricată. Această funcțiune ar cere, după a mea chibzuială, mare precauțiune, cumpăt, purtare de grijă, străduință și prevedere, însușiri cari cu greu se pot găsi la un loc în persoanele cari se angajează pentru leafă, și, în genere, însușiri ce nu se găsesc pe toate drumurile. Dacă e vorba de cheltueli, părerea mea este că nu-ți poți plasă mai bine banii decât întrebuintându-i pentru copii; chiar dacă institutorul te-ar costă, deci, sume peste măsură, lucru nu poate fi niciodată prea scump. Cine agonisește cu orice preț fiului său un suflet înarmat cu principii corecte, educat spre virtute și destoinicie și împodobit cu bune moravuri și bună purtare, acela îi agonisește ceva mai de preț decât o moșie pe care el și-ar fi adăogăt-o cu aceieși bani la averea de pân'acum. Economisiți cât vreți în flaacuri și jucării, în mătăsuri și dantele, în broderii și alte cheltueli nefolositoare, dar nu economisiți într'o chestiune așa de importantă ca asta. E o proastă economie a-ți face copilul bogat cu banii și sărac cu duhul. Spre mai mare mirarea mea am văzut adeseori părinți cum

1) § 38.

aruncă banii pe fereastră, în vreme ce își gătesc copiii cu haine frumoase, cheltuesc enorm pentru dânsii în casă și în pension, plătesc pentru ei oameni de serviciu inutili și mai mulți decât se cade, și totuși îi lasă în vremea aceasta fără educație sufletească și nu poartă grije îndeajuns să acopere ceiace este cea mai rușinătoare goliciune, anume relele lor porniri firești și ignoranța lor. Asta eu nu o pot privi altfel decât ca o jertfă adusă propriei sale vanități, pentrucă dovedește mai mult ambițiunea părinților decât adevărata grijă de binele copiilor. Tot ceiace ai face, fie ce-ar fi, pentru cultnra sufletească a fiului tău, va dovedî adevărata ta bunătate, chiar de te-ar duce la împruținarea părții lui de moștenire. Un om înțelept și bun cu greu poate să nu observe că el e mare și fericit, fie numai în ochii săi proprii, fie în realitate; dar cine e nebun și vicios, acela nu poate fi nici mare, nici fericit, chiar de i s'ar veni o parte de moștenire cât vrei de mare. Ba, eu te întreb: n'ai vrea tu mai bine să-ți fie copilul tău un bărbat oarecare, pe care-l cunoști cumvâ, cu cinci sute de punzi pe an, decât cine știe care altul, tot cunoscut ție, cu un venit de cinci mii?

61. Deci cheltuelile n'au să sperie pe nici unul dintre acei ce le pot face. Greutatea cea mai mare va fi asta: unde să poți găsi un bărbat potrivit ca institutor. Pentrucă oameni prea tineri, cu puține însușiri bune și cu puține dispoziții nu sunt buni pentru funcțiunea aceasta; iar cei ce sunt mai bine înzestrați cu aceste condiții, cu greu se vor înduplecă să ia asupra lor asemenea îndatorire. Deaceia trebuie să te îngrijești de cu

bună vreme și să cauți pretutindeni; pentrucă lumea are oameni de tot felul. Ba, îmi aduc aminte că Montaigne într'una din scrierile sale spune, că învățatul Castalio erà nevoit să cioplească blide de lemn, ca să aibă ce să mănânce, în vreme ce tatăl-său¹⁾ și-ar fi dat toată averea dac'ar fi putut să-l aibă de institutor al fiului său, iar Castalio ar fi primit cu drag acest oficiu în schimbul unor condițiuni foarte avantajoase, însă ei nu s'au pus niciodată în contact unul cu altul.

62. Deci nu trebuie să te miri dacă nu vei putea găsi lesne un institutor așa cum îl voim. Eu îți zic numai atâta: nu cruță nici bani nici osteneți, să găsești unul. Într'acest chip poți dobândi totul, și te pot asigura, că, de vei găsi un bun institutor, n'o să-ți pară rău niciodată de cheltueli, ci dimpotrivă vei privi cu mulțămire banii aceștia ca pe cei mai bine plasați. Dar să ai ca principiu, să nu primești ca institutor pe nimeni din prietenie ori filantropie sau pe unul care are multe recomandațiuni. Ba, dacă vei proceda așa cum trebuie, atunci în cazul tău, reputația unui bărbat deștept cu un foarte bogat efectiv de învățătură — pentrucă asta e totul ce se cere de obicei dela un institutor — nu va fi deajuns pentru tine. În alegerea aceasta trebuie să fii așa de precaut, precum ai fi când ai vrea să cauți pentru fiul tău o nevastă; să nu crezi cumvâ, că ar fi nmai o încercare și că mai târziu îl poți schimbă: aceasta ți-ar aduce un mare rău, iar fiului tău unul și mai mare. Când stau și

1) Al lui Montaigne. Locke însă afirmă fals acest lucru, căci Montaigne spune despre Castalio cu totul alte lucruri, dar nu că tatăl său l-ar fi voit ca institutor.

privesc greutățile și măsurile de precauțiune pe cari ți le pun în cale, îmi vine să cred că asta are aparența ca-și-când te-aș sfătui la un lucru pe care însumi eu l-aș fi încercat, și pe care n'am putut pân'acum să-l văd împlinit. Dar cine judecă, ce departe stau îndatoririle unui institutor, când și-le împlinește corect, de șoseaua cea obișnuită, și cât de grozav de departe stau ele de ideile multora — chiar de ale celor ce au în vedere această carieră — acela poate fi de părerea mea, că un bărbat potrivit pentru educațiunea și cultivarea spirituală a unui tânăr de familie bună nu se poate găsi pretutindeni, și că ne trebuie o băgară de seamă neobișnuită spre-a alege pe unul ca acesta, dacă nu vrei ca altfel să-ți greșești ținta.

63. 1) Dupăcum am arătat mai sus, toată lumea așteaptă dela un institutor să aibă caracterul unui bărbat deștept și învățat. Toți cred că asta e destul, și asta e totul ce au în vedere părinții, deobicei. Dar după ce unul ca acesta a turnat în elevul său toată latineasca și logica pe care o aduce dela universitate, o să facă el cu aceasta pe elevul său mai om? Ori poți aștepta ca elevul să fie mai bine crescut, mai bine înarmat pentru viață, mai bine întărit în elementele și temeliile adevăratei virtuți și ale sentimentelor nobile, decât tânărul său institutor?

2) Spre a formă pe un tânăr din familie bună, așa cum trebuie, e nevoie ca însuși educatorul să fie bine educat, să priceapă formele de-a se purta corect, și să priceapă regulile de politeță față cu orice persoană, în orice timp și în orice loc, și să învețe necontenit pe elevul său să le observe și el, dupăcum adică îi cere vârsta. Aceasta e o

artă pe care nu o poți învăța din carte. Numai băgarea de seamă și societatea bună ți-le poate agonisi. Croitorul poate face hainele dupe modă, maestrul de danț poate da mișcărilor sale bună-cuviință; însă un tânăr aristocrat, bine crescut, nu nu poate face nici una nici alta, cu toate că ele ne sar în ochi, nu le poate face chiar de-ar aveà, pedesupra ori câtă învățatură (care, dealtfel, când e rău întrebuintată, îl face numai cu atât mai plictisitor și mai nesuferit în societate). Singura educație este care împrumută o strălucire tuturor celorlalte însușiri bune și i le face folositoare, fiindcă îi câștigă stima și afecțiunea tuturor celor cu cari vine în contact. Fără de o educație bună, celelalte calități ale lui, oricâte ar fi, îl fac numai s'apară mândru, închipuit, vanitos san copilăros.

La un om rău crescut curajul capătă aparența brutalității și nu scapă de această apreciațiune. Invățătura multă devine pedanterie, spiritul o bufonerie, simplitatea o bătădărie, bunătatea de inimă un servilism. Nu poate să existe într'însul o însușire bună pe care lipsa de educație să nu i-o schimonosească și să nu i-o întoarcă spre dauna proprie. Ba, virtutea însăși și darurile inteligenței — cu toate că li se dă cuvenita laudă — nu sunt cu toate acestea îndestulătoare spre a asigurà unui bărbat o bună primire și de a-l face binevenit oriunde s'ar duce. Nimeni nu se mulțamește cu diamante nepoleite și nimeni nu le poartă așa, dacă vrea să se prezinte favorabil sieși. Când sunt poleite și încadrate, numai atunci dau lucire. Bunele însușiri sunt bogăția internă a sufletului, dar numai buna educație le pune în lumină; cine vrea să se recomande, trebuie să deà felului său

de a se prezentă și frumusețe și putere. Motivele reale, ba chiar și utilitatea, nu sunt de ajuns; numai drăgălășia și exteriorul dă fiecărui lucru podoabă și înfățișare plăcută. Ba, în cele mai multe cazuri felul cum faci un lucru e de mai multă importanță decât însuși lucrul, și într'asta zace mulțămirea ori neplăcerea cu care e primit.

Asta însă nu stă în salutarea cu pălăria, nu în facerea complimentelor, ci într'o corectă și liberă nănuire a mișcărilor, a vorbirii, a privirilor, a ținerii corpului, și altele, cum e potrivit cu persoanele și ocaziunile, și să poate învăța numai prin obișnuință și deprindere; iar copiii, a căror minte nu poate pricepe acestea, nu trebuie chinuți cu ele, dar un tânăr aristocrat trebuie totuș să înceapă să le învețe în mare parte până ce e încă în mâinile institutorului și până ce nu iese de capul său în lume. Pentrucă atunci, deobicei e prea târziu să mai sperezi într'o reformare a felurilor obișnuințe necuviincioase cari zac în lucruri de puțină însemnătate. Pentrucă buna purtare nu este cum ar trebui să fie, până ce ea nu devine cu totul a doua natură și până ce nu se supune unei ordini armonice, fără trudă și fără încordare de atențiune, ca și degetele unui muzicant consumat. Când în societate, spiritul unui om este preocupat mereu și tot pe pază, cu cine știe ce cestiune a purtării sale, el printr'asta nu se îndreptează, ci devine mai strâmtorat, mai încătușat și mai ștângaciu.

4) Afară de aceasta, este absolut de nevoie să încredințăm această parte a cultivării în mâinile și în grija unui educator, fiindcă tocmai greșelile împotriva bunei educațiuni sunt cele mai dintâi

băgate în seamă de străini, însă cele mai din urmă care ni se spun; zic cele mai din urmă, nu pentru că răutatea lumii n'ar fi destul de grăbită de-a vorbi de rău pe cel ce le face, ci pentru că așa se întâmplă totdeauna că tocmai acela care ar trage folos din judecarea lor și s'ar îndreptă după muștrările aduse, tocmai el n'aude ce se vorbește despre dânsul. Și într'adevăr e o afacere așa de delicată să te ocupi cu aceasta, încât chiar și acei oameni cari ne sunt prieteni și ar vrea să ne știe scăpați de defectele noastre, rar îndrăsnesc să vorbească despre ele și să împărtășască celor pe cari îi prețuesc că ei au greșit în cutare și cutare caz împotriva bunei educațiuni. Greșelile altuia, într'alte lucruri, adeseori i le putem descoperi în mod politicoș, și nu e o depășire a bunei cuviințe ori a prieteniei când îl corectăm, în ce privește alte apucături rele; însă în punctul de care vorbim, tocmai buna educațiune ne oprește a vorbi și a arăta cuivă că s'a făcut vinovat de lipsa de bună educațiune. Atari povețe nu pot veni decât dela acei cari au autoritate asupra vinovatului; însă unui adult, chiar când îi vine dela o autoritate, îi sunt totdeauna neplăcute și deprimătoare. Oricât de blânde ar fi ele, cu greu sunt primite ori de cine care a trăit cât de puțin în lume. Deaceia e absolută nevoie, ca buna purtare să fie lăsată în grija cea mai atentă a educatorului, așa ca el să aibă îndatorirea a da o finețe și o cuviință în toate purtările elevului său, pecăt e cu putință, până ce îl are în mână. Astfel, ca elevul să nu mai aibă ca adult nevoie de sfaturi într'această privință; căci dacă are nevoie, se poate întâmpla că n'are cine-i da sfaturi

sau, chiar dându-i-le cinevâ, el poate n'are nici plăcere, nici timp să le mai asculte. Deaceia cer ca institutorul să fie în prima linie bine crescut. Un tânăr aristocrat, care primește dela educatorul său această cultură, intră în lume cu cele mai mari avantagii și va observâ că singur acest avantaju îi va netezi cu mult mai bine drumul, îi va câștigâ cu mult mai mulți pricteni și-l va duce cu mult mai departe pe drumul vieței, decât toate preceptele grele și cunoștințele reale pe care el le-ar fi scos din artele libere sau din învățata enciclopedie a educatorului său. Nu doar c'aceste ar trebui neglijate, dar nu trebuie să le dăm întâietatea sau să le lăsăm să strângă spre părete pe cealalte.

64. Afară de bună educație, institutorul din casă trebuie să mai aibă o desăvârșită cunoștință de lume, cunoștință despre viață, despre direcțiunile, nebuniile, șarlataniile și greșelile timpului în care trăește, și mai ales ale țării în care se află. Despre toate acestea trebuie să fie în stare a da elevului noțiunile necesarii, bineînțeleș după puzința de pricepere ce-o află la elev. Trebuie să-i dea cunoștință despre oameni și moravurile lor, să smulgă masca sub care își ascund feluritele lor cariere și aparența lor exterioară, și să învețe pe elevul său să deosibească ce zace la fund sub această aparență, ca să nu ia un lucru drept altul, cum fac tinerii fără experiență când nu sunt avertisați; să nu judece după exterior, și să nu se lase amăgit de aparența unei purtări amicale și binevoitoare și a unei grabe de a te îndatorâ cu serviciul. Un educator trebuie să învețe pe elevul său să adulmece intențiunile oamenilor cu cari

are afaceri și să le întâmpine nici cu prea multă încredere nici cu prea multă bănuială, — ci fiindcă tânărul din firea sa e aplecat ori spre o parte ori spre alta — să-l ducă pe cărarea dreaptă și să-i ție sufletul în cumpănă. El trebuie să-l deprindă pecât e cu putință, să-și formeze o dreaptă judecată asupra oamenilor după semnele cari sunt mai proprii de-a le releva adevăratul lor fel de a fi, și să deschidă o privire în inima lor care se arată adeseori în lucruri mărunte, mai ales când ei nu sunt pe pază și când nu pozează. El trebuie să-l familiarizeze cu adevăratele relațiuni așa cum sunt în lume, și să-l învețe să nu ție pe nimeni mai bun ori mai rău, mai nebun ori mai cuminte, de cum este într'adevăr. Astfel, printr'un progres sigur și treptat el va deveni din copil bărbat: pasul cel mai periculos în cursul vieții întregi ¹⁾. Acest pas trebuie supravegheat cu mare grijă, iar tânărul trebuie trecut dincolo cu mare precauțiune, și să nu-l luăm, cum se întâmplă deobicei acum, din paza unui educator și să-l aruncăm deodată în paza-i proprie în largă lume, nu fără pericole reale de o corupțiune momentană, fiindcă în lume nu e nimic mai des decât exemplele de desfrâu mare, de destrăbălare și imoralitate în cari se asvârlă tinerii deîndatăce scapă de o educațiune cumpătată și severă. Aceasta după a mea socotință, zace mai ales în educațiunea falsă, și cu deosebire în punctul acesta. Pentrucă ei fiind crescuți în neștiință de ceiace este lumea în realitate când,

1) Acest pas îl numește Rousseau a doua naștere a omului. Emil IV. § 2.

intră în lume o gădesc cu totul altfel decum trebuie să fie după învățătura ce-au primit-o și după felul cum și-au închipuit-o, și astfel se lasă a fi convinși de alt soi de învățători, pe cari negreșit au să-i întâlnească în viață, că disciplina în care au fost crescuți și învățăturile ce le-au fost împărtășite, nu sunt decât forme moștenite ale educațiunii și bariere ale vârstei copilărești și că acum libertatea cucerită bărbatului trebuie să se împărtășească în deplină voie de toate plăcerile ce i-au fost oprite până'acum. Ei arată tânărului novice lumea, care într'asta e plină de exemple strălucite și cu vază, și el se lasă numai decât orbit de ele. Tânărului meu cavaler nu-i lipsește întru nimic voința de-a se arăta bărbat, tot așa de bine ca oricare alt viteaz de vârsta sa; se dă tuturor păcatelor pe cari le observă la oamenii cei mai corupți, el încearcă să-și câștige într'acest chip vază și bărbăție, în vreme ce lapadă dela sine sfiiciunea și sobrietatea în care a fost ținut până acum, și ține că e o mare dovadă de bărbat rezolut, dacă la prima-i ieșire în lume se face observat printr'asta, că-și bate joc de toate regulile virtuții pe cari i le-a predicat educatorul său.

2) Arătându-i lumea așa cum este în realitate, înainte de a ieși în lume, iată mijlocul cel mai bun, după cum mi se pare, de-a preveni răul acesta. El trebuie instruit cu încetul asupra viciilor cari sunt la ordinea zilei, și trebuie avertizat de intențiunile și imbiierile acelora care își fac o meserie din stricarea tinerilor. Trebuie să-i arate trucurile pe cari le întrebuintează aceștia sau mrejele ce le

întind¹⁾ și din când în când să-i aducă înaintea ochilor câte un exemplu, trist ori ridicol, de oameni cari într'acest chip se prăvălesc sau se prăvăliră în prăpastie. Nu e de crezut că timpului nostru i-ar lipsi exemple de felul acesta, cari ar putea fi făcute drept semne de pază pentru el, ca astfel să se îngrozească de nefericirea, boalele, mizeria și rușinea tinerilor plini de speranță cari au căzut într'acest chip în prăpastia pierzării, și să ajungă la convingerea că acești ruinați sunt acum batjocoriți și lăsați pe drumuri chiar și de aceia care i-au adus la ruină prin fătăria prieteniei și a stimei, și cum aceștia îi jefuesc acum și-i împing spre peire. Astfel elevul ar putea să vadă — înainte de ce-ar fi nevoit să plătească scump experiența — că aceia, cari îl sfătuesc să nu urmeze înțeleptele povețe ce i le-a dat educatorul și să n'asculte sfatul rațiunii sale proprii, o fac aceasta numai ca să poată avea stăpânire asupra lui; că ei îl conving cum că el ar lucra acum ca un bărbat, de sine stătător, după propriile-i hotărîri și pentru propria-i plăcere, pe când în realitate el e purtat de nas ca un copil și dus spre viciile cari servesc mai bine intențiunile lor. Acestea sunt cunoștințe pe cari educatorul cu orice ocaziune trebuie să i le expue, să-i le facă în toate chipurile înțelese, și să se trudească a i le însuși.

3) Știu că se zice adeseori că descoperind unui tânăr viciile timpului său, îl înveți să le facă. Mărturisesc că aceasta e adevărat în mare parte,

1) Foarte bine. Dar de unde să le știe educatorul? Numai din cete și din auzite?

după felul cum procedezi. Tocmai deaceia eu cer un om inteligent și precaut, care să cunoască de o parte lumea, de alta să priceapă a judecă temperamentul, aplicările și părțiie slabe ale elevului său. Și, mai departe, să nu uităm că astăzi nu mai este cu puțință, cum poate erà mai înainte vreme, să ținem departe de vicii pe un tânăr (aristocrat) prin necunoștința totală a lor; nu e cu puțință, decât poate dacă l-am închide toată viața într'o odaie și nu l-am lăsa niciodată în societate. Și cu cât îl vom țineă mal îndelung cu legătura pe ochi, cu atât mai puțin va vedeă când va ieși în deschisa lumină a zilei, și cu atât va fi mai expus pericolului de-a cădeă pradă șieși și altora. Un băiat bătrân, care aduce cu sine din patria sa gravitatea seriosității, va atrage asupra-i negreșit la intrarea lui în lume ochii și ciripiturile tuturor păsărilor din oraș, printre cari nu vor lipsi de sigur și câteva păsări răpitoare, spre a se năpusti asupra lui numai decât.

4) Singura pază împotriva lumii este fundamentala cunoștință a ei; în această cunoștință tânărul trebuie introdus treptat, după cum poate suportă, și cu cât mai de vreme cu atât mai bine, dacă e în mâini sigure și dibace, cari îl conduc. Trebuie să-i lărgim scena cu încetul; să-i ajutăm intrarea pe scenă pas cu pas, și să-i arătăm pericolele ce-l așteaptă din partea feluritelor clase, caractere, intențiuni și societăți. El trebuie pregătit, să știe că unele îl vor ofensă, altele îl vor dezmierdă; el trebuie făcut atent, dela cine are s'astepte împotrivire ori seducere, dela cine ajutor ori prigoniri. El trebuie învățat cum poate

să le cunoască și să le deosibească acestea; unde trebuie să arate că are cunoștință de ei, de intențiunile și de faptele lor, și unde să ascundă cunoștința aceasta; și dacă vr'odată ar fi pripit și ar îndrăzni să facă ceva încrezut pe propria putere și destoinicie, atunci strâmtoarea și nevoia unui eșec, care de altfel nu i-ar aduce nici o daună nevinovăției, sănătății și numelui bun, din când în când ar fi un bun mijloc de a-l învăța mai multă precauțiune.

5) Mărturisesc că într'asta zace o mare parte a înțelepciunii, iar ea nu e produsul unor contemplațiuni superficiale ori ale mulței citiri, ci efectul experienței și al observării unui bărbat care a trăit în lume cu ochii deschiși și a venit în contact cu oameni de toată mâna. Deaceia mi se pare de cea mai mare importanță să învățăm tânărul, la orice ocaziune ni se dă, a cunoaște acestea, astfel ca el când va ieși însuși pe largul mării, să nu fie ca un navigator fără linie, fără busolă și fără hartă a mării, ci să aibă de mai înainte câteva cunoștințe de stâncile, de băncile de nisip, de curențele marine și de vâltorile din cale-i și să priceapă puțin să poarte cârma, ca să nu se înece înainte de-ar fi dobândit o experiență. Cine nu crede că acestea ar fi de mai multă însemnătate și că un educator e cu mult mai de nevoie decât limbile și științele, acela uită că e cu mult mai de folos a ști să judeci exact oamenii și a-ți aranjă just afacerile cu ei, decât a vorbi latinește și grecește, ori a trage concluziuni „in modo et figura“, ori a-ți umplea capul cu speculațiuni de ale metafizice și de-ale

filosofiei naturii ¹⁾, ba e chiar cu mult mai de folos decât a fi cunoscător consumat al literaturii eline și latine, (cu toate că aceasta e cu mult mai de preț pentru un aristocrat decât de fi peripatetic ori cartesian), fiindcă acei autori vechi au observat și au descris mai corect oamenii și astfel au luminat cât se poate de bine această parte a științei. Cine umblă prin părțile de răsărit ale Asiei, o să aflu oameni capabili și de înțelegere, cari n'au habar de lucrurile acestea; fără de virtute însă, fără cunoștință de lume și fără cultură socială nu poți afla nicăeri un bărbat corect și de valoare.

6) O mare parte a științei, ce se predă în timpul de față prin școalele Europei și e de obicei cuprinsă în noțiunea culturii, poate până la un anumit grad să lipsească unui aristocrat, fără ca prin aceasta să-și atragă mare necinste sau daune în afacerile sale. Însă înțelepciunea și buna creștere sunt de absolută nevoie în toate situațiunile și împrejurările vieții, și cei mai mulți tineri au să sufere din lipsa lor și intră în lume mai stângaci și mai bătărași decât e cu cale, din simplul motivul acesta că însușirile cari ar trebui învățate mai ales înainte de toate și cari au mai mare nevoie de ajutorul și de sprijinul unui educator, tocmai acestea sunt cele mai oropsite și se privesc ca nefăcând parte—sau,

1) Povățu lui Locke de a te feri de filosofia naturii (fizică) și metafizică îți amintește de Flcury cap. 34, unde le aduce ca studii nefolositoare: „Fizica, ea care nu te învață a cunoaște natura, și metafizica, ea care nu-ți ajută a-ți lumina spiritul și a aprofunda marile principii ale științei”. Despre metafizică poate că poți zice și astăzi același lucru; despre fizică nu. Aici s'au schimbat cu totul lucrurile.

cel mult, o parte minimă — din datoriile unui educator. Facem atâta zarvă cu latineasca și cu cunoștințele savante și ne punem capul să facem, rogu-te, progrese în lucruri cari în cea mai mare parte n'au de-a face nici în clin nici în mână cu chiemarea unui nobil.

Această chiemare stă într'asta: să aibă cunoștințe practice pentru viață și o purtare potrivită rangului său, apoi să fie om de valoare și conform pozițiunii ce-o are, să fie folositor țării sale. Dacă apoi, fie că timpul ce-i prisosește după îndeplinirea datoriilor, îi dă răgaz, fie că o aplicare oarecare de a se desăvârși în oarecari părți ale științei cu care educatorul l-a familiarizat întrucâtva, îl atrage spre studii, atunci puținele elemente de știință pe cari le posedă de mai'nainte îi pot netezi drumul până într'atâta încât sânguința proprie îl poate duce așa de parte cât îl ajută propriile puteri intelectuale și cât îl îmboldește aplicarea sa. Sau dacă el crede că economisește și timp și osteneală, când mâna unui educator îi ajută să treacă peste unele dificultăți, atunci să-și ia ca educator un bărbat cu desăvârșire maestru într'aceasta, sau să-și aleagă unul după cum i se pare mai potrivit pentru scopurile sale, Dar dacă vrei ca educatorul să introducă pe elev în oarecareva ramură a științei, nu mai mult decât atâta cât e nevoie pentru un tânăr nobil în mersul obișnuit al studiilor sale, atunci îți ajunge ca educator unul de-o destoinicie obișnuită. Nici nevoie nu este să fie un învățat profund, ori să stăpânească cu desăvârșire toate științele acelea pe cari un tânăr bine crescut trebuie să le cunoască într'un scurt rezumat sau

să le cuprindă cu o privire generală. Dacă vrea să pătrundă mai adânc în științe, o va face tânărul mai târziu cu propriile-i puteri și cu propria-i sârguință, pentru că nimeni nu a ajuns departe în știință și nu s'a ilustrat vr'odată ca savant, prin disciplina și sila unui profesor.

7) Problema cea mare a unui educator este a pune în bună rânduială purtarea elevului, a-i forma spiritul, a sădi într'însul obișnuințe bune și principiile virtuții și ale înțelepciunii, a-i deschide încetul cu încetul o privire asupra omenirii, a-l atrage spre iubirea și imitarea a tot ce este deosebit și vrednic de laudă și, în urmărirea acestui ideal, să-i dea putere, sârguință și zel. Studiile spre cari îl conduce sunt, așa zicând, numai o deprindere a destoiniciei sale și o cuminte întrebuințare a timpului spre a-l oprî a nu deveni un derbedeu și un târâe-brâu; scopul lor e să-l învețe străduința, să-l deprindă cu opintirile și să-i dea o noțiune despre ceiace mai târziu are să desăvârșească propria sa sârguință. Cine așteapă ca un tânăr nobil să devie, sub conducerea educatorului său, un critic, un orator ori logician și să cunoască din fundament metafizica, filozofia naturii și matematica, sau să fie un maestru în istorie și cronologie? Cu toate că el din toate aceste trebuie să știe câte ceva. Educatorul are numai să-i deschidă poarta, ca să arunce o privire înăuntru și să-l facă cunoscut cu lucrul, nu însă să-l facă să locuiască înăuntru. Un educator ar fi chiar dojenit dacă ar ținea prea mult pe elev la acelaș studiu și ar voi să-l introducă prea adânc în cele mai multe dintre lucrurile acestea. Însă bună creștere, cunoștințe despre lume, virtute,

sârguință, prețuire a numelui bun, într'acestea elevului nu i se poate da niciodată prea mult; dar dacă odată le are, atunci nu va fi lipsit vreme îndelungată nici de celelalte pe cari le dorește sau de cari are trebuință.

8) Fiindcă nu putem spera, că educatorul o să aibă destulă vreme și putere ca să-l învețe de toate, el trebuie să-și dea toată silința să-l învețe măcar cele ce sunt mai de neapărată trebuință și mai ales acelea, care în lume îi vor fi elevului de cel mai mare și mai variat folos.

9) Seneca se plânge de practica contrară a timpului său, cu toate că pe atunci încă nu era lumea plină de Burgursdici și Scheibleri ca astăzi. Ce-ar gândi el, de-ar trăi acum, când institutorii particulari cred că scopul lor principal este da-umplea și odaia de studiu și capul elevului cu autori ca aceștia? El ar avea cu mult mai multă dreptate să zică, nu cum a zis: «non scholae, sed vitae discimus» — ci: «nu învățăm ca să trăim, ci ca să disputăm». Și educația noastră ne face mai apți pentru universitate decât pentru lume. Dar nu e de mirat, dacă acei ce fac moda o fac așa, având în vedere ceiace au, nu ceiace le trebuie elevilor. Dar dacă moda s'a stabilit odată, cui să-i se mai pară curios că ea este absolut stăpână și într'acestea ca și într'alte lucruri? Și că cea mai mare parte dintre aceia cari își găsesc avantajul tocmai în faptul că i se supun cu ușurință, tipă că se face schismă ori de câte ori unul încearcă să se desfacă de modă? Tot așa de puțin e de mirare că oameni de spirit și capabili se lasă așa de ușor, prin obicuința și credința oarbă, să fie duși în rătăcire! Dacă am

întrebà rațiunea, ea ne-ar sfătui că mai bine ar fi de am întrebuintă timpul copiilor cu câștigarea acelor cunoștințe, cari le vor fi de folos când vor fi mari, decât să le umplem capul cu atâtea și atâtea năzdrăvăni la cari deobicei nu se mai gândesc toată viața lor, în tot cazul nu mai au nevoie să se mai gândească, pentrucă tot ce le mai rămâne în cap din năzdrăvăniile acestea le aduce numai necaz și desavantagii. Acest lucru e așa de cunoscut, încât eu mă provoc la părinții cari și-au cheltuit mulți bani spre a-și instrui tinerii moștenitori în științele acelea, și-i întreb: n'ar fi luați în bătaie de joc fiii lor când ar lăsa să se observe la ei acest soi de savantlic, de îndată ce ar ieși în lume, și nu le-ar aduce dezavantagii și neplăceri în societate aparența aceasta? ¹⁾). Curios câștig e acesta și vrednic de a jucà un rol în educațiune, când oamenii trebuie să se rușineze tocmai de acele lucruri cari ar trebui să le arate mai ales cultura și spiritul!

10) Dar mai este și alt motiv pentru care trebuie să căutăm la un educator cunoștință de lume și maniere elegante, și acesta este că un bărbat capabil și mai în vârstă poate introduce destul de adânc pe un tânăr în toate științele, chiar și într'acelea în care el n'are cunoștințe mai adâncite. Cărțile îl pot aduce la cuvenitul punct de vedere, și-i vor da destule cunoștințe și chiar «avansul»; acestea îi vor ajunge, apoi, ca s'arate calea ce trebuie să urmeze elevul său. Inșă în cunoștința despre lume și mai ales în buna creștere niciodată nu va

1) Locke înțelege spoiala de învățătură, semidoctismul care e mai rușinos și mai periculos decât neștiința.

putea conduce pe altul acel educator care însuși este novice într'aceste lucruri.

11) Aceasta este o cunoștință pe care el trebuie să și-o însușească prin experiență și prin deprindere și prin aceia că pune în practică ceiașe, după propria-i observare, se practică și este admis în societatea aleasă. Dacă nu le are acestea în sine însuși, atunci el n'are de unde să le împrumute pentru uzul elevului său; sau, chiar dacă găsește despre asta prin cărți dizertațiuni pe cari le-ar putea întrebuiți, dizertațiuni cari tratează în toate amănunțele despre purtarea unui tânăr aristocrat englez, totuș exemplul său propriu, prea puțin vrednic de a fi luat ca model—când însuși el nu este bine crescut — i-ar zădărnici toate povețele bune, pentrucă e cu neputință ca cineva dintr'o societate mitocănească și cu rea creștere să iasă ca om bine crescut.

12) Eu nu o spun asta în credința că un atare educator s'ar putea găsi oriunde și pentru o leafă obicinuită, ci o spun ca să știe aceia, cărorale dă mâna, că nu trebuie să se scumpească la bani și să nu cruțe truda de a cerceta până să găsească un om. Și mai departe, ca părinții, cari n'au atâta avere ca să facă mari cheltueli, să caute la un om pe care îl aleg să-i încredă educația copiilor lor, și ce trebuie să aibă însuși ei în vedere cât timp sunt copiii în paza lor și ori decâte ori au ocaziunea să-i observe, și să nu gândească, că totul în educație stă numai în latinească și franțuzească ori în cine-știe-ce sistem sec de logică și de filosofie.

65. Dar să ne întoarcem iarăș la metoda nos-

tru. Cu toate că am arătat că severitatea tatălui și respectul ce se infiltrează printr'asta în sufletul copiilor pânăce sunt mici, este unul din mijloacele cele mai de căpetenie prin cari le cârmuim educația, totuș eu sunt departe de a crede că severitatea aceasta ar trebui păstrată tot timpul cât ei stau sub conducerea și disciplina anilor minori. Nu, eu sunt de părere, că ea trebuie micșorată de îndată ce ne permite vârsta, mintea și buna lor purtare, și încă așa de mult, încât un tată face bine dacă vorbește cât de intim cu fiul său — când acesta e mai mărișor și capabil de aceasta — ba chiar să-l întrebe de sfat și să-i ceară părerea asupra acelor lucruri în cari fiul are oarecari cunoștințe și pricepere. Printr'asta tata își ajunge două scopuri, amândouă de mare importanță. Întâi, el aduce în ideile fiului său chibzuri serioase cari sunt de mai mare preț, decât toate regulele și povețele ce i-ar putea da. Cu cât îl vei trată mai devreme ca bărbat, cu atâta va începe într'adevăr să și fie bărbat; și dacă din când în când vei sta cu el vorbind chestiuni serioase, vei ridică pe neobservate mintea lui deasupra tuturor obicinuitelor distracțiuni ale tinereții și a acelor ocupațiuni fără nici o valoare cu cari de obicei își pierd tinerii timpul. Pentrucă e lesne deobservat, că mulți tineri rămân mai multă vreme decât ar trebui în ideile și în societatea copiilor de școală, fiindcă părinții lor îi țin îndepărtați de ei și, printr'un tratament sever, îi opresc pe loc într'o poziție așa de umilită.

66. Al doilea scop pe care îl ajungi printr'un

tratament ca cel arătat, este prietenia copilului ¹⁾. Mulți părinți, ce-i drept, dau fiilor lor dela școală sume de bani destul de mari, potrivite cu vârsta copiilor și cu averea părintelui, însă au obiceiul să nu dea voie copiilor să aibă cunoștință exactă de averea și de afacerile lor, și asta o fac cu atâta rezervă încât ai crede că au să ascunză vr'un secret de stat de dinaintea unui spion sau dușman. Dacă lucrul acesta n'are tocmai aparența geloziei, are cel puțin semnele lipsei de bunătate și de intimitate pe care un părinte bun trebuie s'o aibă față de fiul său, și negreșit asta micșorează sau ucide încrederea și cordialitatea cu care se întoarce un fiu către tatăl său. Eu m'am mirat de multeori văzând cum părinți, cari de altfel își iubesc copiii, toată viața lor au avut către copii o atitudine autoritară și rece și au fost veșnic închiși în sineși, ca și când n'ar fi avut să mai aștepte nici o bucurie și nici o mângâiere dela aceia cari le erau cei mai scumpi pe lumea asta. Nimic nu leagă și nu întărește prietenia și bunăvoința mai tare decât împărtășirile intime despre griji și stările materiale. Fără de acestea, orice prietenie e îndoelnică. Deci când fiul tău vede că tu îl faci părtaș al intereselor tale, în lucruri pe cari tu odată cu drag i le vei lăsa lui în seamă, negreșit că el se va interesă de ele ca și de ale lui proprii, el va așteptă cu răbdare vremea sa ²⁾, și tot timpul te va iubi ca pe unul care nu-l ține departe de sine asemeni unui străin. Dar

¹⁾ Rousseau e însă de altă părere: orice educațiune pripite are, după el, foarte rele urmări. Emil II § 18 pare că e îndreptat direct împotriva acestei păreri a lui Locke.

²⁾ Vezi § 10 la sfârșit.

din aceasta el va mai învăța un lucru : că administrarea averii tale cere osteneți și griji, și cu cât le va cunoaște mai în adânc acestea, cu atât te va invidiă mai puțin pentru averea ta și cu atât se va ține pe sineși mai fericit de-a fi în puterea unui prieten așa de binevoitor și a unui tată așa de îngrijorat. Cu greu vei găsi un tânăr așa de sărac cu duhul și așa de lipsit de sentimente, încât să nu se bucure de un amic în care se poate bizui, la care poate cere ajutor și pe care-l poate însuși sfătui nestăvilit în anumite ocaziuni. Rezerva și răceala părinților răpește adeseori copiilor acest refugiu care lor le-ar aduce mai mult folos decât o sută de dojeni și de ocări. Dacă fiul ar vrea să ia parte la o petrecere ori să facă vr'o ștregărie, n'ar fi mai bine s'o facă cu știința ta decât fără ea? Fiindcă tinerii trebuie să aibă permisiunea de a face aceste lucruri, tu cu atâta vei fi mai în stare de a înlătură răul, cu cât vei cunoaște mai bine intențiunile și pornirile fiului tău ; și în vreme ce îl vei face atent asupra urmărilor ce ar avea faptele lui, îl poți decide a se feri de necuviințe mai mici. Dacă vrei ca el să-ți deschidă inima și să te roage de sfat, atunci trebuie ca tu însu-ți să începi și să sădești prin purtarea ta aseastă încredere.

67. Oricare ar fi chestiunea asupra căreia ți-ar cere sfatul, principiul tău să fie—întrucât nu duce spre un rău primejdios sau fără vindecare—de a-l sfătui numai ca un prieten cu mai multă experiență decât el. Nu lăsă să se strecoare în sfatul tău nimic ce-ar semăna a poruncă ori ca autoritate și nici lucruri pe cari nu le-ai putea cere dela unul egal cu tine ori dela un străin. Dacă vei

lucră altfel, o să-l faci să-și piardă pentru totdeauna vrerea de-a te mai întrebă și de-a trage foloase din sfatul tău. Tu trebuie să ai în vedere că el e om tânăr și are plăceri și poftă peste cari tu ai trecut de mult. Tu n'ai doară să aștepti ca direcția lui să concordeze întru toate cu a ta și că el într'al douăzecilea an al vieții să aibă aceleași idei ca tine într'al cincizecilea. Fiindcă tineretul trebuie să aibă oarecare libertate și trebuie să-și facă nebuniile inerente vârstei, tot ceiace ar trebui să dorești ar fi numai atâta: ca el să ți arate sinceritatea unui fiu și să rămâe supt ochii părintelui, și atunci nu poate să iasă lucrurile tocmai rău. Iar mijlocul de a ajunge la asta este, după cum am arătat (firește, după măsura aptitudinilor ce le-ai găsit într'însul) să vorbești cu el despre afacerile tale, să-i pui întrebări intime și să-i ceri sfatul. Dacă el vr'odată a nemerit, atunci urmează-i sfatul, cași când el l-ar fi găsit, iar dacă lucrurile au ieșit bine, fă ca tot el să secere și laude pentru asta. Prin procedeul acesta vaza ta n'o să sufere nimic, dimpotrivă vei sporî numai iubirea și respectul fiului față de tine. Câtă vreme tu posezi averea ta, fiul tău rămâne încă tot în mâinile tale, și autoritatea ta e cu atât mai asigurată cu cât o întărești prin bunăvoință și intimitate. Pentru că numai atunci ai tu toată puterea pe care trebuie s'o ai asupra lui, când el se teme de ofensarea unui prieten așa de bun ca tine mai mult decât de pierderea unei părți a viitoarei sale moșteniri.

68. Dacă unui părinte i se cuvine față cu fiul său o purtare așa de confidențială, cu atât mai mult i se cuvine unui institutor față cu elevul.

Timpul, pe care îl petrec împreună, nu trebuie să-l întrebuițeze absolut numai cu predarea lecțiilor și cu dictarea de sus, de 'n călare, a preceptelor pe care copilul are să le observe și să le urmeze. Prin faptul că și pe el îl ascuți și-l lași ici colo să judece asupra unor întrebări puse, ajungi la binele că perceptele date își găsesc cu atât mai repede poarta de intrare și prind rădăcini cu atât mai adânci, și că elevul prinde dragoste de studiu și de povățuire. El va începe să prețuiască negreșit cunoștințele, de îndată ce va vedea că ele îi dau putința de a judecă, și de îndată ce va găsi cât de plăcut și de onorabil este de a-și avea și el partea sa la convorbire și de a-și vedea uneori argumentele sale încuviințate și urmate. Mai ales în cestiuini de morală, de înțelepciune și de educație; într'acestea, trebuie mai ales să-i prezentăm cazuri speciale și să-l întrebăm ce părere are asupra lor. Acest lucru îi promovează intelectul mai mult decât toate maximele filozofice oricât de mult și de bine le-am explică, și-i întărește în memorie principiile. Pe drumul acesta ajung în suflet lucruri cari prind rădăcini într'însul și-și păstrează puterea lor de argumentare, pecând vorbele, în cel mai bun caz, nu sunt decât copii șterse și n'au mai multă tărie decât adevăratele umbre ale lucrurilor, cari au să fie uitate în curând. El va pricepe mai bine temeiul și măsura a tot ce e just și cuviincios; și va avea impresiuni mai trainice și mai vioaie de tot ceiace trebuie să facă, atunci când își va da singur părerea asupra unor cazuri propuse și când va discuta cu învățătorul său asupra unor exemple potrivite, decât atunci când el va ascultă tăcând,

nepăsător și somnoros prelegerile acestuia, și cu mult mai mult și decât prin discuții logice de chițibușuri sau prin declamațiuni după tipicul școlar asupra vreunei cestiuni. În cazul prim toate ideile sunt îndreptate numai spre răspunsuri de spirit și spre expuneri false, nu spre adevăr: cazul al doilea duce spre înșelătorie, gâlceavă și încăpățănare, amândouă însă falsifică judecata și abat din calea dreaptă și cinstită a cugetării înțelepte. Deaceia trebuie să se ferească de ele aceia cari vor să devie mai buni pentru sine-și și plăcuți altora.

69. Deci dacă tu ai infiltrat fiului tău sentimentul că el atârnă de tine și că stă în puterea ta, și printr'asta ți-ai fortificat vaza; și dacă tu în purtarea ta ești de o neînduplecată severitate cu el, în cazul când stăruiește cu îndărătnicie într'o greșală răutăcioasă pe care tu ai oprit să se repete, mai ales în mințire, și cu asta i-ai întipărit în suflet respectul trebuincios; și dacă tu pe de altă parte, în vreme ce-i permiți pe deplin libertatea ce se cuvine vârstei lui, și în prezența ta nu-i impui nici o silă acelor acțiuni copilărești ale lui, cari, pe câtă vreme încă foarte tânăr, îi sunt tot atât de trebuincioase ca și mâncarea și băutura, ai făcut să-i fie dragă societatea ta și prin tandreța și indulgența ta l-ai convins de iubirea și grija ce i-o porți, mai ales prin faptul că la ori și ce ocaziuni unde s'a purtat bine îi arăți bucuria ce-o ai și, potrivit cu vârsta lui, îi dovedești iubirea ta într'o mie de chipuri cu cari natura îi învață pe părinți mai bine decât pot eu, când tu, zic eu, prin atare gingășie și alipire, care față de copiii lor nu le lipsește niciodată

părinților, ai deșteptat și într'însul o alipire deosebită către tine, atunci el e în starea pe care ți-o poți dorî și tu ai întemeiat în sufletul lui acea adevărată stimă pe care ai s'o cultivi mereu înaintea, totdeauna cu mae grije, și s'o ții în picioare în amândouă părțile ei, în *iubire și frică* fiindcă acestea sunt cele mai puternice îmbolduri prin cari tu poți totdeauna să influențezi asupra lui, spre a conduce sentimentele pe drumul virtuții și al onoarei.

70. Dacă tu ai așezat odată temelia aceasta și ai aflat că respectul începe a deveni lucrător în copilul tău: cea mai apropiată datorie a ta este de acum să-i observi cu îngrijire temperamentul și deosebitele-i dispoziții sufletești. Indărătnicia, minciuna și faptele răutăcioase, după cum am spus din capul locului n'ai să-i le suferi, oricare i-ar fi temperamentul. Această semănătură de vicii nu trebuie să prindă nici decum rădăcină; ea trebuie nimicită cu mare grijă de îndată ce începe să se ivească. Autoritatea ta trebuie — dela prima ivire a oricărei cunoștințe în copil — să-și ocupe locul în sufletul lui și să-i determine voința, așa ca ea să lucreze în el ca un imbold natural a cărui naștere el n'a observat'o niciodată și de care el nu știe că ar fi fost altfel sau că ar putea fi altfel. Dacă vei sădi de timpuriu într'însul, pe calea aceasta, respectul ce ți-l datorează, acest respect va trăi în copil totdeauna neștirbit, așa că lui îi va fi tot așa de greu să i-se împotrivescă pecăt i-ar fi să se opuiе pornirilor fundamentale ale firii sale.

71. Dacă tu ți-ai asigurat într'acest chip autoritatea foarte de timpuriu, și dacă printr'o cum-

pătată întrebuințare a autorității l-ai adus la punctul să simtă rușine de tot ceiace duce spre oarecare deprindere imorală (căci eu cu niciun preț n'aș vrea să se întrebuințeze cuvinte de ocară, cu atât mai puțin bătaie, câtă vreme încăpătânarea și stăruirea spre rău nu face absolut trebuincioasă bătaia), cred că e la locul său acum să observăm spre ce direcție tind dispozițiile naturale ale sufletului. Unii oameni, conform neschimbătoarei naturi a lor, sunt hotărâți, alții timizi, unii încrezuți în sine, alții modești, sunt încăpătânați ori lesne de condus, îngrijați ori nepăsători, vioi ori târzi. Chipurile feții și a făpturii exterioare a oamenilor nu prezintă mai multe deosebiri decât firea și dispozițiile sufletului. Inșă fizionomia feții are semne cari numai cu timpul devin mai vizibile și mai de recunoscut, pe când fizionomia proprie sufletului tocmai la copii este mai lesne de recunoscut, pânăce arta și vicleniile nu i-au învățat cum să-și acopere defectele și cum să-și ascundă pornirile rele sub un exterior fățurit.

72. Deacea începe de timpuriu să observi deslușit firea fiului tău, și anume atunci când el se simte mai liber, la joc, și când te crede absent. Observă atunci cari îi sunt patimile predominătoare și pornirile cele mai în relief, dacă e sălbatec ori blând, îndrăsneț ori sfiicios, milos ori tiran, deschis ori dosnic, și așa mai încolo. Pentrucă felul tău de a-l trată trebuie negreșit să se conformeze deosebirilor în punctul acesta, și autoritatea ta trebuie să se adapteze lor și să-și ia măsurile cuvenite spre a se afirmă potrivit cu ele. Aceste aplicări înăscute, aceste direcții predomi-

nătoare ale firii nu trebuie să le înlături prin precepte și printr'o intervențiune directă, mai ales pe acelea de un fel comun și ordinar, cari de obicei pornesc din frica și din slăbia sufletului, cu toate că și acestea se pot foarte mult îndreptă prin educație. Inșă de una să fii sigur: chiar de-ai face tot ce s'a putut, năravul din fire n'are lecuire deplină. Dacă tu vei observă cu îngrijire felul firii sale, depe acum, din primele scene ale vieții, vei fi după aceia totdeauna în stare să judeci ce direcție urmăresc ideile lui, ba chiar și cari îi vor fi țelurile spre cari va tinde când el va fi mare și când drumurile îi se vor complică și el va întrebuință diferite mijloace de a ajunge la scop.

73. Mai sus într'un loc am zis de copii (§ 43) că iubesc libertatea; deaceia trebuie să le dăm putința să facă ceiace e potrivit cu ei, fără ca să simtă că o fac de silă. Mai adaog cevă: ei mai iubesc și alt lucru, anume stăpânirea. Acesta este primul izvor al celor mai multe deprinderi rele, cari corespund naturii și se ivesc mai des. Această năzuință după putere și după stăpânire se arată foarte de timpuriu și anume în următoarele două cazuri.

74. Vedem copii, aproape numai decât după naștere — eu cred cu siguranță, că mult înainte de-a putea vorbi — că sunt îndărătnici, mârâitori și indispuși, nu dintr'alt motiv, ci numai că vreau cu orice chip să li se facă pe voie. Ei ar vrea ca toți să se supuie dorințelor lor; ei vreau ca toți cei dimprejur, mai ales acei ce stau mai aproape sau mai jos decât ei cu vârsta și cu starea socială a părinților, să le stea la dispoziție și să le

fie sclavi, de îndată ce au început să privească pe alții dintr'acest punct de vedere.

75. Alt caz, în care li s'arată iubirea de a stăpîni, este pofta de-a avea în posesiunea lor lucruri. Ei vreau proprietate și posesiune, fiindcă le place puterea ce pare a izvorî dintr'acestea și le place dreptul pe care-l au de-a dispune de acele lucruri după bunul lor plac. Cine n'a observat că aceste două porniri sunt lucrătoare foarte de timpuriu în copii, acela știe foarte puține despre acțiunile copiilor; cine crede însă, că aceste două rădăcini ale celor mai multe nedreptăți și ale celor mai multe certe, cari aduc atâta turburare în viața omenească, nu se pot desrădăcină de timpuriu ca să fie înlocuite cu deprinderi contrarii, acela într'adevăr nu cunoaște timpul potrivit de-a pune temelie pentru un om bun și vrednic. Cred că următoarele puncte vor fi de cevă folos spre a ajunge la aceasta.

76. Zisesem într'un loc ¹⁾ că nu trebuie suferit niciodată ca un copil să capete ceiace cere, mai ales atunci nu, când el caută să-și afirme voința prin plânsete sau chiar numai prin vorbe. Dar fiindcă spusa mea ar putea da ocaziuni la neînțelegeri și să fie explicată așa ca și când eu aș fi de părerea, că un copil nu trebuie niciodată să ceară cevă dela părinți (fapt ce într'adevăr ar fi privit ca o prea mare presiune asupra sufletului copiilor, în dauna iubirii și a alipirii care trebuie să existe între ei și părinții lor), deaceia vreau să mă explic mai deslușit. Conced fără restricține, că ei sunt liberi de a împărtăși părinților tot

1) §. 8.

ceiace le e de absolută trebuință, și că părinții trebuie să-i asculte cu iubire și să-i satisfacă, cel puțin atâta vreme cât sunt mici. Dar e cu totul altceva a zice «mi-e foame» și «eu vreau friptură». Dacă ei și-au arătat trebuințele, adevăratele trebuințe naturale, neplăcerile foamei, ale setei, ale frigului ori ale oricărei alte nevoi firești, atunci negreșit e datoria părinților de a le ajuta. Însă copiii trebuie să lase pe părinții lor de a alege însăși și de a rândui singuri cele ce sunt mai potrivite pentru copii, și în ce măsură; nu trebuie să dăm voie nișiodată copiilor să aleagă ei ceiace le-ar trebui și să zică: eu nu vreau apă, vreau vin; nu pâine neagră, vreau albă. Chiar și numai exprimarea dorinței lor prin vorbe ar trebui să fie un motiv de a le refuza cererea.

77. Părinții trebuie să bage bine de seamă și să deosebească bine trebuințele închipuite de cele naturale, dupăcum bine a învățat Horatiu în versul:

Quis humana sibi doleat natura negatis ¹⁾.

Aceste sunt într'adevăr trebuințe naturale, pe cari mintea singură, fără de niciun alt ajutor, nu e în stare să le înlăture, și nici nu ne poate păzi de ele. Durerile boalei și ale rănilor corporale, foamea, setea, frigul, lipsa de somn și de odihnă, ori de recreare după oboseală, toate acestea sunt lucruri pe cari toți oamenii le simt și al căror efect neplăcut trebuie să influențeze chiar și sufletele cele mai bine dispuse, deaceia trebuie să cău-

1) Horatiu, Satire I, 1. v. 78. Cumpărați-vă pâine și-o cană de vin, legume și toate câte natura umană nu și le poate nega fără durere.

tăm a le înlătură prin mijloace potrivite, nu însă prin neastâmpăr și prin pripă la întâia lor ivire (afară de cazul când amânarea ne-ar putea aduce vr'o daună nereparabilă). Durerile cari vin din nevoile trupești sunt pentru noi niște erozi, ca să ne păzim de vr'u rău cu mult mai mare al căror prevestitori sunt tocmai ele; deaceia nu trebuie să le nesocotim și să le lăsăm să meargă prea departe. Dar cu cât vom obișnuî mai mult pe copii să se oțelească în suportarea acestor necesități spre a li se întări corpul și sufletul, cu atâta va fi mai bine de ei. Nu e nevoie să dăm în punctul acesta alte reguli de urmat, decât atâta că trebuie să mergem cu ei numai așa de departe, cât li-e spre folos și nu spre stricăciune, și că trebuie să avem în vedere faptul că tot ceiace copiii vreau să rabde de bunăvoie nu le poate strică întru nimic, nici trupului, nici sufletului. Asta o spun, pentru că părinții de obicei sunt prea de tot aplicați să-și gingășască copiii lor mai mult decât trebuie.

2) Dar dacă nevoile trupești ne cer o îngăduință cât de mare, trebuințele închipuite ale copilului nu trebuie satisfăcute, ba nu trebuie să suferim pe copii nici măcar a vorbi de ele. Chiar numai vorbirea de ele trebuie s'atragă după sine pierderea lucrului. Copiii trebuie să aibă haine, când au nevoie; dar când ei se roagă să fie din cutare stofă și de cutare culoare, rugăciunea lor trebuie refuzată necondiționat. Nu doară c'aș cere dela părinți să se opuiască într'adins dorințelor copilului în lucruri indiferente; dimpotrivă, dacă el merită prin purtarea sa, și dacă suntem siguri că dintr'asta nu-i stricăm sufletul și nu-l moleșim și că mintea lui nu este pornită spre nimicuri,

atunci cred că e bine să le rânduim toate câte sunt cu putință așa, ca să aducem mulțumire copilului, spre a-l face să simtă plăcerea de a ști că dorința lui a fost cuminte. Pentru copii însă e cu mult mai bine când ei nu află nicio plăcere în lucrurile acestea și când mulțumirile lor nu se conformează după capriciile ce le au, ci sunt indiferenți către tot ce natura n'a făcut altminteri ¹⁾. Spre aceasta trebuie să tindă părinții și educatorii. Dar până se va ajunge la acest scop, eu ridic obiecțiunea unică numai împotriva libertății în poftire, care trebuie stavilită prin refuzare din principiu, în toate aceste lucruri ale fanteziei.

3) Poate că acest lucru va părea prea aspru privit din punctul de vedere al indulgenței naturale a părinților iubitori, și cu toate acestea el e absolut de nevoie. Fiindcă metoda propusă de mine țintește la izgonirea nuelei, negreșit că această înfrânare a limbii va fi de mare folos spre a sădi acel respect de care vorbirăm într'alt loc și spre a păstra în copii stima și venerațiunea datorită părinților. Mai întâi, ei vor învăța printr'asta să-și restrângă pornirile și să și-le stăpânească. Iar într'acest chip vor ajunge să învețe arta de a-și înăbuși poftelile de îndată ce se ivesc, când sunt totodată și mai lesne de subjugat. Pentru că cine dă drum liber poftelor sale, le dă și tărie în viață, și cine are obrăznicia de-a face pretențiuni din dorințele sale, acela cu vremea va ajunge să so-coată că el trebuie să-și împlinească dorințele. Cu siguranță însă omul mai lesne își poate suportă refuzul său propriu decât al oricărui altul. Deaceia

1) Anume «ca indiferent» și fără importanță.

copiii trebuie obișnuiți de timpuriu a-și întrebă mintea și a o pune în activitate, înainte de-a fi dat ascultare pornirilor lor ¹⁾). E un mare pas spre stăpânirea poftelor noastre, când le putem pune stavilă și le putem aduce la tăcere. Dacă se vor deprinde copiii să-și știe stăvilii capriciile și să judece, înainte de a vorbi, dacă se cuvine ori nu, dintr'asta le va crește un mare avantaj în lucruri de mai mare importanță în cursul vieții de mai târziu. Eu nu pot să accentuez destul de puternic și de des, că oricare ar fi cestiunea de care tratăm, fie ea importantă ori o nimica toată, lucrul cel mai de căpetenie — eram gata să zic unicul — ce trebuie să-l luăm în considerațiune la orice acțiune a copilului este acesta: Ce influență va avea acțiunea sa asupra sufletului, spre ce deprindere țintește și ce deprindere ar putea să-i sădească în anumite împrejurări, cum i-ar sta aceste presupunând că e om mare, și încotro l'ar duce când ele ar fi prins rădăcini în sufletul lui.

4) Deacea nu este în intențiunea mea să vă povățuesc a face copiilor într'adins neajunsuri. Aceasta ar semăna prea mult cu o lipsă de sentimente omenesti și cu o tiranizare, care ar fi foarte potrivită de a sădi în copii aceleași sentimente. Ei trebuie obișnuiți a-și nega dorințele; sufletul lor trebuie făcut, ca și corpul, puternic, liber și tare, prin deprinderea de a-și ținea în frâu pornirile; corpul tot așa prin exerciții. Inșă toate acestea fără niciun semn al vr'unui sentiment neprietenos față de ei. Refuzarea necondiți-

1) «Mintea conduce voința» și «omul în fapăturile sale e mișcat mai întâi de plăcere și neplăcere» aceste sunt propozițiile conducătoare a acestor paragrafi.

onată a lucrurilor pe cari ei *le doresc* sau pe cari singuri și-le-au *născocit*, are să-i învețe modestie, supunere și putere de a renunța; dar răsplătirea modestiei și a liniștei lor prin acordarea celor dorite ar trebui să-i învețe a iubi și mai mult pe aceia cari au cerut necondiționat această ascultare. Dacă ei se simt mulțumiți acum în neacordarea celor poftite, asta este o virtute care cu altă ocaziune trebuie să le-o răsplătim cu lucruri cari le sunt potrivite și plăcute; acestea trebuie să le acordăm ca și când ar fi o urmare naturală a bunei lor purtări, însă nici decât ca un contraserviciu plătit de mai 'nainte. Însă tu vei avea să te lupți, și, ce e mai mult, vei pierde și iubirea și stima lor, dacă ei vor căpăta dela alții lucrurile pe cari tu le-ai refuzat. Deaceia trebuie să fii foarte atent și să ții la asta cu toată severitatea. Iar aceasta mă duce iarăș cu gândul la servitori¹⁾.

78. Dacă vei începe de timpuriu să faci așa și vei obișnui copiii de timpuriu a-și domoli poftele, această folositoare deprindere îi va pune la ordine. Dupăce vor mai crește și vor mai prinde minte, li-se poate acordă mai mare libertate, de îndatăce începe a vorbi din ei rațiunea și nu patima: pentrucă oridecâte ori mintea vrea să vorbească, trebuie s'o ascultăm. Și precum nu trebuie să-i ascultăm niciodată când ei ne cer un oarecare anumit lucru pe care ar voi să-l aibă (dacă acest lucru nu li-s'a făgăduit cumvâ), tot așa trebuie să-i ascultăm totdeauna și să le răspundem drept și prietenos oridecâteori ne întreabă ceva ce ar

1) Vezi § 29 și 39.

dorî să ştie şi despre ce ar vrea să aibă cunoştinţe. Pofta de a şti trebuie îngrijită în copii tot aşà de cu grijă pecăt celelalte poftë trebuie năbuşite.

2) Oricât de aspri am fi în tratarea tuturor dorinţelor închipuite, este totuş un caz în care închipuirea trebuie să aibă cuvânt de a fi ascultată. Recreaţia este tot aşà de trebuincioasă ca şi lucrul şi hrana. Dar fiindcă nici o recreaţie nu poate existà fără plăcere, iar plăcerea aceasta nu atârnă numai de minte totdeauna, ci adeseori de închipuire, deaceia trebuie să permitem copiilor nu numai să se distreze, ci să-şi caute singuri felul distracţiei, bine înţeles una care e nevinovată şi nesticăcioasă sănătăţii lor. În cazul acesta nu trebuie să le refuzăm dorinţa când ne cer un anumit fel de recreaţie. Însă, cred eu, într'o educaţiune bine rânduită copiii vor aveà foarte rar nevoie de a cere această libertate: trebuie să pûrtăm numai grija ca ei să facă cu plăcere tot ceiace le este priincios, şi astfel, înainte de ce ar fi obosiţi de o ocupaţiune folositoare, să-i abatem de cu bună vreme la alta tot aşà. Dar când n'au ajuns încă la acel grad de desăvârşire încât un mijloc de cultivare al lor să le fie un mijloc de recreaţie, atunci trebuie să le permitem jocurile copilăreşti pe cari le iubesc. Iar de jocurile acestea îi putem desvâţà, făcându-i să fie plictisiţi de ele şi sătui; însă dela lucrurile folositoare, cu cari fi ocupăm, trebuie să-i depărtăm totdeauna, pe când au încă plăcere de ele, sau, cel puţin, înainte de a fi obosiţi şi plictisiţi de ele, căci numai aşà se vor întoarce la dânsule ca la o plăcere ce le procură recreaţie. Pentrucă trebuie să fiţi siguri, că ei numai atunci sunt pe adevărata cale, când află

plăcere în ocupațiunea cu lucruri vrednice de laudă și când exercițiile folositoare ale corpului și ale spiritului le face prin variație să le fie viața și cultivarea lor o continuă serie de distracții cari le împrăștează mereu partea cea ostenită a sufletului ¹⁾. Dacă aceasta se potrivește oricărui temperament sau dacă institutorul și părinții își dau silința și vor avea prevederea și răbdarea de a-i forma pentru aceasta, nu știu; dar nu mă îndoiesc cătuș de puțin că e cu putință la cei mai mulți copii, dacă vom întrebuița mijloacele adevărate spre a le deșteptă dorința de a câștiga încredere, stimă și nume bun. Dacă am pus apoi într'înșii atâta viață adevărată, atunci putem fără nicio grijă să vorbim cu dânșii ceiace le face mai ales plăcere și să-i facem să observe că ei sunt iubiți și văzuți cu drag și că aceia, sub a căror pază stau, nu sunt dușmani ai binelui lor. Printr'acest tratament ei vor învăța să iubească mâna care-i conduce și virtutea spre care sunt conduși.

3) Acordarea unei depline libertăți în recreațiile lor, va avea mai departe avantajul că le va releva temperamentul natural al lor, va descoperi aplicările și aptitudinile lor, și părinții înțelepți vor fi conduși prin aceasta la alegerea carierii căreia ar voi să-i destineze, precum și la întrebuițarea mijloacelor potrivite, de îndată ce-ar observa ca cine știe ce pornire a firii vr'unuia dintre copii îl poate foarte lezne duce pe cărări greșite.

79. 1) Copiii cari trăesc împreună, adeseori se

1) Tocmai asta este la Locke «marea taină a educațiunii. Vezi § 16 la sfârșit.

ceartă care să fie mai mare și care să-și impună voința asupra celorlalți. În cazul acesta, celui ce începe cearta trebuie să-i venim negreșit de hac. Dar nu numai atâta, trebuie să-i învățăm să fie unul către altul cu bună-voire, cu frăție și cu politețe. Când vor vedeă ei, că acestea le aduc stimă, iubire și onoare și că print'asta ei nu pierd nici-unul din avantajile lor, vor află mai multă plăcere astfel, decât cu nerușinata lor poftă de-a stăpâni.

2) Plânsetele copiilor, unul împotriva altuia, cari de obicei sunt numai o izbucnire a mâniei care caută ajutor și a dorinței de răzbunare, nu trebuie primite favorabil și nu trebuie băgate în seamă. Fieea lor se slăbește și se moleșește, când le dăm voie să se plângă, iar dacă au uneori să îndure rezistență sau durere din partea altuia — afară de cazul când ei privesc asta ca un lucru extraordinar și de nesuferit — nu le strică nimic dacă învață s'o rabde și astfel să se oțelească de timpuriu. Dar dacă tu nu dai atențiune plângerii celui ce-ți vine cu jalba, ai grijă totuș să domolești obrăznicia și răutatea celui ce atacă. Dacă însuși ai observat faptul, dojenește pe cel vinovat în fața celui nedreptățit, iar dacă plângerea se raportează la ceva ce are pentru tine o valoare mai târziu, dojenește pe insultător între patru ochi, așa ca insultatul să nu știe nimic, și fă-l să meargă la acesta ca să ceară iertare și să-i dea satisfacție. Când asta se întâmplă așa cași când i-ar fi cerut iertare din propria-i inițiativă, aceasta are să o facă cu atâta mai voios, iar celălalt o să-l ierte cu atâta mai prietenos, și astfel se întărește

iubirea între ei și curtenia devine obicei între copiii tăi.

80. 1) Ce privește pofta de-a avea și de a posedă anumite lucruri, învață-i să renunțe ușor și de bunăvoie la ceiace au, în favorul prietenilor lor, și lasă-i să afle prin experiență că totdeauna cel mai darnic posedă mai mult (și pe deasupra și stimă și laudă) și încurând ei vor învăța să puie în practică dărnicia ¹⁾. Eu cred că aceasta ar face să fie frații cu mult mai iubitori și mai prietenoși între dânșii și, prin urmare, și către alții, cum nu i-ar putea face nici douăzeci de regule asupra buneii cuviințe regule cu cari de obicei chinuim și zăpăcim copiii. Lăcomia și pofta de-a avea în posesiunea și în puterea noastră mai mult decât ne trebuie, asta e rădăcina tuturor relélor și deaceia trebuie plivită cu îngrijire și de timpuriu, ca să sădim în loc tocmai însușirea contrară, zelul de a împărți cu alții. Aceasta trebuie s'o promovăm prin laude și răsplătiri, și să purtăm grije neconținut ca el să nu piardă nimic prin dărnicia lui. Caută ca toate exemplele de libertate, pe care le dă, să-și afle rebonificarea totdeauna și anume cu dobânzi ²⁾, și fă-l să simtă limpede că bunătatea, pe care o arată față cu alții, nu este pentru el o proastă economie, ci are ca urmare o replică: prietenia atât din partea primitorului, cât și dintr'a-

1) Rousseau (Emil II, § 104) însă combate, din motive practice și etice, acest lucru. Obișnuința dupăcum o dorește Locke, ar pieri în scurtă vreme, dacă cel darnic n'ar fi despăgubit, și apoi «trebuie să avem mai mult în vedere dărnicia sufletului, nu a mâinilor».

2) Aici e răul pe care-l combate Rousseau. Dacă dăm îndărăt copilului ceiace dă și încă cu dobânzi, atunci el va face negustorie, fiind darnic numai de dragul dobânzilor, și va speculă «virtutea» (Vezi punctul 2).

celor ce l-au văzut. Fă între copii o luptă de întrecere în sensul acesta, și dacă într'acest chip ai făcut pe copii prin îndelungată deprindere să le vie ușor a împărți ce au, atunci liberalitatea va deveni într'înșii un obicei înrădăcinat, și ei vor afla o plăcere și o onoare în faptul că sunt buni, darnici și îndatoritori față de alții.

2) Dacă liberalitatea trebuie promovată, bagă bine de seamă ca nu cumvâ copiii să depășească regulile onestității, și dacă o fac asta, trage-i la răspundere și, când ai destul temei, pune-i cu asprime la locul lor.

3) Fiindcă primele noastre acțiuni sunt determinate mai mult de egoism decât de rațiune și de chibzuială¹⁾, nu e de mirat, că într'asta copiii sunt foarte aplecați de a depăși dreapta măsură a dreptului și a nedreptului, deoarece acea măsură este în sufletul nostru un product al unei minți mai coapte și a unei judecăți serioase. Deaceia cu cât ei sunt mai aplecați de a greși, cu atâta să-i avem în mai atentă supraveghiere, ca să observăm și să dojenim orice păcătuire, fie cât de puținică, împotriva acestei mari virtuți sociale, și anume în lucrurile de puțină valoare și importanță, atât spre a le limpezi necunoștința cât și spre a abate dela ei obișnuitele rele. Pentrucă acestea cresc când nu le bagi în seamă, din mici începuturi cu ace și sămburi de cireșe, până la înșelătorii însemnate, spre a ter-

1) Tot așa își începe și Rousseau (Emil II § 82) capitolul în care vrea să arate clar noțiunea proprietății, care, după el, începe la copil foarte de timpuriu. Rousseau reproduce aproape cuvintele lui Locke, însă capitolul e în parte în contra lui Locke.

mină cu o adevărată și încarnată neomenie. Prima aplecare spre orice soi de neonestitate trebuie înăbușită de cum s'arată, și anume așa că părinții și institutorul vor arăta mirare și scârbă de cele făcute. Dar devremece ei nu pot pricepe încă limpede ce este neonestitatea, fiindcă nu înțeleg deslușit ce este proprietatea și cum ajung oamenii singurateci la ea, deaceia cel mai sigur drum de a le păzi onestitatea este de a pune de timpuriu temelie în liberalitate și în dărnicia de a împărți cu alții ceia ce au. Asta pot s'o învețe foarte devreme, înainte de a fi așa de departe cu graiul și cu mintea încât să poată avea noțiuni precise despre proprietate, și înainte de a ști prin ce drept special le aparține numai lor un lucru cu excluderea altora. Și, mai departe, fiindcă ei rar posedă ceva afară de darurile primite dela părinți, dintru început i-am putea învăța să nu primească nimic și să nu păstreze nimic ce nu li s'a dat din partea lor. Dupăce, mai târziu, priceperea lor se desvoltă, putem să le explicăm alte reguli și cazuri de onestitate și să le întipărim în minte ce însemnează al meu și al tău. De se va ivi un caz de neonestitate, săvârșit nu din greșală, ci din perversitatea voinții, atunci trebuie să aplicăm mijloace mai drastice, dacă vedem că o dojană blândă și o rușinare nu îndreptează această pornire lacomă. În cazul acesta, tatăl ori educatorul n'are decât să le ia și să ție la dânsul lucrurile pe cari ei le prețuesc și le consideră ca proprietatea lor, sau să puie pe altcineva să le ia lucrurile, și prin procedeul acesta să-i facă să simtă ce puțin avantajiu vor avea când inșiși ei posedă într'un chip neonest, ceia ce este proprie-

tatea altuia, câtă vreme pe lume sunt mai mulți oameni și mai tari decât ei. Dacă însă le insuflăm de timpuriu și cu mare grijă o scârbă nepotolită pentru acest viciu rușinos, — ceiace după părerea mea ușor se poate face — atunci am găsit adevăratul și potrivit mijloc de a preveni viciul acesta, și am găsit o mai bună pază împotriva neonestității, decât toate explicările ce le-am putea da din punctul de vedere al interesului; pentru că obișnuințele lucrează mai statornic și mai lezne decât rațiunea pe care tocmai atunci când avem mai mare nevoie de ea rar o întrebăm de sfat și mai rar îi dăm ascultare.

81. 1) Plânsul este un defect care nu trebuie suferit la copii, nu numai din cauza sgomotului neplăcut și necuviincios cu care umplu casa, ci și pentru motive mai însemnate cari privesc de-a dreptul formarea sufletului; iar aceasta trebuie să ne fie ținta în educațiune.

2) Plânsul lor e de două feluri, ori încăpățânat și poruncitor, ori tânguitor și urlat.

Foarte adeseori plânsul lor e numai o luptă pentru dominațiune și o declarație pe față a încăpățânării și a „suirii în cap“. Când n'au puterea să-și impue voința, ei vreau să-și susție dreptul și pretențiunile prin țipet și suspine. Aceasta este o continuare manifestă a pretențiilor lor și un fel de protestare împotriva împilării și a nedreptății aceluia cari le refuză ceiace și-au pus în cap să aibă.

82. Uneori plânsul le este efectul durerii sau al supărării, și deci o exprimare a unui chin.

Când observăm cu atențiune aceste două feluri de plâns, le putem lesne deosebii după mutra

lor, după priviri și gesturi, dar mai ales după tonul șhieretului lor. Însă niciunul din două nu trebuie suferit, cu atât mai puțin încurajat.

Nu trebuie să le suferim cu nici un preț plânsul încăpățânat și îndărătnic, fiindcă asta este numai un alt chip de-a le linguși dorințele și de-a le întări acele patimi, a căror stârpire este datoria noastră cea mai de căpetenie. Dacă plânsul acesta are loc, după cum se întâmplă des, după o corecțiune, atunci el nimicește toate efectele bune ale acesteia: pentrucă orice corecțiune, după care copilul stăruiește în rezistența-i declarată, nu servește decât a-l corupe și mai mult. Orice poruncă și orice pedeapsă s'ar da copilului, ea va fi fals aplicată și nefolositoare, câtă vreme ea nu-i va stăpâni voința și nu-i va face firea mlădioasă și ascultătoare la cele ce mintea părinților lui îl sfătuește să facă și astfel îl pregătește să asculte în viitor de cele ce însăși mintea lui îi le va dicta mai târziu. Dacă însă, în vr'un oarecare caz când nu li s'a făcut pe voie, le permitem să se depărteze țipând, ei se întăresc numai în dorința lor și păstrează reaua dispoziție ca o protestare a drepturilor lor și cu hotărîrea de a-și satisface pornirea la cea dintâi ocaziune. Aceasta e, apoi, alt temei împotriva întrebunțării prea dese a bătaii: căci, dacă am ajuns odată până la acest extrem mijloc, atunci n'ajunge numai să-i batem și să-i palmuim, ci trebuie să continuăm cu bătaia atâta vreme până ce vedem, că firea lor s'a domolit și că ei se supun corecțiunii cu supunere și cu răbdare. Asta se poate mai bine cunoaște după țipătul lor și după încetarea cu țipătul la porunca ta.

Fără de acestea bătaia copilului nu este decât o tiranie pătimasă exercitată asupra lui; și e adevărată brutalitate și nu o corecțiune, când le producem dureri corporale fără să le aducem niciun fel de bine sufletului.

Dacă vei pedepsi așa în orice caz, fără patimă, fără mânie și cu toate astea cu efect, fără să îngrămădești cu furie loviturile, ci aplicându-le rar și cu sfaturi înțelepte printre ele și observând efectul pedepsei și oprindu-te în răstimpuri, și dacă el prin aceasta va deveni supus, ascultător și va arăta căință: atunci rar va mai fi nevoie de a doua bătaie, căci el deacum se va purta să nu mai facă greșeala. Pedeapsa dată într'acest chip n'ar fi pierdută, fiindcă ar fi fost prea puțină și deci fără efect; ea însă, de altă parte, n'ar întrece niciodată măsura, dacă am conțeni cu bătaia de îndatăce am vedeà că pedeapsa a ajuns la suflet și l-a îndreptat. Cu toate că dojana și corecțiunea corporală trebuie să fie totdeauna, pecăt e cu puțință, cât de puțină, în aprinderea mâniei totuș pedeapsa aplicată rar observă măsura, și deobicei e mai mare decât ar fi trebuit să fie, deși ea se dovedește c'a fost mai slabă decât ar fi fost deajuns.

83. 2). Mulți copii au pornirea să plângă la orice durere cât de mică pe care-o simt, și să se vaete și să urle la cel mai mic neajuns ce-l întâmpină. De asta scapă puțini copii; pentrucă este firescul chip de a-și manifesta suferințele sau trebuințele, câtă vreme nu pot vorbi. Inșă mila, pe care ne credem datori s'o avem cu această vârstă fragedă, întărește în ei, în chip nebunesc, aplicarea aceasta și o țin viie multă vreme dupăce ei

au început să vorbească. Eu cred că e o datorie a acelor ce îngrijesc de copii să aibă milă de ei ori de câte ori sufer ceva; nu conced însă să le-o arate prin compătimire. Să le ajute și să-i ușureze, cât pot și cum pot, însă deodată cu asta să nu se văicăreze pentru ei. Aceasta are urmarea că sufletul lor se moleșește și se simte deprimat la cele mai mici suferințe pe cari au se le îndure, și prin asta ele pătrund mai adânc acolo unde există numai sentimente și pricinuesc acolo rane mai mari decât s'ar întâmpla de altminteri. Copiii trebuie înăspriți împotriva oricăror suferințe, mai ales ale celor corporale, și să nu cunoască nici o sensibilitate afară de cele care pornesc din rușine sinceră și dintr'un vior sentiment pentru bunul renume. Multele neplăceri, cărora e expusă viața noastră, cer să nu fim prea sensibili la orice neajuns cât de mic. Lucrurile care nu absorb simțul nostru, ne lasă numai o slabă impresiune și ne produc numai puțină durere. Numai spiritele vieții noastre, când sufăr, ne dau durere și ne-o sporesc. Această tărie și nesimțire a sufletului este cea mai bună armă pe care o putem avea împotriva relelor zilnice și a întâmplărilor vieții, și fiindcă aceasta este o constituțiune a sufletului pe care trebuie să ne-o câștigăm mai mult prin exercițiu și obișnuință decât prin orice altfel de mijloc, deaceia exercitarea ei trebuie să înceapă de timpuriu, și fericit este acela care și-a câștigat-o de timpuriu. Și precum nu știu nimic, dintre câte cunosc eu, ce-ar putea promova această moliciune a sufletului decât plânsul, tot așa, pe cealaltă parte, nimic nu știu ce o poate abate și oprî mai cu folos decât abținerea dela acest soi de plâns

văetător. La micile neplăceri ce le sufăr prin isbire sau cădere nu trebuie să-i compătîmim deloc pentru căderea lor, ci să le poruncim să mai facă odată ce-au făcut; făcând abstracție de faptul că prin asta ei încetează plânsul, mijlocul acesta e cu mult mai bun decât muștrările sau compătîmirile. Dar, orice rău li s'ar fi întâmplat, trebuie să-i oprim de-a mai sbieră: aceasta le dă pentru moment mai multă liniște și ușurare, iar pentru viitor îi oțelește.

84. Cel dintâi fel de plâns cere asprime, dacă voim să-l liniștim; iar dacă nu-i ajunge o privire ori o poruncă hotărâtă, trebuie să luăm nuiava, fiindcă el pornește din mândrie, încăpățănare și îndărătnicie, deci voința în care zace greșeala, trebuie numai decât s'o umilim și s'o silim a se supune, printr'o asprime câtă ajunge spre a o umili. Dar al doilea fel de plâns, fiindcă de obicei e un eflux al unui suflet molatec, deci are o cauză cu totul împotriva plânsului încăpățânat, trebuie să-l tratăm cu multă blândețe. Poate că metoda cel mai potrivit ar fi înduplecarea prin vorbe, ori abaterea gândurilor într'altă parte, ori zeflemisirea stării în care se află copilul; dar într'aceste cazuri trebuie să avem în vedere împrejurările și temperamentul copilului. Nu pot să dau în punctul acesta regule precise și neschimbătoare; lucrul trebuie lăsat la buna chibzuială a părinților ori a educatorului. Dar pot spune ca principiu, că și acestui plâns trebuie să-i punem stavilă și că tatăl, prin autoritatea sa, trebuie să-l liniștească, prin priviri sau vorbe cărora le dă un grad mai mic ori mai mare de asprime, dupăcum copilul e de vârstă mai înaintată ori de-o fire

mai sănătoasă. Dar în orice caz ajunge dacă văetările au încetat și neliniștea a fost înlăturată.

85. Lașitatea și inimoșia sunt foarte deaproape înrudite cu însușirile sufletești mai sus descrise, așa că nu e nepotrivit să le amintim aici. Frica e o patimă care, condusă bine, își are foloasele ei. Cu toate că instinctul de conservare nu încetează de-a ne-o țineă trează și activă mereu, totuș pe partea inimoșiei poate să fie un prisos, fiindcă temeritatea și nepăsarea de pericol e tot așa de nebunesc lucru ca și tremurătura și tresărirea la apropierea celui mai mic rău. Frica ni s'a dat ca un înștiințător, spre a ne ageri înge-niozitatea și de-a ne țineă mereu trezi și pe pază de apropierea răului. De altă parte, a nu purtă nici o grijă de răul ce te amenință, a nu judecà adevărata mărime a pericolului, ci a te prăvăli fără nici o considerațiune într'însul, fie ce-o fi, și fără să judeci ce folos și ce urmări va aveà fapta ta: asta nu este hotărârea bărbătească a unei făpturi inteligente, ci o furie de animal. Cine are copii cu temperamentul acesta, n'are decât să le agite puțin mintea, și instinctul conservării de sine o să-i facă încu-rând să se domolească, dacă cumvâ — ceiace se întâmplă deobicei — altă patimă oarecare nu-i duce fără nici o precauțiune și judecată în prăpastie. Frica de rău este așa de naturală ne-amului omenesc, încât nimeni, după cum mi se pare, nu pōate să n'o aibă de fel, pentrucă frica nu este altcevă decât o stare neprielnică în urma prevederii unui lucru neplăcut nouă care se apropie. Deci, dacă vr'unul s'aruncă nebunește în pericol, putem spune că asta se întâmplă sub con-

ducerea neștiinței ¹⁾ sau sub stăpânirea unei patimi mai poruncitoare, pentru că nimeni nu-și este sie-și așa de mare dușman încât să intre de bunăvoie pe terenul răului și să fugă după pericole numai așa de dragul lor. Așa dar, dacă vanitatea ori lăudăroșia ori temeritatea subjugă frica băiatului și-l fac să n'asculte de sfaturile ei, atunci prin mijloace potrivite trebuie să domolim acele porniri, așa că judecata să-i mai potolească fierbințeala băiatului și să-l aducă în fire și să vadă că fapta lui nu merită atâta cutezare oarbă. Dar fiindcă băeții nu se fac adeseori vinovați de greșala aceasta, deaceia nu voi mai intra în amănunte asupra tratamentului ei. Slăbia sufletului este un defect cu mult mai des și cere deci mai multă atențiune.

2) Vitejia este scutul și sprijinul celorlalte virtuți; fără curaj niciun om nu poate ținea cu statornicie la datoriile sale și nici nu poate să aibă caracterul unui bărbat adevărat vrednic.

3) Curajul care ne face să biruim relele ce le simțim și pericolele ce ne amenință, este de mare folos într'o viață ca a noastră, în care suntem expuși la furtuni de toate părțile, și deaceia e foarte bine să ne înarmăm copiii cu această armă cât de timpuriu putem. Eu conced, că într'asta joacă mare rol dispozițiile naturale ale copilului; dar chiar și unde lipsesc acestea și inima este slabă și timidă, tot putem printr'un tratament corect să-i câștigăm copilului o bărbăție mai mare. Ce e de făcut ca să ferim sufletul copilului de-a se slăbi prin timida sfiiciune, ce i-o însuflăm în

1) «Conducerea neștiinței» zice Locke (adică unde mintea n'are niciun rol), tot așa cum într'alte locuri vorbește de conducerea științei.

anii tineri, și prin propria-i tânguire la orice suferință cât de mică, astea le-am spus mai înainte; cum trebuie să le înăsprim firea și să le ridicăm curajul, când îi vedem prea expuși fricei, asta o s'o judecăm mai departe.

4) Eu înțeleg adevărata vitejie așa, că bărbatul să fie într'o liniștită posesiune a sa însăși și să-și facă neclintit datoria, ori și ce rău l-ar strâmtorâ și orice pericol i-ar închide drumul. Inșă până la atâta ajung așa de puțini bărbați, încât nu putem s'o așteptăm dela copii. Inșă totuș se poate face ceva; o conducere înțeleaptă îi poate duce mai departe decât am așteptă, pe calea progresului.

5) Poate că tocmai neglijarea acestei conduceri înțelepte a copiilor, până când sunt tineri, este cauza că există așa de puțini oameni cari să poseadă această virtute pe deplin. Eu n'aș spune-o asta în mijlocul unei națiuni care din firea ei este vitează ¹⁾, dacă aș fi de părerea că adevărata vitejie nu cere alta decât curaj în câmp și dispreț de viață în fata dușmanului. Negreșit, aceste două nu sunt părțile cele mai slabe ale vitejiei și nici nu li se pot refuză laurii și onorurile cari pe dreptul s'au dat totdeauna vitejilor pieriți pentru patria lor. Inșă nu e asta totul. Pe noi ne amenință pericole și dintr'alte părți, nu numai depe câmpul de luptă; și, deși moartea este regele spaimelor, totuș durerea, nefericirea și

1) Când a scris § 40 (intercalat mai târziu la ed. II) Locke era de altă părere! Aici națiunea (engleză) e vitează — la anul 1693 când iese prima ediție a cărții — iar la a doua ediție Locke se tânguește de vitejia națiunii, după înfrângerile flotei engleze la Lagos!

mizeria au și ele o înfățișare înspăimântătoare care poate să scoată din fire pe cei mai mulți oameni pe care îi amenință, și sunt destui oameni cărora nu le pasă nimic de moarte și totuș de groaza altor lucruri tremură până în măduva oaselor. Adevărata vitejie e înarmată pentru orice soi de pericol, și stă neclintită, ori și ce rău ar amenința-o. Eu nu înțeleg, că stă neclintită ca și când n'ar ști de nicio frică. Unde se arată pericolul, numai idiotul poate sta fără îngrijorare; unde e pericol trebuie să fie și conștiința că ești în pericol, și trebuie să fie acolo și frica, atâta de multă încât să ne ție deștepți și să ne ațâțe precauțiunea, ingeniositatea și puterea noastră de a făptui, fără însă de a turburâ liniștita întrebuintare a minții, și fără de a împiedecă săvârșirea acelor pe cari mintea ni le spune.

6) Primul pas pentru câștigarea acestei țării nobile și bărbătești este, dupăcum am arătat, să ne ferim copiii cu multă grijă de ori și ce înspăimântare, până sunt mici. Să nu permitem să fie înspăimântați cu vorbe și cu povești, și nici să nu-i surprindă obiecte de spaimă. Acestea s'gudue adeseaori sufletul și-l desconcentrează, așa că el nu se mai poate reculege niciodată, ci toată viața se zăpăcește și se uluește la cea dintâi presimțire sau aparițiune a unei știu-eu-ce închipuiri înfricoșetoare; trupul se enervează, sufletul se turburâ și omul nu mai este ce a fost, sau nu mai e capabil de nici o acțiune liberă și cuminte.

O fi asta urmarea unei mișcări, devenită obișnuință, a părții inteligente a sufletului, care a fost produsă într'însul prin cea dintâi impresiune puternică, ori va fi vr'o urmare a constituțiunii

noastre schimbate în cine știe ce mod neexplicabil : atâta știu, că lucrul este așa. Pretutindeni poți află exemple de oameni cari în spiritul lor fricos au purtat viața întreagă efectele unei spaima care a dat peste ei în tinerețe. Deaceia, pecăt putem, să ne păzim și copiii.

7) Al doilea pas este, să obișnuim cu încetul copiii cu lucrurile acelea de care se tem ei mai tare. Însă aici trebuie să fim cu mare precauțiune, ca să nu procedăm prea în pripă și să nu încercăm tratamentul prea devreme, și astfel în loc să vindecăm să nu facem răul și mai cumplit. Câtă vreme copiii sunt purtați în brațe, nu este lesne să-i ținem departe de obiectele cari i-ar înspăimânta; iar pânăce încep a vorbi și a pricepe ce le spui, ei nu sunt încă în stare de a judecă și de a se convinge, căci acestea sunt mijloacele pe cari le întrebuițăm spre a-i face să înțeleagă că nu e nimic rău în lucrurile acelea de spaimă cu cari voim să-i facem prieteni și deaceia le aducem pe încetul tot mai aproape de ei. Din cauza asta deci, rar e nevoie să întrebuițăm cu ei acest procedeu, pânăce încep să vorbească și să umble. Dacă totuș s'ar întâmplă că lor să le fie frică de vr'un obiect pe care nu-l putem depărtă lesne din ochii lor, și dacă am vedeă că ei dau semne de spaimă ori de câte ori văd obiectul, atunci trebuie să întrebuițăm toate mijloacele de a le domoli spaima prin abaterea gândurilor într'altă parte și prin amestecarea aparițiunilor plăcute și dragi lor, pânăce obiectul o să le devie cunoscut și n'o să le mai producă frică.

8) Se poate observă, cred eu, că decurând născuții copii sunt cu totul indiferenți față de ori-

șice obiect pe care-l văd — afară de cazul când acestea le supără ochii—și că ei n'au mai multă frică de un arap ori de un leu decât au de o pisică ori de propria lor doică. Ce este deci cauza că mai târziu anumite amestecături de forme și de colori le produc spaimă? Nimic decât teama unui rău care se ivește deodată cu acele obiecte. Dacă un copil ar fi alăptat în fiecare zi de altă doică, așa presupun eu, el într'a șasea lună a veștii sale nu s'ar speria de schimbarea fețelor omenești mai mult decât într'al șasezecelea an. Motivul pentru care el nu vrea să fie luat în brațe de un străin, este acesta: fiindcă este obișnuit. să fie tratat prietenește și să primească mâncare numai dela o persoană sau două dintre cele ce-l înconjoară, el, de câte ori ajunge în brațele unui străin, se teme că acesta îi va răpi pe omul care-i dă hrana și mulțumirea și care îngrijește în fiecă clipă de deseale sale trebuințe, și de aici pornește frica lui de câte ori e doica departe de el.

9) Noi, din natura noastră, ne temem numai de durere și de pierderea celor ce ne fac plăcere. Fiindcă acestea nu sunt legate de nici o formă, nicio culoare și nicio mărime a obiectelor văzute, deaceia nu ne speriem de niciunul dintre aceste obiecte, câtă vreme ori n'am suferit durere din partea lor, ori n'am sădit în noi experiența că ele ne pot face rău. Plăcuta strălucire și scânteierea flacării și a focului farmecă așa de mult pe copii, încât ei la început au meru dorința de a le avea în mână, dar dupăce experiența repetată i-a convins, prin durerea cu totul deosebită ce le-a cauzat-o focul, cât de răutăcios

și de tiran este acesta, ei încep să se teamă de el, și nu-l mai ating și se feresc de dânsul. Acesta fiind deci temeiul fricei, nu este greu să cunoaștem care este ocaziunea ce o naște și cum trebuie tratată spaima când s'a produs în noi printr'o eroare. Copilul tău țipă și fuge îngrozit la vederea unei broaște ¹⁾: s'o prindă atunci cinevâ și s'o așeze liniștit în oarecare apropiere de copil. Obișnuște-l dintâi s'o privească, iar când s'a obișnuit s'o vadă, apropie-l de ea ca s'o vadă cum sare, pune-l apoi s'o atingă, în vreme ce altul o ține strâns în mână, și așa mai departe, pânăce ajunge ca el s'o ție în mână tot așa de fără frică, precum ar țineă un fluture ori o vrabie. Intr'acest chip poți înlătură ori și ce altă spaimă nemotivată, numai trebuie să băgăm de seamă să nu procedăm prea în pripă și să nu silim pe copil la un grad mai înalt de încredere până când n'am întărit cu totul pe cel dinaintea lui. Astfel trebuie să educăm pe tânărul soldat pentru lupta vieții, purtând mereu grija să nu-i prezentăm ca periculoase mai multe lucruri decât sunt ele în realitate; mai departe, să-l apropiem numai pe încetul când vedem că el se sperie de un obiect mai mult decât ar trebui, pânăce în urmă el își scutură cu totul frica, învinge greutățile și iese cu onoare din lupta dusă cu spaimetele. Repetarea mai deasă a succeselor de acest soi îl vor convinge că răul nu e totdeauna așa de sigur și așa de mare precum ni-l arată frica, și că mijlocul de a te feri de el nu este a fugi

1) *Rousseau*, Bmil I, 138, ca să arate cum poți înlătură copilului spaima dă ca exemplu povestea din Iliada a coifului lui Hector.

și a te zăpăci de spaimă, nici a te lăsa îngrozit și în paza Domnului când onoarea sau datoria noastră cere să mergem drept înainte spre spaime.

10) Fiindcă motivul principal al fricei la copii este durerea, mijlocul de a-i întări împotriva spaimei și a pericolului este acesta: să-i obișnuim a-și răbdă în liniște durerea. Acum părinții prea simțitori vor privi aceasta, poate, ca un lucru nenatural față cu copiii lor, și cei mai mulți vor ține că e o nebunie năzuința de-a împacă pe cineva cu simțământul durerii pe care tu însuți i-o faci. Au să zică: «mijlocul tău ar putea, poate, s'aducă copilului ură împotriva celor ce-i pricinuesc durere, niciodată însă el nu va simți durerea ca un bine. E curios metoda ce ni-l propui! Tu nu ne permiți să pedepsim și să batem copilul pentru greșelile lui, dar ne pretinzi să-l chinăm chiar când se poartă bine, numai de dragul chinurii!». Nu mă îndoiesc că se vor ridică obiecțiuni de felul acestora, și mulți vor găsi că eu mă pun în contradicție cu mine însumi sau că am gărgăuni în cap, fiindcă propun acestea. Mărturisesc, că în punctul acesta trebuie să procedăm cu multă precauțiune și deaceia e cu totul explicabil că numai aceia vor primi și vor prețui propunerea mea cari chibzuesc mai adânc și văd lucrurile până la temelie. Eu țin că nu e corect să batem copiii prea mult pentru greșelile lor, pentrucă n'aș vrea ca ei să privească durerea corporală drept cea mai mare pedeapsă, și deaceia aș dori — chiar când se poartă bine — să-l lăsam câteodată să sufere dureri, tot dintr'acelaș motiv, ca să se deprindă a răbdă durerea și să n'o privească drept cel mai mare rău. Cât de

mult poate educația să deprindă pe tineri cu durerea și cu suferința, asta ne-o dovedesc în dejuns exemplele din Sparta; iar cine a ajuns odată așa de departe încât să nu mai ție durerea corporală de cel mai mare rău, sau să nu o ție de un rău de care trebuie să se teamă mai mult decât de toate, acela n'a făcut puțin progres spre virtute. Inșă eu nu sunt așa de nebun ca să propun o educațiune spartană în veacul nostru și într'o țară cu o Constituțiune de stat ca a noastră. Dar afirm, că obișnuința cu încetul a copiilor de-a putea suportă durerea în oarecare măsură, fără de a se îngrozî de ea, ar fi un mijloc bun de a le întări firea și de a le pune temelie curajului și statorniciei în viața de mai târziu.

11) Primul pas spre aceasta este: să nu-i com-pătimim și să nu suferim ca ei înșiși să se com-pătimizească la fiecă durere cât de puțină, pe care o sufer. Dar despre asta am vorbit într'alt loc¹⁾.

12) Mai departe, să-i lăsăm într'adins câteodată să rabde dureri; dar trebuie să băgăm de seamă că asta să se întâmple numai când copilul e în bune dispoziții și să se fi convins de buna intențiune și de prietenoasa purtare a aceluia ce-l bate, pe timpul bătăii. Totodată nu trebuie să existe semne de mânie ori de neplăcere de-o parte, nici de cealaltă parte semne de compătımire și de căință, și durerea pricinuită în niciun caz să nu fie mai mare decât ar putea-o copilul suportă fără de-a se simți ofensat și fără de a înțelege fals bătaia sau s'o privească drept pedeapsă. Eu am văzut — cu o procedare așa progresivă — cum un copil

1) § 83.

după o zdravă bătaie cu nuiua a fugit râzând, cu toate că el vărsă lacrimi la fiecare cuvânt mai aspru, iar o corecțiune printr'o privire mai cruntă a aceleiași persoane el ar fi suportat-o foarte greu¹). Să convingem pe copil printr'o tratare prietenoasă și mereu atentă că'l iubim, și atunci cu încetul îl vom putea obișnui să suporte fără șovăire și fără tânguire un tratament mai simțitor și mai brutal. Asta o putem vedeà zilnic la copii când se joacă împreună. Cu cât vezi o fire mai blândă la fiul tău, cu atât trebuie să cauți ocaziunea de a i-o întări la timpuri potrivite. Arta cea mare stă într'asta, că începi numai cu lucruri foarte puțin dureroase și cu încetul înaintezi, în vreme ce te joci cu el și faci hazuri și vorbești de el în termeni de laudă, iar după ce-ai ajuns odată așa de departe că el vede în lauda ce i-o dai pentru curajul său o despăgubire pentru durerea ce-a răbdat-o, și că își face un fel de mândrie de a putea dovedi astfel de semne ale bărbăției, și că pune cu mult mai presus fala de a fi viteaz și statornic decât păzirea de o durere sau groaza de ea, atunci putem spera că cu timpul și cu ajutorul minții sale ce se întărește mereu vom birui groaza sa și-i vom îndreptă slăbia firii sale. Când va fi apoi mare, trebuie să căutăm a-l încerca în lucruri cu mult mai îndrăsnețe de cum le-ar fi încercat el cu slaba sa fire, și când vom vedeà că el se dă îndărăt cu groază de o faptă, pe care, dacă ar fi avut curajul s'o întreprindă, ar fi trebuit s'o biruiască după presupunerile bine întemeiate, atunci

1) Lucrul acesta nu e de crezut, cel puțin nu e verosimil. Sfântul mijloc al bătăii din senin, spre-a întări firea copilului, nu e uman, nici inteligent și nu cred că ar putea duce la scop.

din capul locului trebuie să-i sărim într'ajutor și, prin rușinare, să-i dăm puțința încetul cu încetul de-a îndrăzni, până ce deprinderea îi va da tot mai multă încredere și cu asta deodată tot mai multă stăpânire de sine-și; însă acestea trebuie răsplătite prin multă laudă și prin buna opinie ce o au alții despre el pentru aceste întreprinderi. Când a dobândit, treptat așa, destulă bărbăție de a nu se lăsa îngrozit prin frica pericolului să facă aceiace trebuie să facă; și când frica, la întâmplări neprevăzute și care te pun pe gânduri, nu-i zăpăcește spiritul, și nu-i produce tremurătură și nu-l slăbește așa încât să fie incapabil de a făptui și, deci, s'o rupă la fugă: atunci el are curajul unei făpturi inteligente. O astfel de oțelire trebuie să ne trudem s'o câștigăm băeților prin obișnuință și deprindere, ori de câte ori ni se dă ocaziunea potrivită de-a le-o câștiga.

86. Adeseori am observat la copii un lucru: când le cade în mână cumvâ vr'un biet animal, ei sunt foarte aplecați să-l chinuiască. Paseri, fluturi și alte biete animale ce le pot prinde, le chinuesc adeseori și le schingiuesc în chip barbar, ba, după aparență, cu oarecare plăcere. Trebuie deci să fim atenți și dacă vedem că au aplecare spre cruzimea aceasta să-i povățuim a trată tocmai dimpotrivă animalele. Pentrucă obișnuința de a chinuî și de a ucide animalele le înăsprește încetul cu încetul firea și față de oameni; și cine află plăcere în suferința și nimicirea animalelor mai mici, acela n'o să fie aplecat spre blândețe și adevărată compătimire nici către semenii săi. Pe asta se întemeiază și obiceiul nostru de a exclude pe măcelari dela curțile cu jurați, cari au de a

hotărî asupra vieții și morții¹⁾. Copiii, din capul locului, trebuie obișnuiți să aibă scârbă de uciderea sau de chinuirea oricărei ființe vii, și trebuie să-i învățăm să nu o schilodească și să nu o nimicească, dacă nu se întâmplă cumvâ pentru ținerea în viață și pentru binele unei alte făpturi mai superioare. Și într'adevăr dacă toți ar avea convingerea de a conserva omenirea, precum e în realitate datorită ori și cui, fiindcă e temeiul adevărat al ordinii în religie, politică și morală, atunci lumea ar fi cu mult mai liniștită și mai bună decum este. Dar ca să mă întorc la chestiunea mea, eu nu pot decât să recomand blândețea și înțelepciunea unei mame cunoscute mie, care avea obiceiul să procure fetițelor ei totdeauna ori câini, ori veverițe, ori paseri și alte lucruri de soiul acestora cari fac bucuria fetelor tinere; însă după ce le aveau, fetițele trebuiau să le ție bine și, în toate împrejurările, să poarte mare grijă de ele, ca să nu le lipsească nimic și să nu fie chinuite. Căci, dacă erau neglijente în purtarea lor de grijă, asta li se luă drept mare greșală care avea ca urmare pierderea lucrului ce-l posedau, sau pentru care erau în tot cazul certate cu siguranță. Prin asta ele s'au deprins de timpuriu cu bunătatea de inimă și cu purtarea de grijă. Și într'adevăr, și oamenii ar trebui obișnuiți din leagăn a fi plini de milă față cu ființele simțitoare și să nu chinuiască și să nu nimicească absolut nimic.

2) Eu cred că plăcerea asta ce o au ei de a

1) Faptul acesta ar fi într'adevăr frumos și înțelept. Inșă el a existat, pe semne, numai în desideratele lui Locke, pentrucă obiceiul nu există în Anglia și, după actele parlamentului, nici n'a existat vr'odată.

pricinui stricăciune (iar cu asta înțeleg eu stricarea fără niciun scop a unui lucru, dar mai ales plăcerea ce o află ei de a produce durere oricărei ființe capabile de a simți durerea) nu este altcevă decât o pornire înșușită de din-afară, o obișnuință răsărită din experiență și din contactul zilnic. Noi învățăm copiii să bată, și râdem când ei fac vr'o stricăciune altuia sau când văd că au produs o durere, și exemplul rău al tuturor celor ce-i înconjoară le întărește răul acesta. Istoria universală nu ne povestește aproape nimic altcevă decât rășboaie și ucideri; iar gloria și onoarea ce li se atribue cuceritorilor — cari de mai multe ori nu sunt altcevă decât călăii cei mari ai omenirii — duc și mai mult în rătăcire tineretul, pentrucă el, prin consecință, ține măcelărirea oamenilor drept chiemarea cea mai glorioasă și virtutea cea mai onorabilă a omenirii. Astfel pas cu pas se sădește în noi o cruzime naturală; și ceiace e într'adevăr scârba omenirii, nouă ne devine prin deprindere un lucru familiar și recomandabil, fiindcă ni s'arată a fi onoare. Așă se face că prin tradiție și prin prejudițiu noi găsim o plăcere în ceiace nici nu este prin sine însăși și nici nu poate să fie o plăcere. Trebuie deci să fim cu luare aminte la lucrul acesta și să ne luptăm împotriva lui, spre a sădî în locu-i sentimentele opuse și mai naturale ale bunătății și ale milei, însă bineînțeles, totdeauna cu acelaș procedeu treptat pe care îl întrebuițăm și la combaterea celorlalte două efecte mai sus arătate. Poate că nu e rău să mai adaog aici un avertisment, anume: micile stricăciuni și întâmplări cari se produc în joc prin nebăgare de seamă și prin neștiință (și pe cari nu le poți privi ca ne-

fericiri ori nu le iei în seamă ca pagube, chiar dacă uneori ar produce vr'un rău mai însemnat nu trebuie pedepsite deloc sau cel puțin foarte blând. Pentrucă, după a mea socotință, nu pot accentuă destul de des, că în pedepsirea unei greșeli, ori care ar fi ea și orice urmări ar avea, trebuie să avem în vedere numai izvorul din care a pornit și ce obișnuință ar putea aduce cu sine; numai după aceste două să se orienteze corecțiunea, și deci, copilul să nu sufere pedepse pentru nici un fel de rău care s'a produs prin neatențiunea sa în joc. Greșelile ce trebuie înlăturate zac în suflet; dar dacă ele sunt de așa fel că ori le poate vindecă bătrânețea, ori că ele n'aduc după sine obișnuințe rele, atunci trebuie să trecem fără nici un fel de pedeapsă peste acțiunile momentane¹⁾, oricât de neplăcute urmări ar avea făptuirea lor.

87. Alt mijloc de a însuflă sentimente umane și de a le țineă vii în tineri, ar fi acesta: să-i deprindem a se purtă omenește, și cu vorba și cu fapta, cu cei inferiori lor, cu oamenii din popor, mai ales cu servitorii. E o observare de toate zilele, că fiii familiilor mai de sus tratează servitorii din casă cu vorbe obrasnice, cu porecle desprețuitoare și într'un ton cu totul poruncitor, cași când ar fi o specie de oameni cu totul inferioară lor. Acum, ori că răul exemplu al poziții privilegiate a familii lor, ori că vanitatea naturală le însuflă asemenea trufie, ea trebuie în orice caz stârpită și copiii feriți de ea, iar

1) Adică întâmplătoare. Locke vrea să pedepsim numai greșelile făcute cu voință și știință, nu și cele întâmplătoare.

în locul ei să punem o purtare blândă, cuviincioasă și iubitoare de oameni față cu clasele mai de jos. Printr'asta ei nu pierd nimic din poziția lor mai înaltă, dimpotrivă le sporește vaza și li se înalță distincțiunea, iar servitorii își fac serviciul mai cu plăcere și mai veseli, când nu se simt îmboldiți la asta numai prin sentimentul că soarta vitregă i-a așezat jos de tot sub alții la picioarele stăpânilor lor. Nu trebuie să suferim, ca fiii noștri, sub pretextul situațiunii exterioare, să piardă adevărata apreciere a naturii omenești. Cu cât sunt mai bogați, cu atâta să-i învățăm a fi mai prietenoși, cu atâta mai milostivi și mai blânzi cu aceia dintre frații lor cari stau mai jos decât ei și au avut o parte mai mizeră de viață. Dacă permitem ca ei, încă din leagăn să trateze oamenii rău și brutal, numai fiindcă ei cred că după situația materială a tatălui lor ar avea puținică putere asupra lor, aceasta în cel mai bun caz e o neomenie; dar dacă nesocotim aceasta într'adins, atunci trufia lor naturală va degenera într'o desprețuire devenită obicei, și care se va sfârși probabil în tiranizare și barbarie.

88. Curiozitatea la copiii (despre care tocmai avui ocaziune să vorbesc mai sus¹⁾ este numai o plăcere de a ști, și deaceia trebuie promovată în ei nu numai ca un semn bun, ci și ca instrumentul cel mai prețios cu care ne-a înarmat natura spre a înlătură neștiința aceia cu care venim pe lume și care — fără de acest neobosit duh al

1) În original: „... să vorbeac în § 103“; o greșeală a lui Loke; a vorbit în § 107 (în traducerea noastră § 78).

învăţării — ne-ar lăsa să fim nişte creaturi tâmpite şi neutilizabile. Mijloacele de-a o promovă şi de-a o ţineă activă şi trează în copii, sunt după părerea mea următoarele:

1) Când pune copilul vr'o întrebare, să nu i-o respingem şi să nu-l descurajăm, nici să nu suferim ca să rădă de el cei de faţă, ci să-i răspundem la toate, iar subiectul pe care ar dori să-l ştie, să i-l explicăm aşă ca să-i devie priceput dupăcum corespunde cunoştinţelor lui de înţelegere. Dar să nu-i zăpăciţi mintea cu explicaţii şi cu noţiuni pe cari nu le poate pricepe, nici cu multe de toate şi dela răsărit şi dela apus, cari nu stau în niciun raport cu scopul momentan al copilului. Să băgaţi de seamă unde a ţintit spiritul său cu întrebarea, şi nu în ce cuvinte şi-a exprimat-o; şi dupăce l-ai luminat şi l-ai mulţumit, ai să vezi cum ideile lui se largesc şi cum el prin răspunsuri potrivite poate fi dus mult mai departe decât poate ai crezut tu. Pentrucă minţii îi este plăcută cunoştinţa, ca şi ochilor lumina. Copiii află într'asta o plăcere deosebită şi un farmec, mai ales când văd că întrebările lor sunt primite şi că dorinţa lor de a avea cunoştinţe este încurajată şi laudată. Eu nu mă îndoiesc că principalul motiv de ce unii copii se dau la jocuri tembele şi-şi pierd tot timpul cu imbecilităţi zace numai în observarea ce au făcut-o că pofta lor de a şti e nesocotită cu totul şi că întrebărilor lor nu vrea nimeni să le răspundă. Dacă i-am fi tratat cu mai multă atenţiune şi prietenie şi dacă le-am fi răspuns, aşă cum trebuie, spre mulţumirea lor, la întrebările puse, atunci, eu nu mă îndoiesc că ei ar fi găsit mai multă plăcere

de a învăța și de a-și lărgi cunoștințele, fiindcă deodată cu asta ei ar fi avut totdeauna lucruri nouă și variate, de cari tocmai copiii se bucură cu mult mai mult decât a se întoarce veșnic la acelaș joc și aceleași jucării.

89. Pelângă răspunsurile serioase la întrebările lor și învățăturile date asupra lucrurilor — dacă ei le cer acestea — trebuie să mai adăogăm și un deosebit soi de laude. Să potrivești așa ca să vorbești cu ei despre cunoștințe pe cari le posedă într'anumite lucruri alți oameni pe cari ei îi stimează; fiindcă noi toți, încă din leagăn suntem creaturi vanitoase și închipuite, deaceia să le lingușim vanitatea în lucruri cari le sunt priincioase, și să le îmboldim ambițiunea spre lucruri cari vor fi în avantajul lor. Conform acestui principiu vei află că nimic nu împinge pe fratele cel mai bătrân de a pricepe ceiace trebuie să învețe și de a ști, decât faptul că-l pui să fie învățătorul fraților celor mai mici.

90. Precum nu trebuie să ne arătăm disprețuitori față cu întrebările copiilor, tot așa trebuie să băgăm bine de seamă să nu le dăm răspunsuri evazive și intenționat eronate. Ei observă lesne că-i înșelăm și-i tratăm cu dispreț, și învață repede șiretenia tratării ușuratece precum și a prefăcătoriei și a falsității, când bagă de seamă că și alții fac așa cu ei. Nu trebuie niciodată să ne jucăm cu adevărul, și mai puțin atunci când avem de a face cu copiii, căci dacă jucăm cu ei-o comedie, atunci nu numai că-i înșelăm în așteptările lor și-i împiedecăm de a se instrui, dar le corupem și nevinovăția și-i deprindem cu cel mai primejdios viciu. Ei sunt călători deabiă sosiți într'o

tară străină și cu totul necunoscută lor; deaceia trebuie să ne fie pe conștiință să nu-i ducem în rătăcire. Chiar dacă uneori întrebările lor ni se par fără nici o noimă, totuș trebuie să le răspundem serios. Căci dacă nouă, celor care le știm de mult, ni s'ar părea că informațiunile ce le cer nu sunt vrednice de a fi știute, sunt vrednice și de importanță însă pentru ei, ceice sunt absolut fără de cunoștințe. Copiii sunt străini față de tot ce nouă ne este cunoscut, și tot ceice întâlnesc le este dintâi necunoscut cum ne-a fost și nouă: fericiți ceice întâlnesc oameni binevoitori cari le ajută să scape de neștiință.

2) Dacă tu sau eu am trebui să debarcăm în Japonia — așa cum suntem, cu înțelepciunea și cunoștințele noastre de care noi ne închipuim așa de mult, încât tocmai deaceia poate suntem așa de dispuși de a trată cu dispreț întrebările și informațiunile ce ni le cer copiii — dacă am debarcă zic, în Japonia, noi am fi nevoiți negreșit să punem o mie de întrebări cari unui Japonez închipuit și lipsit de idei i s'ar părea foarte nepotrivite și fără noimă, cu toate că pentru noi ar fi foarte de importanță și răspunsurile ne-ar fi foarte trebuincioase, și la urmă am fi veseli că găsim pe unul care ar fi așa de binevoitor și de prevenitor să ne îndestuleze dorința și să ne lumineze neștiința.

3) Când dau de ceva nou, copiii deobicei pun obișnuita întrebare a oricărui străin: Ce-i asta? Și cu asta nu înțeleg alta mai niciodată decât numele lucrului, deci dacă li se spune numele, el e deobicei un răspuns potrivit la întrebarea lor. După asta mai întotdeauna ei întreabă și ce faci cu el? La asta trebuie să răs-

pundem drept și precis: să le arătăm utilitatea aceluia lucru și, după putința înțelegerii lor, să le explicăm felul în care se întrebuintează. Și așa și cu celelalte amănunte, despre cari eventual ar întrebă, și să nu-i îndepărtăm pânăce nu i-am mulțumit în toate câte le-au întreat și le-au putut pricepe, ca astfel prin răspunsurile noastre să-i ducem încet spre alte întrebări. O convorbire ca aceasta n'ar fi nici pentru un om mare tocmai așa de silnică și de lipsită de importanță precum credem noi. Apropourile naturale și naive ale copiilor doritori de a ști, ne scot adeseori la iveală lucruri cari pot da de gândit unui om cugetător. Eu zic mai mult: din întrebările neașteptate ale unui copil poți învăța mai mult decât din palavrele oamenilor cari se pomenesc și ei vorbind unul cu altul, cu idei pe cari le-au împrumutat și cari sunt întru totul ale prejudiciilor educațiunii lor.

91. Poate că uneori e foarte cuminte lucru să le atâțăm dorința de a ști, prin aceia că le arătăm lucruri nouă și curioase, cu intențiunea de a le îmboldi dorul de a cercetă și de a le da ocaziunea a se instrui; și dacă, din întâmplare curiozitatea lor i-ar face să întrebe ceva ce ei nu trebuie să știe, atunci e cu mult mai bine să le spunem limpede că acesta e un lucru pe care lor nu li se cade să-l știe, decât să ne scăpăm de ei cu vr'o înșelare sau cu vr'un răspuns nerod.

92. Limbuția, — care s'arată de multe ori așa de timpuriu, — își ia naștere dintr'un izvor care rar e împreună cu o puternică dispozițiune corporală și deci ea rar se coace spre a deveni o putere spirituală în judecată. Dacă ar fi mai de

dorit ca un copil să fie mai sprinten în vorbire, s'ar găsi pentru asta destule mijloace și drumuri; însă eu cred că un părinte înțelept vrea mai cu drag să-i fie copilul utilizabil și capabil ca bărbat, decât un plăcut vorbitor în societate și o petrecere pentru alții câtă vreme e copil, cu toate că așa putea afirma — spre a cântări și aceasta — că e mai puțină plăcere a asculta pe un copil vorbind plăcut, decât a-l auzi vorbind corect. Deci, după cât ajung puterile de pricepere, să ne străduim a-i încuraja dorința de a ști, pecăt e cu puțință, prin răspunsuri la întrebările lui și prin cultivarea judecății. Dacă judecățile lui sunt cât decăt suportabile, fă să-și aibă pentru ele onoarea și lauda cuvenită; dacă ele însă trec pelângă țintă, pe aici încolo, nu trebuie să râdem de el, ci liniștit să-l abatem pe drumul cel adevărat. Iar dacă dovedește adevărat zel de a judecă asupra lucrurilor pe cari le vede, să porți mare grijă ca nucumvâ oarecine să-i înăbușe această pornire bună ori să nu-l ducă în rătăcire prin sofisme și chițibușerii. Acest zel ne cere cea mai mare grijă și cea mai atentă îngrijire, fiindcă el este cea mai înaltă și mai importantă destoinicie a spiritului nostru, întrucât adevărata cultivare și deprindere a minții noastre este suprema perfecțiune la care poate ajunge un bărbat în viața aceasta.

93. Opus cu totul acestei însușiri a dorinței de a ști este acel tembelism nepăsător care s'arată câte odată la copii, acea lipsă de atențiune în toate lucrurile, un fel de tândăleală chiar și când sunt ocupați. Această dispoziție spre tembelism o țin eu că e una dintre cele mai rele însușiri care s'arată la copii, și totodată cea mai greu de lecuit,

când ea zace în fire. Dar fiindcă în privința aceasta te poți înșelă foarte lesne într'anumite cazuri, de-aceia trebuie să purcedem cu mare grijă spre a ne formă o judecată corectă asupra acestei hoinăreli la învățatură și la lucru, de care învinuim uneori copiii. Deîndatăce un părinte începe să bănuească despre fiul său că ar aveà înclinare spre tembelism, trebuie să-l observe cu grijă, dacă el în toate faptele sale e nepăsător și lipsit de interes, sau dacă numai la anumite lucruri e trândav și târâe-brâu, într'altel e însă energetic și cu zel. Pentrucă, chiar de vom află că el trândăvește când are de învățat și că își petrece mare parte din timp prin odaia lui de studiu, fără să facă nimic, totuș nu trebuie să tragem concluziunea numai decât că aceasta ar fi o urmare a aplicării sale spre tândăleală. Poate să fie o fire copilărească; el poate că preferă să facă tocmai atunci ceva ce i-a trăsmit prin cap, și că tocmai atunci să n'aibă chef de carte, ceiace e și natural, mai ales dacă învățătura îi se impune ca o datorie. Spre a ne lămuți în punctul acesta, trebuie să-l observăm la joc, la largul lui, nu în odaia lui de studiu și pe timpul studiului, să-l urmărim acolo unde el urmează liber propriilor sale porniri și să vedem dacă la joc e vioi și activ, dacă el s'apucă cu inimă de un lucru și îl urmărește cu zel și cu încordare până ce-și ajunge scopul, sau dacă el își petrece vremea ca un târâe-brâu, neinteresându-se de nimic. Dacă lenea aceasta a lui se arată numai când e vorba de învățatură, ea se poate foarte ușor lecuți, cred eu. Dar dacă ea zace în firea lui, atunci vindecarea cere atențiune multă și mari opintiri.

94. Dacă tu te-ai convins, din seriozitatea ce o

arată la joc sau într'alte lucruri pe care le face cu drag în timpul liber dintre ocupațiuni, că el nu este din fire aplecat spre lene, ci că numai lipsa de plăcere îl face nepăsător și târziu la învățătura cărții, atunci trebuie să încerci primul pas: anume să vorbești prietenos cu el despre felul nebunesc și nepotrivit în care își pierde cea mai mare parte din timpul pe care l-ar putea întrebuința spre recreațiune. Inșă, o repet, trebuie să vorbești cu el prietenos și liniștit, și deocamdată nu mult, ci să-i aduci aceste simple argumente în toată scurtimea. Dacă acest procedeu prinde, atunci am câștigat cauza în chipul cel mai de dorit, anume pe drumul minții și al bunătații. Dar dacă acest procedeu blând nu te duce la scop, atunci încearcă să-l biruești prin rușinare luându-l în bătaie de joc și întrebându-l în fiecare zi la masă — când nu sunt străini de față — câtă vreme a stat astăzi de ocupațiile sale. Dacă el nu și-a isprăvit lucrul în timpul în care negreșit putea să și-l isprăvească, atunci dă-l de gol și fă-l ridicol, fără însă de a-l certă; fi rece cu el în tot timpul cât va stăruî să nu se îndrepteze, și vezi ca și mamă-sa, și educatorul și toți ai casei să-i arate răceală. Și dacă nici în felul acesta nu-l vei îndreptă, atunci spune-i că nu mai voiești să-l superi mai departe cu un profesor care să se îngrijească de educația lui, că nu mai ai chef de-a cheltuî bani numai spre a-i procură lui timp de trândăvie, ci — fiindcă lui îi place mai mult asta ori aceia (tocmai jocul care-i place mai mult) decât cărțile — să facă de-acum numai ceiace-i place. Și lasă-l apoi cu seriozitate să se ocupe cu iubitul său joc și ține-l fără în-

trerupere și cu severitate la acel joc, și dimineața și după amiazi, până se va plictisi cu totul și-și va arăta dorința că ar fi bun-bucures să schimbe jocul cu învățătura cărții. Dar pe vremea în care îi impui jocul ca ocupațiune, uită-te însuți tu după el sau însărcinează pe cineva să nu-l lase nici o clipă din ochi și să-l silească să se ocupe cu jocul și să nu-i dea voie să fie și aici trândav. Eu zic, că tu însuți ai putea să te uiți după el, căci un tată — oricare ar fi felul ocupațiunilor sale — tot poate să-și sacrifice două sau trei zile pentru fiul său, spre a-l vindecă de un rău așa de mare ca tândăleala la lucru.

95. Acestea sunt așa dară propunerile mele în ce privește trândăvia nu ca consecință a firii copilului, ci numai ca o scârbă însușită și întâmplătoare împotriva cărții. Aceste două feluri de trândăvie trebuie să le studiam cu grijă și să le deosebim. Dar trebuie să faci așa, ca el să nu observe că tu sau altcineva îl urmărește ca să vadă, ce face el în timpul de care dispune după placul său: să nu observe, căci asta îl poate împiedecă de-a urmă pornirii proprii. Spre a ști limpede aceasta, trebuie să-l observi când nu-i ești în drum și când el nu are nici măcar umbră de bănuială că e pândit de cineva. Într'aceste timpuri de absolută libertate, pune pe cineva în care te poți încrede, să-l spioneze cum își petrece timpul, dacă tândălește de ici colo toată vremea cât e lăsat fără restricțiune de a-și urmă propriilor porniri. Astfel lesne vei deosebi, după felul în care își petrece timpul liber, dacă lipsa de interes ca pornire a firii sale ori numai ca o

scârbă de carte îl face să-și piardă în tândăleală timpul de studiu.

96. Dacă oarecare defect în constituțiunea copilului a exercitat vr'o presiune asupra spiritului său, și dacă el din fire e lipsit de energie și visător, atunci nu e deloc ușor să-i tratezi această nefavorabilă dispoziție sufletească, pentrucă ea deobicei e însoțită de nehotărîre în ce privește viitorul și tocmai deaceia e lipsită de cele două puteri motrice ale oricărei făpturi, de dorința și de grija de mâine. Vom trata deci acum despre felul cum i-am putea câștiga și întări aceste două, dacă natura i-a dat un temperament rece și aplecat spre partea opusă. Deîndatăce te vei convinge, că acesta e cazul cu fiul tău, cercetează cu grije dacă într'adevăr el n'are plăcere, și dacă ai putut află că spiritul lui are cine știe ce aplecare deosebită, sporește-i-o cât poți și întrebuițează-o spre a-l pune în activitate și spre a-l face să se miște. Dacă pune preț pe laude ori pe jocuri ori pe haine frumoase, etc., sau dacă de altă parte, se teme de durere, de rușine ori de supărarea ta și de altele ca acestea, atunci întrebuițează totul ce are preț în ochii lui, (afară de trândăvie, pentrucă asta niciodată nu-l va pune în activitate), spre a-l face viu și spre a-l pune în mișcare. Pentrucă la un temperament așa de lipsit de energie n'ai să te temi că prin favorizarea dorințelor vei ajunge la un surplus de dorințe (cum e de temut în toate celelalte cazuri). Deci fiindcă ai nevoie de dorințe în copil, trebuie să le sporești și să le ridici; pentrucă unde nu e nicio dorință, acolo nu e nicio activitate.

97. Dacă însă nu găsești într'însul nici un

punct de sprijin spre a-i desvoltă în el energie și putere de a lucra, atunci trebuie să-l ocupi cu vre-o muncă grea corporală, numai spre a-l obișnuși să facă și el ceva. A-l ține cu sila să se ocupe cu vr'un studiu oarecare, ar fi mai bun mijloc de a-l deprinde să-și puie spiritul în activitate. Dar fiindcă aceasta e o muncă pe care n'o poți controla, vreau să zic că nimeni nu poate spune dacă spiritul lui se ocupă cu studiul sau nu, câtă vreme copilul se face că studiază, deaceia tot e mai bine să-i căutăm ocupațiuni corporale, pe care le putem controla, și să-l ținem în activitate mereu, să-l ținem de scurt; și dacă aceste ocupațiuni corporale ar avea până la un punct ceva anevoios și rușinător în ele, cu atât mai bine, căci ele au să-l supere încurând și au să-l facă să dorească a se întoarce din nou la carte. Inșă trebuie să porți grija, că dacă i-ai schimbat odată cartea cu ori și care alt lucru, tu să-i pui problema clar și așa să-i măsoți timpul încât el să n'aibă ocaziunea de a hoinări. Numai dupăce într'acest chip l-ai făcut să fie atent și sârguitor la carte, numai atunci poți — dacă și-a isprăvit pensul în timpul hotărât — să-i scurtezi ca răsplătire munca impusă și i-o poți scurta mereu pe măsura în care devine mai sârguitor la carte, pânăce înurmă i-o ridici cu totul când îl vezi mântuit radical de tândăleala sa la carte.

98. Am făcut într'alt loc observația¹⁾ că variația și libertatea procură copiilor bucurie și le

1) § 43—46. Vezi Rousseau, Emil III, § 34 și 69. Roger Ascham zice în cartea sa Scholemaster (din anul 1570). «Bate un copil când nu dansează bine și laudă-l chiar când nu învață bine și vei afla că el va merge cu scârbă la dans și cu drag la carte.

fac plăcute jocurile, și că deaceia nu trebuie să le impunem ca o datorie nici învățătura cărții și nici nimic dintre câte am dorî ca el să învețe. Acest lucru îl uită și părinții și educatorul: neastâmpărul lor de a-i vedeà pe copii ocupați cu ceiace este o potrivită muncă pentru ei, îi împiedică de a-i aduce prin înșelare ¹⁾ la aceasta; însă prin repetitele admonestări pe cari le primesc copiii, ei ajung încurând să deosebiască ce li se pretinde, și ce nu. Dacă greșala aceasta a părinților a produs odată în copil scârba de carte, atunci vindecarea trebuie să vie din partea opusă. Fiindcă în cazul acesta va fi prea târzie încercarea de a-i face cartea drept distracție, trebuie să apucăm drumul opus. Observă deci care joc îi place mai mult; poruncește să stea de jocul acesta și pune-l să se joace atâtea și atâtea ceasuri pe zi, nu ca o pedeapsă pentru jocul său, ci ca și când jocul acesta ar fi ocupațiunea cerută de el însuși. În câtevà zile, de asta nu mă îndoiesc, va prinde scârbă de chiar jocul cel mai favorit al său, așa că are să preferă, fie cartea, fie orice alt lucru, mai ales dacă acesta îl scapă de a mai continuà impusa ocupațiune a jocului, și atunci îi putem apoi permite să întrebuinteze o parte a timpului destinat jocului la învățătura de carte sau la oricare altă ocupațiune care-i este într'adevăr de folos. Eu, cel puțin, cred că acest metod de vindecare e mai bun decât întrebuintarea poruncilor (cari deobicei sporesc dorința) sau decât pedepsirea. Pentrucă dacă i-ai

1) Adică prin *pretexte*, despre cari se vorbește în paragrafii următori.

săturat odată până la scârbă ori și ce plăcere (iar aceasta o poți fără nici o grijă în toate lucrurile, afară de mâncare și de băutură) și i-ai produs desgust de acele lucruri pe cari tu ai dorì ca el să le ocolească, atunci ai sădit într'însul o temeinică neplăcere și nu mai ai să te temi că el o să mai aibă poftă de lucrul acela.

99. Eu cred că e dovedit îndeajuns, că în genere copiii au groază de a sta în neactivitate. Deci trebuie numai să ne îngrijim ca pornirea lor spre activitate să fie întrebuințată totdeauna pentru un scop folositor lor; iar dacă vrem să ajungem la asta, atunci trebuie să facem așa ca tot ce dorim să facă să li se pară ca o recreație, iar nu ca o ocupație impusă. Mijlocul de-a realizà aceasta fără ca ei să observe că o facem intenționat, este aceasta pe care-l propun acum. Adică să-i facem să se plictisească de toate acele lucruri pe cari n'am voi să le facă, și anume așa că sub un pretext ori altul să-i silim să le facă până ce se scârbesc de ele. De exemplu: Dacă fiul tău să joacă prea mult cu sfârleaza, poruncește-i să se joace cu ea un anumit număr de ore fiecare zi, și vezi dacă într'adevăr se joacă, și vei vedea că el încurând o să se plictisească și va cere să scape de ea. Dacă într'acest chip îi impui ca o ocupațiune recreațiunile pe cari tu nu le aprobi, el se va întoarce din propria-i impulsione cu mare drag spre lucrurile pe cari tu ai dorì să le facă, mai ales că-i pui în vedere, că îi permiți asta drept răsplătire, că și-a făcut datoria îndeplinindu-și jocul impus. Căci, dacă-i impui să învârtească în fiecare zi sfârleaza într'una și într'una până ce se plictisește peste cap de ea, nu crezi tu că el va

căută cu zel cartea și va dorî să citească, dacă îi vei permite asta drept răsplătire că a bătut vitejește și tot timpul sfârleaza? Copiii, când au de făcut ceva, fac puțină deosebire între lucrurile cu cari se ocupă, bineînțeles atunci când ele sunt potrivite vârstei lor; ei dau preferință unui lucru numai fiindcă văd că și alții fac așa, și astfel răsplătirea pe care le-o hotărăsc cei dimprejurul lor este pentru ei într'adevăr o răsplătire. Prinr'acest procedeu stă cu totul în alegerea profesorului dacă jocul cu ichiuri are să fie o răsplătire pentru dans, sau dansul o răsplătire pentru jocul cu ichiuri, dacă lor are să le fie mai plăcut și mai bine venit jocul de-a ascunsul ori globul terestru, sfârlează ori cetirea; pentrucă ei nu cer decât să fie ocupați, nimic decât ocupați, așa cum își închipuesc ei, cu lucruri după propria lor alegere și pe cari ei le primesc ca semn de laudă din partea părinților sau a altor oameni pentru cari ei simt stimă și al căror favor ar vrea să-l aibă. Un număr de copii, conduși astfel și feriți de exemplul rău al altora, ar învăța fără excepțiune tot cu atâta zel și tot cu atâta bucurie cetitul, scrisul și tot ce se poate cere dela ei, ca și ceilalți obișnuitele lor jocuri; și dacă ai făcut odată începutul cu cel mai bătrân și ai fi stabilit prinr'asta uzul în casă, atunci ar fi tot așa de cu neputință să-i împiedici dela învățarea celor trebuincioase, precum e de obicei cu neputință să-i oprești a-și învăța jocurile lor.

100. Jucării, după părerea mea, trebuie să dai copiilor, și anume de felurite feluri; ele trebuie date totdeauna în păstrarea profesorului ori a altcuivă, așa ca totdeauna copilului să-i stea la

dispoziție numai câte o jucărie deodată, și să nu i se dea alta până nu va înapoiă pe cea dintâi. Printr'asta ei învață de timpuriu să fie cu grijă, ca să nu piardă și să nu strice nimic din ce au; pecând prisosul și mulțimea jucăriilor, când le au în propria lor pază, îi face nepăsători și aroganți și-i obișnuște depe acum cu risipa și cu stricarea. Jucăriile sunt lucruri de nimic, asta o conced, și poate crezi că nu merită să le dai în grija profesorului; dar eu zic că nu trebuie să neglijăm și să trecem cu vederea nimic ce-ar fi potrivit a formă sufletul copilului, și că totul ce poate întemeiă în el o anumită direcțiune și anumite obișnuințe merită purtarea de grijă și atențiunea profesorului său, fiindcă consecințele nu sunt fără de importanță.

Dar despre jucăriile copilului mai pot spune un lucru care merită grija părinților. Cu toate că trebuie s'admitem că jucăriile trebuie să fie de felurite feluri, eu totuș sunt de părerea că nu trebuie să le cumpărăm niciodată copiilor jucării. Printr'asta i-am ferit de prea multă variație care adeseori îi îmbuibă și numai le predispune sufletul de-a cere schimbare și prisos, și de-a năzuî neconținut să mai aibă și altele, fără să știe anumit ce, și de-a nu fi mulțumiți niciodată cu ceiace au. Atențiunea părinților cu stare de-a tot da astfel de daruri, este foarte primejdioasă copiilor. Printr'asta sădim în ei mândrie, vanitate și pornire, chiar înainte de ce pot vorbi, și eu am cunoscut o fetiță care prin numărul și variația jucăriilor ei într'atâta își umpluse capul cu ele, încât zi cu zi își obosea buna cu revizuirea lor, și așa eră de obișnuită cu prisosul încât niciodată

nu-i da prin minte că acum are destul, ci vecinic întrebă: «Ce-mi mai lipsește? Ce-mi mai trebuie? Ce am să mai capăt nou?». O bună școlară pentru înfrânarea poftelor și un drum admirabil de-a face pe un om mulțumit și fericit!

Dar de unde să aibă ei atunci jucăriile permise, dacă nu ne dai voie să le cumpărăm?. Răspund: ei trebuie să și le facă singuri, sau cel puțin să încerce a și-le face și să-și dea străduință la asta; până atunci să n'aibă deloc, până atunci însă nici n'au trebuință de jucării prea meșteșugite. O pietricică netedă, o bucată de hârtie, legătura de chei ale mamei, sau altceva cine știe ce lucruri cu cari ei nu-și pot aduce vătămare trupească: acestea pot servi tot așa de bine spre distracția copiilor ca și scumpele și artisticele nimicuri de prin prăvălii, nimicuri cari într'aceiaș clipă se strică ori se sparg. Copiii nu sunt niciodată plictisiți ori supărați, chiar și când le lipsesc aceste jucării, dacă nu cumva sunt prea obișnuiți cu ele; când sunt mici ei se joacă destul de bine cu orice le cade în mâini, iar după ce se fac mai mari și dacă prosteasca risipă a altora nu i-a înzestrat cu jucării, atunci ei își fac singuri jucăriile. Când ei încep într'adevăr odată să-și puie în lucru invențiunile lor, trebuie să le dăm îndrumări și ajutor; nu însă și atunci, când ei stau trândavi și așteaptă ca alte mâini să le facă jucăria, fără ca ei să miște mâinile. Negreșit, trebuie să le procurăm acele jucării a căror construcțiune întrece îndemânarea lor, precum sfârleaza, lopățica, mingea, buhaiul, etc., și acelea a căror confecțiune cere prea mare încordare de puteri. E bine ca ei să aibă asemenea jucării nu

pentru variație, ci pentru deprinderi gimnastice; însă trebuie să fie cât se poate de simple. Când au sfârlează, trebuie să-i lăsăm să-și facă singuri codriștea biciului și să-și împletească singuri biciul. Dacă vor sta cu gura căscată, ca să se uite la alții cum fac acestea, trebuie să-i lăsăm să plece fără să le aibă. Aceasta o să-i deprindă a nu așteptă dela alții cele ce le trebuesc, ci numai dela ei înșiși dela propria trudă; vor învățā printr'asta cumpăt în dorințe, străduință, activitate, chibzuială, îndemânare și economie, însușiri cari vor fi mai târziu folositoare bărbatului, și deci nu pot fi învățate destul de timpuriu și nici înrădăcinate destul de adânc. Toate jocurile și distracțiile copiilor să tindă spre câștigarea obișnuințelor bune și folositoare, căci dacă nu, ei vor câștigā printr'însele obișnuințe rele. Totul ce fac ei în vârsta aceasta lasă o impresie în urmă, și de acì primesc ei aplicarea spre bine ori rău, și nu trebuie să nesocotim lucrurile cari exercită atâta influență, fie ele ori cari ar fi.

101. Minciuna este un acoperământ așa de ieftin și așa de la-îndemână pentru orice greșeală și are așa de multă trecere în toate clasele societății, încât unui copil cu greu îi poate fi ascuns faptul că lumea ori de câte ori are ocaziune își ia refugiu la minciuni. Din cauza aceasta, dacă nu vei purtā grijă multă deabiā îți vei puteā păzi copilul ca să nu devie însuși un minciinos. Dar fiindcă mințirea este o însușire așa de rea și mama atâtor alte multe rele cari se nasc din ea și se ascund sub acoperământul ei, deaceia trebuie să creștem copilul așa ca să aibă de ea cea mai mare scârbă cu putință. Când ocazional ar veni vorba despre asta, să-i

vorbim despre mințire totdeauna cu cel mai mare dispreț ca de-o înșușire care este așa de absolut incompatibilă cu numele și cu caracterul unui nobil, încât nimeni — dacă mai are o umbră de onoare — nu poate suferi asupra sa imputarea unei minciuni, fiindcă minciuna e privită ca semnul celei mai mari rușini care scoboară pe un bărbat la gradul celei mai de jos al celei mai nerușinate ticăloșii și-l pune pe o treaptă cu cea mai desprețuită parte a omenirii și în rând cu derbedeii cei mai scelerati, și că prin urmare, ea nu poate fi suferită la un om care vine în contact cu lumea bună sau care ar voi să aibă oarecare stimă și onoare în lume. Când l'ai prins pe copil de 'ntâia oară cu o minciună, nu trebuie să i-o dojenești ca pe o greșeală obișnuită, nu, ci trebuie să te arăți uimit ca de-o aparițiune monstruoasă la el. Iar dacă asta nu-l ferește de-a cădea în recidivă, la adoua ocaziune trebuie să-l mustri cu multă asprime și să-l lași căzut în disgrația și dezaprobarea părinților și a tuturor celor de prinprejuru-i cărora li s'a făcut cunoscut faptul. Și dacă pe drumul acesta tot nu vei efectua vindecarea, atunci caută remediul în bătaie; pentrucă dupăce a fost admonestat astfel, orice minciună plănuită trebuie privită ca o îndărătnicie și nu trebuie lăsată nici când fără de pedeapsă.

102. Copiii sunt aplecați, dealtfel ca toți fiii lui Adam, să umble cu scuze, când li-e teamă că li se va da greșeala de gol. Acest defect stă deobiceiu foarte aproape de neadevăr și duce spre el, și nu trebuie să-l suferim la copii. Dar el trebuie vindecat mai mult prin rușinare decât printr'o intervenire aspră. Așa dar, când vei trage

la răspundere pe copil pentru cine știe ce lucru și primul său răspuns va fi asemeni unei scuze, atunci tu în toată liniștea îmbărbătează-l să spuie adevărul; dacă stăruiește a te înșelă cu neadevăruri, atunci trebuie bătut. Dar dacă mărturisește fără înconjur, atunci trebuie să-i lauzi sinceritatea și să-i ierți greșala, ori de ce soi ar fi, dar așa să i-o ierți încât niciodată să nu-i mai faci nici măcar o înfruntare și să nu-i mai pomeniști de ea niciodată. Căci dacă vrei ca el să învețe a iubi sinceritatea, și dacă râvnești ca ea să devie, prin deprindere statornică, un obicei, atunci trebuie să porți de grije ca ea să nu-i pricinuiască niciodată nici cea mai mică neplăcere; nu, ci mărturisirea-i proprie trebuie împreunată nu numai cu o absolută lipsă de pedeapsă, ci pelângă aceasta trebuie încurajată prin semne de aprobare. Dacă scuza lui e totdeauna de așa fel că nu poți descoperi înstrînsa niciun neadevăr, atunci las'o ca adevărată și te poartă ca nucumvâ el să observe la tine vr'o bănuială în privința aceasta. Copilul să-și păstreze în ochii tăi buna părere despre sineși; căci dacă a observat că și-a pierdut-o, atunci însu-ți tu ți-ai dat din mână cel mai bun și mai puternic punct de sprijin în sufletul lui. Nu-l lășă deci să vie la gândul că el în ochii tăi trece drept un mincinos, câtă vreme tu te poți feri de asta, fără de a-l întări printr'asta la minciuni. Astfel poți să treci cu vederea câte o abatere dela adevăr. Inșă după ce l-ai dojenit odată pentru o minciună, nu trebuie să-l ierți după aceia cu niciun preț, deîndată ce a spus-o și de îndată ce i-ai arătat că s'a făcut vinovat de mințire. Căci fiindcă odată l-ai oprit de a mai minți

și fiindcă de n'ar fi încăpățânat, el s'ar putea feri de minciuni, deaceia recidiva este o desăvârșită ticăloșie și trebuie să primească pedeapsa cuvenită acestui defect.

103. Acestea sunt ideile mele în ce privește metoda generală în educația unui tânăr din familie bună. Cu toate că sunt aplecat să cred că ele ar fi de oarecare importanță pentru întreaga desfășurare a educațiunii sale, totuș sunt foarte departe de a-mi închipui că ele ar fi conținând toate acele amănunte pe cari le-ar putea cere vârsta sa și firea-i deosebită de a altora. Dar dupăce am dat aceste generalități, în partea următoare ne vom întoarce spre a privi mai cu de-amănuntul singuratecele părți ale educațiunii.

Viața și scrierile lui Locke ¹⁾

Anii copilăriei. John *Locke* s'a născut la 29 August 1632, în Wrigton, așa dară șase ani după moartea lui Francis *Bacon*, a marelui învățat, și zece înainte de Isac *Newton*, creatorul fizicei moderne. Bunicul său a fost un foarte bogat fabricant de postavuri. Tatăl său John a fost avocat și moștenit o avere frumoasă, însă și-a ruinat-o toată în sbuciumările politice de pe acele vremuri.

Tânărul Locke, după terminarea studiilor elementare, a intrat în anul 1646 în Westminsterschol, un fel de liceu în care studiile principale erau limba latină și cea grecească. Un contemporan spune: „în anul 1661 am asistat la un examen în școala aceasta și am auzit pe elevi făcând exerciții în latineste, grecește, hebreeste și arabește cu o îndemânare și cu un zel care, la oameni așa de tineri, m'au pus în mirare“ Se învățau lucruri de prisos și în chip cu totul mecanic, și Locke nu s'a simțit bine în această

1) După Dr. E. Sallwürk.

școală ¹⁾). În 1652 a intrat în școala din Oxford. În 1660 a fost numit docent de grecește, iar în 1663 docent de retorică, iar la 1664 profesor de filozofia morală. Această carieră eră a unui viitor teolog, dar mișcarea științifică a timpului l-a abătut cu încetul pe alte drumuri. În 1666 el a renunțat definitiv la cariera teologică.

Primele lui încercări literare au fost politico-religioase. Pecând eră încă docent (în 1660) el a scris o lucrare: „Dacă statul are dreptul să impună și să hotărască lucrurile indiferente în ceiace privește cultul religios“. Scrierea eră o polemică, și n'a fost publicată niciodată. Pe atunci eră la ordinea zilei o chestie mare și foarte aprinsă: se restabilise regatul și lumea discută dacă statul — în cazul acesta puterea regală — are vr'un drept să se amestece în practica cultului creștin al individului. Eră deci vorba de o toleranță religioasă, sau și mai mult, de o despărțire a bisericii de stat, așa ca individul în stat să poată practicà religia creștină așa cum crede el că e mai bine, fără ca statul să aibă dreptul să se amestece în credințele și ideile sale. Părerea lui Locke a fost că statul are acest drept. Însă mai târziu a revenit asupra ei și și-a schimbat-o aproape cu totul, în „Scrisorile despre toleranță“. Tot pe vremea aceasta a scris „Reflexiuni asupra republicei romane“, în care laudă toleranța religioasă a Romanilor. Aceste

¹⁾ Intreg paragraful 64 din *Principiile educațiunii* este o osândire a sistemului școlar depe atunci, pe baza experienței proprii.

două ca și alte câteva scrieri — toate în limba latină — au foarte puțină importanță, și sunt lucruri de începător.

Studiile sale fizico-chimice. La 1665 Locke a intrat în diplomatie și-a fost trimis ca secretar de legațiune pe teritoriul german, în orașul Cleve care pe atunci era reședința principelui elector de Brandenburg. Vremea petrecută în Cleve i-a fost de mare folos, căci i-a dat ocaziune să studieze obiceiuri și moravuri și să se ocupe cu științele politice. Inșă lui nu-i plăcea acest fel de viața și deaceia, când mai târziu regele voi să-l trimită în Spania tot pentru servicii diplomatice, el a refuzat. El venise la convingerea că activitatea sa științifică poate să fie de mai mare folos țării sale decât cea politică, și deaceia s'a înapoiat în Oxford și s'a consacrat cu totul științelor naturale.

Oxfordul era un centru cultural al Angliei; în el își avea sediul și vestita „Societate regală pentru promovarea științelor naturale”. Locke venise în contact cu membrii acestei societăți încă de vr'o câțivă ani mai înainte, iar acum a intrat cu totul în societate. Pe acel timp cel mai important membru al societății era Robert Boyle, un fiu de conte foarte bogat, bine crescut, și cu adânci cunoștințe. El era într'adevăr însuși întemeetorul acestei societăți. Boyle și-a câștigat un nume universal prin teoria corpusculară (atomilor) a sa, și prin faptul că el e întemeetorul chimiei ca știință, condamnând acea chimie a vremii care vâna numai foloase practice și stetea încă scufun-

dată în alchimie. Concordanța între părerile și ideile fizice ale lui Locke cu ale lui Boyle sunt negreșit o urmare a contactului acestor doi oameni.

În vremea aceasta Locke a scris multe cărți de medicină, de fizică, de chimie. Diploma de doctor și-a luat-o însă mai târziu, abia la 1673.

Locke în casa lui Ashley. În anul 1667 Locke își schimbă cu totul felul de viață prin intrarea sa ca secretar în casa lordului Ashley. Acesta erà unul din cei mai bogăți lorzi ai Angliei, puternic om de stat și pe acea vreme cancelar al visteriei, oficiu care ar corespunde cu ministerul de finanțe din zilele noastre. Acest Ashley își frânsese un picior, și Locke, care întâmplător ajunsese în casa lordului, a luat asupra-și vindecarea fracturei, și într'adevăr, contrar părerii altor medici, Locke a operat piciorul și după doi ani l-a vindecat cu totul. Lordul apreciind calitățile lui Locke, l-a luat în casă și ca secretar și ca educator al tânărului său fiu și mai târziu al nepotului său. Incurând Locke a ajuns să aibă o influență hotărîtoare asupra lordului, așa că ideile politice și faptele lui sunt negreșit dacă nu ale lui Locke proprii, cel puțin trecute prin prisma acestuia. Locke în anii aceștia a fost peste măsură de ocupat în casa lordului; afară de asta uzau foarte mult de cunoștințele sale medicinale prietenii și cunoșcuții, așa că erà mereu chemat în dreapta și în stânga. Adevărat e, că în anii aceștia credința lui Locke erà că menirea și cariera sa este medicina. Însă medicina n'a prac-

ticat-o niciodată în public, ci numai gratuit între prieteni.

Munca prea încordată i-a slăbit sănătatea așa că 1671 a fost silit să facă o călătorie prin Franța sudică. Dar lordul nu putea fi lipsit de secretarul său și l-a rugat să se întorcă. Abia s'a întors Locke, și lordul a fost numit într'o slujbă și mai grea, în slujba de prim-cancelar, secretar al regatului, iar Locke a îmbrăcat acum oficiul de secretar de prezențațiune, ceiace ar corespunde cu ministru de interne, și avea să conducă însuși acum afacerile școlastice și bisericesti (ministerul cultelor și instrucției), cari cădeau în competența primului cancelar. Totodată Locke eră secretar al consiliului de comerț și colonizare, al cărui președinte eră Ashley. Dar din cauze politice Ashley a rupt-o cu regele la 1673, el a fost destituit din postul său, și deodată cu el și Locke. Ca secretar al consiliului de comerț a mai stat încă până la 1675, când s'a desființat consiliul. Leafa sa de secretar, de vr'o 500 — 600 funzi anual (cam vr'o 14 mii de lei) nu i-a fost plătită niciodată.

Insfârșit în iarna anului 1675 a putut să-și împlinească dorul, să plece pe mai multă vreme în Franța sudică. Trei ani a petrecut călătorind. Când s'a întors în Anglia, în primăvara anului 1679, a găsit situația politică într'un sbucium înspăimântător. Lordul Ashley eră capul opozițiunii și se lupta să detroneze pe rege. Incurcătura eră așa de mare, încât toate patimile se deslănțuiseră, regele eră în ceartă veșnică cu parlamentul «fiecare district, fiecare oraș, fiecare familie eră în răzvrătire, vecini încetară orice icon-

tact prietenos și orice legături ale prieteniei și ale sângelui erau rupte. Chiar și copiii de școală se despărțiră în partide pătimase, și lordul Ashley aveà partizani înfocați pe toate băncile școalelor». Numirea de *wigs* și *tories* (liberali și conservatori) în zilele acelea s'a născut, și s'a perpetuat până astăzi. Lupta erà disperată. Ce parte a luat Locke la aceste lupte nu se știe sigur. Dar este dovedit că lordul Ashley l-a ținut într'o activitate încordată. Erà și acum un servitor neobosit al neobositului lord, care știà așa de bine să-l lege de el. Locke îl secundà fără de voie, și de multe ori s'a plâns că nu e stăpân pe sine și pe timpul său. Lupta între rege și parlament a ținut ani întregi, dar însfârșit partidul regelui a biruit: fruntașii opoziției au fost decapitați, iar lordul Ashley a fugit în 1682 în Olanda. Locke ca omul cel mai de încredere al lui Ashley a fost urmărit și el, deși împotriva lui nu se puteà dovedi nimic. El s'a retras în Oxford, dar și aici erà spionat meren, fiindcă orașul trecuse pe partea regelui. Din gura lui Locke însă nu puteau scoate nimic, și episcopul din Oxford serià că lui i-a fost cu neputință să-l încurce pe Locke în vr'o convorbire periculoasă, că nici prin vorbe, nici prin gesturi n'a trădat nimic și că toată truda sa de spion conștiincios a dat greș la acest «maestru al tăcerii». Dar erà destul că Locke erà din partidul celălalt; afară de asta el erà timid din fire, așa că în 1683 auzind și vestea că Ashley, răpus de sbuciumările din anii ultimi, a murit, în Amsterdam, a fugit și el în Olanda.

Locke în exil. În 1684 guvernul cere destituirea lui Locke din profesoratul din Oxford. Decanul facultății, episcopul Oxfordului, a invitat pe Locke să vie să-și dea seama de agitațiunile politice, ce le-a pus la cale, până la 1 Ianuarie 1685. Guvernului i s'a părut lucru însă prea binevoitor și a cerut ca Locke să vie numai decât să-și dea seama. Locke știà ce-l așteaptă și n'a venit.

Doi ani a trăit retras, când într'un oras, când într'altul în Olanda. Guvernul i-a cerut extradarea, însă amicii săi i-au dat adăpost sigur. În urmă regele s'a mai domolit, după îndemnurile școlarului de mai înainte a lui Locke, Toma Herbert, acum conte de Pembroke, om influent la rege, care la convins pe monarh că Locke n'are nici o vină. Regele la chemat acasă, însă Locke n'a voit, fiindcă i se cerea un act de supunere oficială față de rege, iar Locke n'a voit să-l dea, fiindcă el nu se simțea vinovat cu nimic.

Acest exil a fost binefăcător pentru Locke. Abià acum începe activitatea sa literară. În primăvara anului 1687 el termină monumentală sa operă «Incercarea asupra rațiunii umane» cu care începuse să se ocupe dela 1671. În anul următor a și apărut traducerea ei în franțuzește. Efectul cărții lui Locke a fost uriaș. Această lucrare l'a consacrat ca pe unul dintre cei mai mari cugeători ai omenirii.

În Rotterdam, unde a petrecut cea din urmă vreme a exilului, a venit foarte des în contact cu refugiații politici englezi și aici, a și legat priie-

tenie cu Wilhelm de Orania, care deveni rege al Angliei, la 1689. Când a plecat Wilhelem spre Anglia, Locke l'a urmat ca medic al unei dame de onoare. Iar după suirea pe tron, Wilhelm i-a oferit postul de ambasador la Berlin, și apoi la Viena, iar Locke a refuzat. În urmă a primit postul de consilier la Curtea de apel, post retribuit cu 200 de pfunzi anual (vr'o 5000 de lei), pe care l'a ocupat până la moarte. Catedra din Oxford n'a mai putut-o recâștigă. Atmosfera din Londra nu-i eră deloc priincioasă, însă mijloacele materiale nu-i permiteau să trăiască unde ar fi vrut. Un amic al său, contele Peterborough, i-a dat o vilă frumoasă afară din oraș, într'o poziție sănătoasă. Locke însă n'a locuit aici, ci în casa lui Francis Masham în Oates, o localitate cam la vr'o 20 de miluri departe de Londra. Acest Masham, om bogat, luase într'a doua căsătorie pe Damaris Cudworth, o femeie de o rară inteligență și cu multe cunoștințe, o admiratoare a lui Locke și cunoscută cu el încă înainte de fuga în Olanda. Aceștia au invitat pe bătrânul Locke să șează la ei, punându-i la dispoziție totul de ce-ar fi avut nevoie. Inșă Locke nu s'a învoit decât numai așa dacă i se dă voie să trăiască la prietenii săi pe propria sa cheltuială. Aici a trăit până la sfârșitul vieții.

Principiile educațiunii. Incă depe când eră în Olanda, Locke a purtat o foarte activă corespondență cu familia lui Edward Clarke, dându-le acestora povețe asupra educațiunii. Acum, în primii ani ai șederei lui în casa lui Masham, el

a făcut cunoștință cu un bărbat Molyneaux, bărbat care se ocupă cu matematicile și cu «noua filozofie» pe care o întemeiase Bacon și o urmăreă Locke. El eră foarte bogat, a avut însă nenorocul să-și piardă soția în urma unei nașteri grele. Toată dorința tatălui eră aceia să-și crească pe acest nefericit orfan cu toată îngrijirna, și fiindcă el auzise că Locke a purtat o corespondență cu Clarke asupra cestiunilor de educațiune, a provocat pe noul său amic, pe Locke, «să nu puie la o parte această operă extraordinar de folositoare, ci să o facă de folos omenirii întregi». La trei săptămâni după provocarea lui Molyneaux, Locke a dat scrisorile la tipar, dedicându-le lui Clarke, scrisori, nu cu pretenție de știință și de literatură, ci simple povețe așa cum au fost scrise familiar între doi prieteni. Cartea a apărut la 1693. Până la moartea lui Locke s'au făcut din ea cinci edițiuni

Tot în vremea aceia Locke a făcut cunoștință cu Newton și a stat în corespondență activă cu el.

Creștinismul lui Locke. Am pomenit mai sus despre cea dintâi încercare a lui Locke, o polemică a sa asupra chestiunii dacă statul are dreptul să determine și să impuie credința unui om și felul cum are să-și practice cultul. Răspunsul lui atunci (1660) a fost afirmativ, așa însă că părerea individului nu se poate atacă, se poate însă oprî individul de a-și afirmă credințele sale în public, spre a nu produce turburări. Cu un an mai târziu (1661) a scris altă lucrare: «Un interpret infailibil al scripturii nu este necesar», în care susține că fiecare pentru sine își poate explică

biblia, cum află el că e mai rațional, și că nu e nici nevoie și nici nu se poate da dreptul unui om autoritar (în cazul acesta de ex. Papa) să impuie unei lumi întregi explicarea sa. Importantă este însă altă scriere a lui, din vremea exilului: «Scrisoare despre toleranță». Între altele el susține aici, că o comunitate bisericească de creștini nu recunoaște alt domn decât pe Hristos, pentru că Hristos a spus lămurit că unde se adună doi ori trei în numele lui, el este între ei. Puterea lumescă n'are față de comunitățile religioase nici o putere, și cine afirmă că el întrebuințează puterea lumescă numai spre binele deaproapelui, acela minte, pentru că tocmai împotriva corupției celei mai păcătoase a lumii nu-i dă prin gând nici unei puteri lumești să intervie și tocmai aici ar fi nevoie într'adevăr de intervenire. Pentru caracteristica timpului de atunci sunt interesante restricțiunile pe cari le dă Locke toleranței cum a gândit-o el: 1) nu se va tolera nici o comunitate religioasă care urmărește idei dușmănoase societății civile; 2) nu se va tolera nici o comunitate religioasă, care tinde să dobândească pentru ea ori pentru adepții ei oarecari privilegii; 3) Niciuna care se pune sub ocrotirea unui stat străin; 4) nici una care neagă existența lui Dumnezeu, fiindcă pentru ateist nu valorează nimic, nici jurământul, nici păcatul. După 30 de ani dela această scrisoare despre toleranță, Locke silit de polemicile violente ce s'au născut pe urma acestei scrieri, a scris a doua scrisoare despre toleranță (la 1690) și 2 ani mai târziu a treia scrisoare.

Scrieri politice. Dintre multele lui articole și studii mai mărunte, două scrieri politice sunt mai de importanță, două dizertațiuni asupra guvernământului civil. Cea dintâi are scopul să respingă opiniunea că autoritatea regală ar fi o continuare moștenită a dreptului patriarhal a lui Adam (sau mai clar că regalitatea nu e o instituțiune de drept divin și că autoritatea ei nu purcede direct dela Dumnezeu, ci dela voința mulțimii), iar într'a doua susține teoria nașterii statului din cedarea drepturilor naturale ale indivizilor către o putere legiuitoare aleasă de ei. Teoriile lui Locke expuse în aceste scrieri s'au pus în aplicare la toate statele moderne constituționale și libere.

Scrieri de economie națională. Și cu partea aceasta a relațiunilor politice s'a ocupat Locke. Guvernul lui Wilhelm eră într'o încurcătură bănească; scăparea se credeă într'o scădere a dobânzii legitime de 10 procente și în ridicarea valorii nominale a monedei. Locke a văzut pericolul acestor măsuri și a publicat o scriere la 1692 asupra acestei cestiuni, arătând că nu e un nonsens să voești a stabili dobânda prin lege, fiindcă ea, ca orice altă plată, se îndreptează după valoarea obiectului de vânzare și, în împrejurări, după necesitatea cererii, o teorie care astăzi e de sine înțeleasă, dar peatunci trebuia să se lupte ca să fie recunoscută. Tot așa de puțin ar putea da o valoare mai mare unei monede schimbarea numelui ei, căci valoarea ei stă în adevăratul ei pond, iar acesta e regulat tot prin ofertă și cerere. Guvernul englezesc înurmă s'a hotărît să facă o îmbună-

tățire în valută în sensul propunerilor lui Locke. Mai târziu (1696) s'a luptat iarăș tot pe chestiunea valutei și a biruit cu ideile sale, cari au fost primite de parlament și au devenit lege. Din cauza acestor adânci cunoștințe de economie națională, el a fost ales în anul acesta în Consiliul de comerț, al cărui cel mai activ și mai circumspect membru eră el. Acest consiliu aveă nu numai să se informeze neconținut despre raporturile și interesele comerțului englez și să facă guvernului propuneri, dar să și supravegheze cestiunea colonizărilor.

De un interes particular e propunerea lui Locke să se întemeieze școale de meserii pentru copii ca să abată prin ele cerșetoria care se întindeă grozav. Proiectul pe care l-a prelucrat pentru consiliul de comerț, te surprinde prin exacta concepțiune a planului pentru toate posibilitățile ce se pot prevedea.

Polemici literare. În anii din urmă ai vieții Locke a fost silit să polemizeze mult. O serie de cărți apărură care îi combăteau ideile din «*Incercarea asupra rațiunii umane*» și mai ales cele din cartea tipărită în 1695: «*Intrucât creștinismul e potrivit cu rațiunea*». Mai ales popii erau cari îl atacau ca pe un distrugător al religiei creștine. Multora el le-a răspuns până la o vreme, dar fiindcă adversarii săi îl atacau personal, i-a lăsat în plata Domnului. Neînspăimântat de amenințările lor, el a stăruit mereu în răspunsurile asupra libertății ce trebuia să aibă fiecare în ce privește conștiința și cercetările

științifice ale lui. Mai mult rău i-au făcut însă discipolii săi, cari entuziasmați de noua filozofie, i-au împins ideile prea departe. Mare scandal a făcut o carte a unui Toland: „Creștinism fără misterii“, care se numea cu drag elev al lui Locke. Toland era un cap îndrăzneț și promitea într'adevăr să devie primejdios ortodoxiei. Cartea lui cuprindea atâtea idei de ale lui Locke, și în spiritul său, încât nu era greu să faci răspunzător pe Locke pentru cele spuse de Toland. De aci s'a pornit o ceartă lungă la care au luat parte mulți episcopi, fiindcă teologia strict-ortodoxă se găsea într'o situațiune penibilă prin principiile științifice ale lui Locke. Unul dintre acești adversari Stillingflaet a fost biruit în polemică, și înfrângerea asta i-ar fi cauzat moartea.

Moartea lui Locke. Către sfârșitul vieții, Locke era bolnav mereu. Foarte puțin se mai putea ocupa cu studiile. Ocupațiunea predilectă i-a fost acum explicarea epistolelor lui Paul, care s'a publicat numai după moartea lui. A mai scris însă multe de toate; în 1699 s'a luptat pentru introducerea calendarului gregorian și așezarea începutului anului la 1 Ianuarie (pe atunci în Anglia era începutul anului la 25 Martie). A scris articole politice în chestia succesiunii tronului spaniol, chestie care a adus un războiu. În toamna anului 1704 se arătară toate semnele unei morți apropiate. În Octomvrie era atât de slab, că nu mai putea să mănânce nimica afară de lapte. Sta în pat. La 28 Octomvrie s'a simțit mai în putere și s'a îmbrăcat. A șezut într'un fotoliu și

doamna Masham îi citea alături de el, din psalmi. Ascultând așa, el a ridicat mâna la ochi și a lăsat capul pe spate. Doamna Masham citea înainte, dar când s'a uitat la el, bătrânul era mort.

Pe mormântul lui stă o lespede cu inscripție latină pe care el însuși a redactat-o. Ea sună: „Stăi, călătorule — aici zace John Locke. Dacă ai întrebă, ce om a fost, el îți răspunde, că a trăit mulțumit cu mediocritatea sa. Om de știință, el a făcut totuș numai atâta, că a servit numai adevărului. Aceasta s'o înveți din scrierile lui, cari, câte au rămas dela el, îți vor vorbi mai credincios decât laudele cu bănuială ale unei inscripții depe mormânt. Dacă a avut oarecari virtuți, ele n'au fost destul de mari, ca el să-ți fie dat ca exemplu. Greșelile lui să-i fie îngropate cu el. Dacă tu vrei un exemplu de moralitate, îl ai în evanghelii; oh fie, că spre folosul tău să n'afli nici aici, nici nicăieri vr'un viciu, vr'un exemplu de al lumii muritoare. Că el a fost născut în anul Domnului 1632 în 29 August și că a murit în anul 1704 în 28 Octombrie, ți-o spune lespedeaa asta care încurând se va distruge și ea“.

Premergătorii lui Locke în pedagogie. Luerul esențial în sistemul de educațiune a lui Locke este învățătura despre putința de a educa voința. Aici zace cotitara drumului pe care o face pedagogia modernă. In tot evul mediu s'a crezut că orice educațiune e o muncă mai mult ori mai puțin degeaba, un lucru fără plan și fără instrumente necesare, fiindcă răul e născut în om

și puterile fatale ale păcatului împiedică orice progres. Filozoful Cartesius a fost cel dintâi care a gonit din sufletul omului aceste puteri ale răului și a învățat că stă cu totul în puterea sufletului să întrebuițeze patimile ca instrumente spre ajungerea libertății. Locke, urmând pe Cartesius, a mers mai departe și a negat chiar că ar există în om idei înnăscute (idei neclare pe care omul le are chiar înainte de naștere). Dela Locke încoace, pedagogia se ocupă de sufletul omenesc ca și cu un obiect, care negreșit opune cunoașterii omului piedici uriașe, care însă, tot așa de negreșit nu se poate sustrage cu totul influenței educațiunii prin împotrivirea unor puteri străine și pe cari nu le poți preîntâmpina.

Ca premergători ai lui Locke în ideile acestea se pot socoti — firește cu foarte multe restricțiuni — Comenius, Montaigne, Rabelais, Fénelon Claude Fleury, Cartesius și însuși Bacon. Niciunul însă n'a ajuns la atâta raționalism în pedagogie ca Locke, și iarăș nu trebuie să gândim așa că Locke le-ar fi urmat drumul sau că el s'ar fi ridicat pe umerii lor, pentrucă el cu unii stă în multe puncte în contrazicere, pe alții i-a combătut, iar cartea lui Fénelon „Despre educația fetelor” — deși ea apăruse cu 6 ani înainte de a lui Locke — el n'a cunoscut-o deloc, așa că minunata concordată a acestor doi pedagogi în multe păreri e întâmplătoare și se explică prin punctul de vedere comun pe care-l au.

Urmașii lui Locke. Cartea lui Locke despre educațiune a avut un mare răsunset. Efectul ei

a fost uriaș. Indată după aparițiunea ei în englezește, a și fost tradusă (1695) în franțuzește de Pierre Coste și a ajuns cu vremea la mai multe edițiuni. În Franța ideile lui Locke au prins repede rădăcini, tot așa de adânc ca în Anglia. În Germania abiă după un veac (1787) i-a fost tradusă lucrarea.

Dintre pedagogii influențați mai mult de Locke amintim pe Richardsohn, în Anglia, în romanul său *Pamela*, o carte care a făcut furori (1740), apoi cu 20 de ani mai târziu Rousseau în Franța cu vestitul său roman *Emil*. Romanul lui Rousseau nici nu se poate închipui fără Locke. În anumite puncte el urmează exact sistemul lui Locke. Numărul acelor cari au scris despre Locke, i-au comentat operele și au fost influențați în scrieri de el, este nesfârșit.

